

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Одеська юридична академія»

На правах рукопису

ЛИТВИН ОЛЕКСАНДР ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.141/143

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДОКАЗУВАННЯ У СТАДІЇ
СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України
Аленін Юрій Павлович

Одеса – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ НА СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ	17
1.1. Сутність та особливості кримінально-процесуального доказування у судовому розгляді	17
1.2. Елементи кримінально-процесуального доказування у судовому розгляді	39
1.3. Оцінка судом доказів при прийнятті проміжних та підсумкових рішень у судовому розгляді. Порядок визнання судом недопустимості доказів	53
Висновки до розділу 1	73
РОЗДІЛ 2. ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ ТА СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ НА СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ	75
2.1. Роль суду та сторін у забезпеченні встановлення обставин кримінального провадження. Повноваження суду із доказування на стадії судового розгляду	75
2.2. Проблема активності суду у доказуванні на стадії судового розгляду у аспекті принципу змагальності. Забезпечення судом доказової активності сторін	91
2.3. Особливості доказування у кримінальному провадженні на підставі угод на стадії судового розгляду	109
Висновки до розділу 2	123
РОЗДІЛ 3. З'ЯСУВАННЯ ОБСТАВИН ТА ПЕРЕВІРКА ЇХ ДОКАЗАМИ ЗА КПК 2012 року	126
3.1. Система судово-слідчих дій у судовому розгляді	126
3.2. Обсяг дослідження доказів у судовому розгляді за КПК 2012 року	138

3.3. Процесуальний порядок дослідження доказів за КПК 2012 року	151
Висновки до розділу 3	161
ВИСНОВКИ	163
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	168
ДОДАТКИ	207

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року

КПК 1960 р. – Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року

П. – пункт

СНД – Співдружність Незалежних Держав

Ст. – стаття

Ч. – частина

ВСТУП

Актуальність теми. При здійсненні судочинства фундаментальним правом кожного є право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.). Судовий розгляд традиційно вважається центральною та найважливішою стадією кримінального провадження, враховуючи його підсумковий для перевірки обґрунтованості обвинувачення характер та особливі умови дослідження доказів, що повною мірою забезпечують реалізацію засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості.

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. (далі – КПК) поставив перед дослідниками низку завдань, пов'язаних із переосмисленням сталих концепцій, які стосуються фундаментальних проблем кримінального провадження, в тому числі й проблем у царині доказування. Це стосується і комплексу питань, пов'язаних із: визначенням особливостей кримінально-процесуального доказування на стадії судового розгляду, які набули особливої актуальності у зв'язку з істотним розширенням змісту засади безпосередності дослідження показань, речей і документів; заборonoю надавати суду інші документи, крім обвинувального акту та додатків до нього, до початку судового розгляду; відсутністю вказівки на суд як на суб'єкт, уповноважений збирати докази у кримінальному провадженні, у ст. 93 КПК; формулюванням правил розподілу обов'язку доказування; визначенням порядку визнання судом недопустимості доказів; уточненням порядку проведення судових допитів; невизначеністю ініціативи суду у проведенні окремих судово-слідчих дій; впровадженням судового розгляду угод про примирення та визнання винуватості;

уточненням загального порядку дослідження доказів. Реалізація такого завдання кримінального провадження, як забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, вимагає належної організації доказування у судовому розгляді, логічного поєднання обстоювання сторонами своїх правових позицій із спрямуванням судового розгляду на з'ясування обставин кримінального провадження для постановлення обґрунтованого та справедливого судового рішення.

З іншого боку, специфічним є доказування на стадії судового розгляду для целерантних процедур, регламентованих КПК, а саме – кримінального провадження на підставі угод та скороченого судового розгляду, за якого суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, враховуючи їх консенсуальний характер, що вимагає визначення співвідношення ролі сторін та суду у його здійсненні.

Новим є й визначення підстав та порядку визнання доказів недопустимими, однак не вирішеними залишилися деякі питання відповідного порядку, суб'єктів ініціювання, розподілу тягара доказування, процесуальних наслідків.

Питанням особливостей кримінально-процесуального доказування на стадії судового розгляду присвячені дослідження таких українських та зарубіжних учених, як О.В. Авілов, С.О. Александрова, Ю.П. Аленін, Т.І. Андрющенко, Л.Ю. Ароцкер, П.К. Барабанов, С.В. Бурмагін, В.В. Вапнярчук, О.О. Васяєв, К.В. Вишневецький, Г.А. Воробйов, В.П. Гмирко, Л.В. Головка, С.П. Грішин, Ю.М. Грошевий, М.М. Гультай, О.О. Дзюбенко, Г.І. Загорський, О.В. Капліна, Т.М. Карабанова, П.М. Каркач, С.Л. Кисленко, І.І. Когутич, О.І. Коровайко, М.С. Коровіна, В.А. Коротич, В.Я. Корсун, І.І. Котюк, О.О. Кочеткова, М.П. Кузнецов, А.О. Ларінков, П.А. Лупінська, А.О. Ляш, В.Т. Малярєнко, Ю.О. Маслова, О.Р. Михайленко, І.Б. Михайловська, Ю.М. Мирошніченко, М.М. Михеєнко, С.О. Насонов, І.В. Нікітіна, В.Т. Нор, Ю.К. Орлов, І.Д. Перлов, С.К. Пітерцев, О.В. Піюк, А.А. Плашевська, М.А.

Погорецький, В.О. Попелюшко, В.Ф. Попов, О.С. Самоходкіна, Ж.С. Сенькіна, В.Л. Сисков, Н.С. Соколовська, С.М. Стахівський, О.С. Ткачук, В.М. Трофименко, Л.Д. Удалова, А.Л. Ципкін, В.В. Ціркаль, Т.Б. Чеджемов, Н.Ю. Черкасова, С.А. Шейфер та ін., які досліджували зазначені питання на основі КПК 1960 р. або положень раніше діючого та зарубіжного законодавства.

На основі положень КПК 2012 р. зазначеним питанням присвячені дослідження таких українських вчених, як В.М. Бабунич, Н.М. Басай, Н.Р. Бобечко, В.І. Бояров, В.В. Вапнярчук, Г.П. Власова, І.В. Гловюк, В.П. Гмирко, Ю.М. Грошевий, С.В. Давиденко, О.Г. Дехтяр, Д.О. Захаров, Я.П. Зейкан, О.В. Капліна, П.М. Каркач, В.В. Колодчин, О.Ю. Костюченко, І.І. Котубей, Р.О. Куйбіда, Л.М. Лобойко, Т.В. Лукашкіна, Н.М. Максимішин, А.Г. Маланюк, С.М. Міщенко, В.Т. Нор, А.А. Павлишин, О.А. Панасюк, Є.В. Повзик, М.А. Погорецький, О.В. Рибалка, А.В. Руденко, Ю.М. Серeda, Н.П. Сиза, Г.І. Сисоєнко, М.М. Стоянов, В.М. Трофименко, В.В. Тютюнник, В.М. Фігурський, А.П. Черненко, М.І. Шевчук, О.Г. Шило, А.Г. Шиян, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та ін., у яких розглядається роль суду у кримінально-процесуальному доказуванні в стадії судового розгляду, активність та ініціатива суду у доказуванні, мета доказування, визнання недопустимості доказів судом, концепції судових доказів, участь сторін у доказуванні в судовому розгляді, визначення порядку та обсягу дослідження доказів у судовому розгляді, доказування у судовому провадженні на підставі угод, особливості проведення окремих судово-слідчих дій.

Втім, комплексні дослідження проблематики кримінально-процесуального доказування на стадії судового розгляду на основі КПК 2012 р., в яких на базі єдиної доктринальної концепції було б переосмислено питання, пов'язані з поняттям та елементами кримінально-процесуального доказування на стадії судового розгляду, реалізацією засади змагальності та ролі суб'єктів доказування на стадії судового розгляду, особливостями з'ясування обставин та перевірки їх доказами за КПК 2012 р., у сучасній науці відсутні. Саме тому проблема кримінально-процесуального доказування на стадії судового розгляду є актуальною як для кримінально-процесуальної доктрини (у контексті формування відповідної концепції), так і для

нормотворчої та судової практики (у контексті формулювання пропозицій щодо удосконалення положень КПК та окремих питань їх застосування у судовій практиці).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане у межах плану наукових досліджень кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Удосконалення сучасного кримінально-процесуального законодавства та забезпечення його ефективності в умовах правової реформи» на 2011–2015 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671) на 2011–2015 рр.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у розробці доктринальної концепції доказування на стадії судового розгляду, а також формулюванні пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства України у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети вирішувалися такі завдання:

уточнити визначення мети кримінально-процесуального доказування на стадії судового розгляду;

визначити елементи кримінально-процесуального доказування, охарактеризувати їх зміст;

охарактеризувати порядок визнання судом недопустимості доказів у судовому розгляді, виявити проблемні аспекти цього порядку;

визначити роль суду в доказуванні на стадії судового розгляду, уточнити її співвідношення з активністю сторін кримінального провадження у контексті засади змагальності;

визначити систему та здійснити класифікацію судово-слідчих дій, що проводяться на стадії судового розгляду;

сформулювати концептуальні засади визначення активності суду у кримінально-процесуальному доказуванні;

визначити особливості доказування у судовому розгляді угод про примирення та про визнання винуватості;

охарактеризувати визначення судом обсягу доказів, що підлягають дослідженню у судовому розгляді;

виявити особливості визначення судом порядку дослідження доказів у судовому розгляді;

визначити недоліки нормативної регламентації проведення допитів як судово-слідчих дій;

сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства України щодо доказування на стадії судового розгляду.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають на стадії судового розгляду в кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є кримінально-процесуальне доказування на стадії судового розгляду.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження здійснено із застосуванням філософських, загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Завдяки використанню діалектичного методу уточнено понятійний апарат, з'ясовано сутність категорій «кримінально-процесуальне доказування», «мета кримінально-процесуального доказування», «судовий розсуд» та ін. (підрозділ 1.1.). Історичний метод дав можливість зіставити нормативну регламентацію доказування на стадії судового розгляду за Кримінально-процесуальним кодексом 1960 р. та КПК 2012 р. (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1, 3.2, 3.3). Використання системного методу дозволило визначити систему судово-слідчих дій на стадії судового розгляду (підрозділи 2.1, 3.1). Порівняльно-правовий метод застосовувався при характеристиці норм кримінального процесуального законодавства іноземних держав та порівнянні їх з положеннями українського законодавства (підрозділи 1.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3). Метод системного аналізу правових норм та логіко-нормативний метод використовувалися для виявлення недоліків діючих норм та для формування пропозицій щодо

удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, 3.1, 3.3). Усі методи дослідження використовувались у взаємозв'язку, що забезпечило переконливість і достовірність наукових результатів.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові положення, що містяться у працях українських і зарубіжних дослідників із кримінального процесуального права, криміналістики, теорії права, адміністративного права, кримінального права.

Нормативну базу дослідження становлять Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., акти законодавства України та законодавства зарубіжних держав (Азербайджанської Республіки, Грузії, Естонської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Республіки Молдова, Республіки Казахстан, Республіки Таджикистан, Російської Федерації, Туркменістану, Федеративної Республіки Німеччина, Франції), положення Модельного КПК для держав-учасниць СНД.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять результати узагальнення 150 судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, рішення Європейського суду з прав людини, а також Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод та Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 – перше півріччя 2012 року, зроблені Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці спеціальним комплексним дослідженням кримінально-процесуального доказування на стадії судового розгляду на основі положень КПК 2012 р.

За результатами дослідження сформульовано низку положень, висновків та пропозицій, які мають наукову новизну:

вперше:

запропоновано та доведено можливість використання термінологічного сполучення «кваліфікація фактичних даних» для позначення першого елементу процесу доказування на стадії судового розгляду;

виділено особливості оцінки доказів при прийнятті проміжних судових рішень на стадії судового розгляду, до яких віднесено: допоміжний характер для вирішення основного питання кримінального провадження; підсумковий характер для вирішення питань, що виникають під час руху кримінального провадження у межах однієї стадії; належність доказів визначається у контексті встановлення обставин локального предмета доказування; допустимість доказів встановлюється за загальними критеріями допустимості доказів;

виділено три елементи предмета доказування у судовому розгляді угод: 1) загальний елемент (обставини, передбачені ст. 91 КПК); 2) особливий елемент (характерний для кримінального провадження на підставі обох видів угод); 3) спеціальний елемент (характерний для кримінального провадження на підставі угод про примирення);

визначено розподіл тягаря доказування стосовно загального, особливого та спеціального елементів предмета доказування у судовому розгляді угод;

доведено, що суд, за браком активності сторін у встановленні, чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений, чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення, а також чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чию користь, в якому розмірі та в якому порядку (оскільки вирішення цього питання впливає з вирішення вищенаведених), має використовувати механізм стимулювання доказової активності сторін;

удосконалено:

теоретичні підходи щодо порядку визнання недопустимості доказів у судовому розгляді, а саме доведено, що у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд повинен визнавати цю

недопустимість у окремому порядку (шляхом винесення ухвали і виключення з розгляду) лише якщо наявне клопотання сторони або потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, оскільки тягар доказування очевидної недопустимості доказів повинен покладатися саме на тих суб'єктів, які мають інтерес у виключенні їх з розгляду. Проте, дослідивши усі надані сторонами і отримані судом докази, усі обставини кримінального провадження, суд у вирoku повинен визнавати докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, недопустимими навіть без клопотань сторін та потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

класифікацію судово-слідчих дій в залежності від ініціативи щодо їх проведення. Зокрема, виділено: судово-слідчі дії, які можуть проводитися як за ініціативи (клопотанням) сторін або потерпілого, так і за ініціативи суду; судово-слідчі дії, ініціатива для проведення яких прямо не визначена; судово-слідчі дії, що проводяться лише за ініціативою (клопотанням) сторін або потерпілого;

концептуальні засади визначення активності суду у кримінально-процесуальному доказуванні на стадії судового розгляду, яка має заповнюючий (при встановленні обставин, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження, звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності або від покарання) та субсидіарний (при недостатній активності сторони захисту, особливо у випадку, коли захисник не бере участі у кримінальному провадженні) характер з урахуванням механізму стимулювання доказової активності сторін;

визначення поняття «дослідження доказів у судовому розгляді» як регламентованої КПК розумової та практичної діяльності суду за активної участі учасників судового провадження при сприянні інших учасників кримінального провадження, спрямованої на встановлення належності, допустимості, достовірності доказів шляхом аналізу кожного з них, їх зіставлення з іншими

доказами та отримання доказів, які підтверджують або спростовують належність, допустимість, достовірність доказів, що досліджуються;

дістало подальшого розвитку:

вчення про мету кримінально-процесуального доказування, зокрема, на стадії судового розгляду, якою є встановлення фактичних обставин кримінального провадження в обсязі, необхідному для правильного застосування норм матеріального права для постановлення справедливого по суті судового рішення;

теоретичні положення щодо суду як суб'єкта кримінально-процесуального доказування у контексті збирання, перевірки та оцінки доказів;

обґрунтування необхідності розширення кола процесуальних засобів перевірки угоди про примирення та про визнання винуватості у судовому розгляді шляхом закріплення допиту учасників кримінального провадження, дослідження документів та речових доказів, звуко- і відеозаписів;

обґрунтування необхідності проводити у судовому розгляді такі судові дії, як прийняття речей і документів; витребування речей і документів; слідчий експеримент; перевірка показань на місці; освідування; оголошення показань підозрюваного, потерпілого, свідка (у випадку їх смерті); оголошення показань підозрюваного (за клопотанням сторони захисту у спеціальному судовому провадженні);

теоретичні положення щодо обмеження кола кримінальних проваджень, у яких допускається застосування частини третьої ст. 349 КПК, а саме щодо осіб, які є неповнолітніми, а також мають фізичні або психічні вади;

теоретичні положення щодо обов'язкової участі захисника при застосуванні процедури, передбаченої частини третьої ст. 349 КПК через те, що в цій процедурі обвинувачений відмовляється від права на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожен обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, але не отримує жодних преференцій і не має достатніх гарантій охорони своїх прав і в контексті добровільного визнання винуватості, і в контексті участі захисника. Участь

захисника дозволить: по-перше, забезпечити кваліфіковану правову допомогу для правильного розуміння обставин, встановлення яких він може не оспорювати, підтвердження добровільності його позиції, додаткового роз'яснення обвинуваченому, що у такому випадку він буде позбавлений права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку; по-друге, нормативізувати обмеження кола кримінальних проваджень, у яких є можливою така процедура;

теоретичні положення щодо удосконалення порядку дослідження доказів на стадії судового розгляду щодо дослідження зібраних судом доказів після доказів обвинувачення та захисту, а також доказів інших учасників судового провадження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній роботі – для подальшого розвитку теорії кримінально-процесуального доказування (Акт впровадження в навчальний та науково-дослідний процес юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 30.09.2015 р.); правотворчій діяльності – для удосконалення правової регламентації повноважень суду із здійснення доказування на стадії судового розгляду; правозастосовній діяльності – для забезпечення єдності судової практики при здійсненні доказування на стадії судового розгляду (Акт впровадження в практичну діяльність Апеляційного суду Черкаської області від 23.09.2015 р.); навчальному процесі – при викладанні нормативної дисципліни «Кримінальний процес», спеціальних курсів «Проблеми вдосконалення кримінального процесуального законодавства», «Прийняття кримінально-процесуальних рішень», а також при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій із зазначених дисциплін (Акт впровадження в навчальну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 18.09.2015 р., Акт впровадження у навчальний та науково-дослідний процес юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 30.09.2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Висновки і положення дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» та міжкафедральному семінарі кафедр кримінального процесу та криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати наукового дослідження оприлюднені на: III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики», присвяченій 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 28 жовтня 2011 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 95-річчю з дня народження професора М.В. Салтевського «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Одеса, 2 листопада 2012 р.); Міжнародній науковій конференції «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.); Регіональному круглому столі «Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства» (м. Одеса, 19 квітня 2013 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні» (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій ювілею академіка С.В. Ківалова «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.); III Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу» (м. Івано-Франківськ, 4 грудня 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування: матеріали» (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.)

Публікації. Основні положення дисертації відображені у 16 публікаціях, у тому числі 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, 1 статті, опублікованій у виданні, яке включене до міжнародних наукометричних баз, та 10 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях, семінарах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, додатків, списку використаних джерел (359 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, з них основний текст – 167 сторінок, додатки (3) – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ НА СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

1.1. Сутність та особливості кримінально-процесуального доказування у судовому розгляді

Досліджуючи особливості доказування на стадії судового розгляду, слід виходити із методологічної, в цьому контексті, концепції про чітке розмежування двох значень доказування: доказування як діяльність із збирання, перевірки та оцінки доказів та доказування як обґрунтування певного твердження, певної тези [200, с. 9; 275, с. 299], оскільки на стадії судового розгляду здійснюється доказування у розумінні обох цих аспектів.

У літературі виділяється ряд особливостей доказування на цій стадії як в аспекті предмета доказування (загальний із іншими стадіями характер [143, с. 64; 166, с. 304]), загальних питань доказування (найбільш повна реалізація принципів кримінального процесу [143, с. 62; 166, с. 304; 181, с. 62; 184, с. 149], можливість неспівпадіння меж доказування зі стадією досудового розслідування [166, с. 315], новий, самостійний характер дослідження обставин справи [144, с. 58], збирання доказів (здійснюється, поряд із перевіркою вже наявних доказів, збирання нових доказів) [144, с. 58; 181, с. 64; 184, с. 150; 200, с. 35], у суді одночасно знаходяться всі особи, які дають показання, наявні всі речові докази та документи [181, с. 66], збирання доказів зводиться в основному до прийняття доказів, наданих сторонами [143, с. 66], особливості фіксації зібраних доказів у протоколі судового засідання [143, с. 68; 144, с. 62], метою є перевірка та дослідження доказів, наданих сторонами [277, с. 61]), так і їх перевірки (істотна відмінність порядку проведення судових дій від слідчих, аналогічних за змістом [200, с. 35]) та оцінки (основна увага приділяється перевірці та оцінці доказів, зібраних у попередньому розслідуванні [200, с. 35], обґрунтування вироку лише тими доказами, які розглянуті у судовому засіданні [144, с. 76; 200, с. 36]).

Особливості доказування на стадії судового розгляду можуть бути охарактеризовані за такими аспектами:

- 1) мета доказування;
- 2) предмет та межі доказування;
- 3) загальні умови здійснення доказування;
- 4) суб'єкти доказування та розподіл обов'язку і тягаря доказування*;
- 5) засоби збирання та перевірки доказів*;
- 6) оцінка доказів при прийнятті проміжних та підсумкових рішень та стандарти доказування*.

Мету доказування на стадії судового розгляду необхідно виводити із загальної мети доказування у кримінальному провадженні. Достатньо традиційною для кримінально-процесуальної доктрини є точка зору про істину як мету доказування [23, с. 29; 93, с. 12-13; 125, с. 78; 144, с. 3; 181, с. 62; 184, с. 12; 215, с. 11; 237, с. 18; 275, с. 295; 279, с. 44], хоча і ведуться спори щодо характеру та змісту істини, яка має або може бути встановлена [93, с. 12-18; 184, с. 12-15; 213; 214; 215, с. 22-31; 216]. КПК 2012 р. не містить цієї категорії, хоча і вказує у ст. 2 на таке завдання кримінального провадження, як «забезпечення швидкого, повного та неупередженого ... судового розгляду»; зобов'язує у ч. 2 ст. 9 прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень; передбачає, що оцінка доказів слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом здійснюється за внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження (ст. 94); зобов'язує головуєчого

* Питання про суб'єктів доказування та розподіл обов'язку і тягаря доказування будуть розглянуті у підрозділі 2.1. Розділу 2.

* Питання про засоби збирання та перевірки доказів буде детально досліджено у Розділі 3.

* Питання про оцінку доказів при прийнятті проміжних та підсумкових рішень та стандарти доказування будуть розглянуті окремо у підрозділі 1.3. цього Розділу.

спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження (ст. 321). Саме ці положення, вважаємо, і дозволяють деяким вченим стверджувати про встановлення об'єктивної істини при здійсненні кримінального провадження [158, с. 8; 343, с. 202], і розглядати всебічність, повноту й неупередженість встановлення (дослідження) обставин кримінального провадження як, насамперед, спосіб, за допомогою якого досягається істина [212, с. 360].

Таким чином, слід зробити висновок, що законодавець певним чином скеровує правозастосовувачів, у тому числі і суд, на встановлення істини у кримінальному провадженні. Аналіз вищенаведених та інших положень КПК дозволяє стверджувати, по-перше, про те, що характер цієї істини не є однорідним. Указані положення КПК дають підстави стверджувати про необхідність встановлення об'єктивної істини.

Натепер слід коротко зупинитися на визначенні сутності об'єктивної (матеріальної) істини. У літературі під нею розуміється таке знання, зміст якого відповідає об'єктивній дійсності, правильно її відображає [93, с. 16; 184, с. 14; 215, с. 23; 275, с. 308]*.

На думку Ю. Пастернака, прихильники концепції об'єктивної істини ставлять знак рівності між істиною, під якою розуміють точну і повну відповідність фактів об'єктивній дійсності, і достовірністю, яку встановлюють у кримінальному процесі [220, с. 275]. А. Павлишин вважає, що потрібно відмовитись від об'єктивної істини і як від мети процесу, і як від його принципу. Що ж до ціннісного критерію, орієнтира, яким виступала об'єктивна істина у кримінальному судочинстві, її роль повинна перебрати на себе істина формальна (процесуальна). Під нею ж потрібно розуміти те, що встановив суд у змагальному процесі, за умови дотримання відповідної процедури [216, с. 368].

Безумовно, якщо розуміти об'єктивну (матеріальну) істину у класичному змісті, зокрема, як «повну і точну відповідність об'єктивній дійсності висновків

* Враховуючи те, що істинність є характеристикою знання, вважаємо, обґрунтованим є підходи авторів, які вказують не на встановлення, а на формування істини [36, с. 56; 125, с. 23], адже знання не може встановлюватися, а може формуватись внаслідок пізнання оточуючого світу.

слідства та суду про обставини справи, що розслідується та вирішується, про винуватість або невинуватість притягнутих до кримінальної відповідальності осіб» [275, с. 308]; «об'єктивна, матеріальна істина в кримінальному процесі є відповідність висновку суду про факти справи самим цим фактам, як вони відбулися насправді» [275, с. 326]; то дійсно, може виникнути уявлення про застарілість цієї концепції та неможливість її використання на практиці в силу об'єктивних труднощів ретроспективного пізнання обставин кримінального правопорушення. Однак, були спроби розмежувати об'єктивну та матеріальну істину. Остання розумілась як вимога правильного, справедливого вирішення кримінальної справи, прийняття судом рішення, заснованого на пізнанні фактів, що мали місце в дійсності [див.: 36, с. 54]. Хоча М.С. Строгович у своєму фундаментальному курсі кримінального процесу і ототожнив матеріальну та об'єктивну істину (об'єктивну істину, досліджувану, встановлювану слідством і судом у кримінальних справах, ми називаємо матеріальною, щоб підкреслити специфічні риси об'єктивної істини в кримінальному процесі [275, с. 310]), тим не менш зазначив, що «поняття матеріальної істини збігається з поняттям достовірності. Достовірність висновку слідства і суду про обставини кримінальної справи, що розслідується, - те ж саме, що й істинність цього висновку, тобто правильне, таке, що відповідає дійсності встановлення обставин справи: події злочину, винуватості даної особи у вчиненні злочину, місця, часу, способів вчинення злочину, мотивів його вчинення і т. д.» [275, с. 326]. Це вказує на спробу прив'язки категорії істини до достовірності та доведеності висновків у справі, що видається логічним, адже у юридичному процесі стверджувати про повну та точну відповідність отриманих результатів об'єктивній дійсності складно.

Відмітимо, що необхідність встановлення саме об'єктивної істини формулюється у КПК деяких іноземних держав. Наприклад, § 244 (2) КПК ФРН передбачає, що для виявлення істини суд повинен за офіційною ініціативою розповсюдити дослідження доказів на усі факти та засоби доказування, які мають значення для прийняття рішення [85, с. 266], що у літературі трактується саме як принцип матеріальної істини [29, с. 37]. Стаття 310 КПК Франції передбачає, що

головуючий суду асизів на власний розсуд і незалежно від думки інших членів суду або журі «вправі вжити всіх необхідних заходів з метою встановлення істини (ст. 310 КПК)» [96, с. 353], а у доктрині Ж. Праделем виділяється принцип «пошуку істини» [цит. за: 84, с. 75].

Наведене дозволяє стверджувати про необхідність певної трансформації концепції об'єктивної істини у напрямку спрямування на встановлення фактичних обставин кримінального провадження в обсязі, необхідному для правильного застосування норм матеріального права для постановлення справедливого по суті судового рішення*. При цьому, як вірно зазначає Н.Р. Бобечко, встановлення об'єктивної істини вимагається тільки у процесуальних рішеннях, прийнятих у звичайному порядку та не на користь обвинуваченого [28, с. 13].

Однак, враховуючи положення КПК про недопустимість доказів (ст. 87), преюдиції (ст. 90), можна стверджувати про наявність у цьому колексі елементів формування формальної істини, під якою розуміється відповідність висновків якимось формальним умовам безвідносно до того, чи відповідають вони об'єктивній реальності чи ні [215, с. 23; 275, с. 310-311].

Крім того, враховуючи об'єктивну неможливість встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення у деяких випадках, а також наявність нормативних обмежень у застосуванні пізнавальних засобів (привілей проти самовикриття та викриття близьких родичів та членів сім'ї, імунітети свідків, право потерпілого не давати показання, целерантні процедури тощо), ст. 62 Конституції України [138] та ч. 4 ст. 17 КПК передбачають, що усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи, а однією із підстав постановлення виправдувального вироку є недоведеність того, що кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим, тобто особа визнається невинуватою у вчиненні злочину в силу існування презумпції невинуватості, яку сторона обвинувачення не змогла спростувати поза розумним сумнівом. Це є проявом

* Саме у такому контексті підкреслює життєздатність вчення про матеріальну істину навіть у порівняльно-правовому контексті Л.В. Головка, зазначаючи, що «від принципу матеріальної істини можна відмовитися тільки у тому випадку, коли ми знімаємо з професійного судді відповідальність за прийняття відповідних рішень по суті кримінальної справи» [84, с. 84].

концепції конвенціональної істини (або конвенційної [125, с. 21], конвенційної [216, с. 365]), тобто істини по конвенції, за угодою [28, с. 13; 162, с. 280; 194; 215, с. 24]. Крім того, конвенціональний характер має знання, що встановлюється при застосування целерантних процедур, зокрема, провадження на підставі угод, при застосуванні скороченого судового слідства (ч. 3 ст. 349 КПК), а також при здійсненні спрощеного провадження щодо кримінальних проступків.

По-друге, деякі положення КПК суперечать загальному завданню щодо забезпечення повного судового розгляду, зокрема, звужений перелік підстав визнання судового розгляду неповним (ст. 410) та відсутність повноважень у апеляційного суду призначати новий судовий розгляд у суді першої інстанції у разі визнання судового розгляду неповним та скасування на цій підставі судового рішення [детальніше див.: 128].

По-третє, КПК не надає належних повноважень суду щодо встановлення фактичних обставин кримінального провадження. Суд взагалі не указаний в якості суб'єкта, що має повноваження збирати докази, у ст. 93 КПК, хоча його можливості щодо перевірки доказів, у тому числі й шляхом збирання нових доказів, прописані у Главі 28 КПК, причому ініціатива у проведенні деяких процесуальних дій не визначена.

По-четверте, законодавець в окремих випадках сам свідомо визнає, що інколи у кримінальних справах істина не встановлюється. Таким прикладом є можливість перегляду судових рішень у кримінальних справах за нововиявленими обставинами, у зв'язку з фальсифікацією доказів, неправильністю перекладу, а також показань свідка, потерпілого, обвинуваченого, підсудного, висновку і пояснень судового експерта, на яких ґрунтується вирок; зловживаннями прокурора, дізнавача, слідчого чи суддів під час провадження у справі. Зрозуміло, що за наявності таких підстав для перегляду вироку, який набрав законної сили, а інколи – вже був виконаний, істина встановлена не була [216, с. 367].

Вважаємо за доцільне підтримати концепцію про необхідність встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, у тому числі й на стадії судового розгляду [90, с. 80; 329; 88; 170, с. 124], настільки, наскільки це можливо

з урахуванням елементів формальної та конвенціональної істини, закріплених у КПК. Кримінальний процес, будучи правозастосовчою діяльністю, спрямований на реалізацію норм матеріального права, зокрема, кримінального. Для їх реалізації (а це, додамо, законодавцем визначається як завдання кримінального провадження в контексті захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень) необхідно на першому етапі правозастосовчої діяльності, яким є кримінальний процес, правильно та повно встановити фактичні обставини кримінального провадження, що здійснюється шляхом доказування, тобто збирання, перевірки та оцінки доказів. Саме правильне встановлення фактичних обставин є передумовою прийняття законного і обґрунтованого рішення. Для забезпечення процесу застосування норм матеріального і процесуального права чинне законодавство має чітко врегулювати ряд питань. По-перше, повинні бути вказані обставини, які є підставами для прийняття тих чи інших рішень; по-друге, повинні бути вказані суб'єкти, на яких покладається обов'язок (тягар) встановлення цих обставин або їх спростування; по-третє, повинні бути вказані засоби, за допомогою яких на різних етапах кримінального провадження можуть (або повинні) бути встановлені такі обставини [176, с. 32]. Все це стосується і прийняття підсумкового процесуального рішення в якому вирішується питання про винуватість / невинуватість особи та застосування заходів кримінально-правового характеру, адже для правильного вирішення цих питань, зокрема, правильної кримінально-правової кваліфікації діяння, необхідне максимально повне встановлення фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення. В іншому випадку стверджувати про правильне застосування норм матеріального права буде неможливо, а це вже ставить під сумнів справедливість судового рішення та правосуддя в цілому. Дійсно, кримінальний процес спрямований на те, щоб винести рішення про можливість застосування матеріальних норм кримінального права, тобто чи повинна бути особа покарана і як. Оскільки для цього потрібно асерторичне судження про реальність (а сьогодні це має місце тільки при винесенні обвинувального вироку), то необхідно досліджувати «істину» [348, с. 85].

Таким чином, вважаємо, що неможливо відмовитись від істини як мети доказування, у тому числі й на стадії судового розгляду. У науці є цікава думка, що вищевказані теорії істини в кримінальному процесі дійсно мають право на існування, проте слід зауважити, що жодна з них самотійно не може охопити всю кримінально-процесуальну діяльність. Всі вони (і встановлення фактичних обставин кримінального провадження, і відповідність нормативним приписам, і договірні начала) в тій чи іншій мірі задіяні у кримінальному провадженні. Тому правильним буде розглядати положення представлених вище теорій істини в кримінальному процесі складовими компонентами єдиного поняття «істина». У такому випадку істина за рахунок компонентів, що входять в її зміст, буде поєднувати в собі властивості реальності (здатність в ході пізнання фактичних обставин відображати об'єкти пізнання в точній відповідності з дійсністю), процесуальності (здатність суб'єкта пізнання повноцінно відобразити результати пізнання в передбаченій законом процесуальній формі і встановити їх відповідність нормативним приписам) і конвенційності пізнання (здатність вирішувати кримінально-правовий спір шляхом укладення відповідної угоди) [36, с. 55]. Підтримуючи цю думку, зазначимо, що саме такий підхід дозволяє винести на новий рівень усталену концепцію істини як мети доказування.

Предмет та межі доказування на стадії судового розгляду. Розглядаючи предмет доказування як перелік тих обставин, які необхідно встановити в кримінальному провадженні [161, с. 237], який, відповідно, визначений ст. 91 КПК, слід зазначити, що у судовому розгляді він може мати певну специфіку. Так, якщо судовий розгляд здійснюється у загальному порядку, то повинні бути встановлені усі обставини, перелічені у ст. 91 КПК, та перевірені й оцінені усі докази щодо них. При цьому, межі доказування визначаються предметом доказування і обмежуються нормативними положеннями щодо меж судового розгляду, який проводиться лише стосовно особи, якій висунуто обвинувачення, і лише в його межах відповідно до обвинувального акта, крім випадків, передбачених ч. 2 та 3 ст. 337 КПК.

Межі доказування дещо трансформуються у випадку застосування судом процедури «скороченого судового розгляду». Частина 3 статті 349 КПК передбачає, що суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. При цьому, суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що в такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Відповідно, суд повинен переконатися, що в справі є докази, на підставі яких встановлено обставини предмета доказування [161, с. 238].

При судовому розгляді угод встановлення обставин, передбачених ст. 91 КПК, перевіряється у контексті їх відповідності ч. 7 ст. 474 КПК. Зокрема, це найбільше стосується фактичних підстав для визнання винуватості (що відображає встановлення одночасно і п. 1, і п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК), правової кваліфікації кримінального правопорушення (що відображає встановлення п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК). Відповідно, суд може відмовити в затвердженні угоди, яку було укладено під час судового провадження, зокрема, якщо допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, а також у зв'язку з тим, що відсутні фактичні підстави для визнання винуватості, тобто, якщо не встановлені обставини, які складають предмет доказування [161, с. 238].

Загальні умови здійснення доказування. Ця категорія практично не вживається в доктрині кримінального процесуального права, на нашу думку, з тих причин, що загальні умови доказування є частиною (групою) загальних умов судового розгляду, що найбільше стосуються здійснення саме доказової діяльності, тобто виражають вимоги щодо здійснення саме доказової діяльності у цій стадії, без дотримання яких судове слідство юридично буде неспроможним та його результати не може бути покладено в основу вироку [357, с. 56].

Як вказує О.І. Коровайко, найбільш широко реалізуються у судовому слідстві такі загальні умови судового розгляду, як повноваження головуючого, межі судового розгляду, безпосередність, усність судового розгляду, незмінність

складу суду при розгляді справи, рівність прав сторін у судовому засіданні [140, с. 41]. Н.О. Дудко до умов дослідження доказів у судовому розгляді відносить безпосередність, усність та безперервність судового розгляду, незмінність складу суду та керівництво головуючого судовим засіданням, рівність прав учасників судового розгляду [104, с. 39, 71-139]. Оцінюючи ці точки зору, слід відмітити їх істотну спільність, за виключенням віднесення меж судового розгляду до окремої групи загальних умов. Віддаючи належне багатоаспектному характеру цієї загальної умови, відмітимо її безпосередній вплив на здійснення саме доказової діяльності, адже на стадії судового розгляду обставини, передбачені ст. 91 КПК, можуть встановлюватись лише у межах судового розгляду, а вийти за ці межі суд може в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження. Саме тому вона може розглядатися в контексті здійснення доказової діяльності у судовому розгляді.

Загальною умовою, що найбільш явно виражає специфіку здійснення доказування на стадії судового розгляду, є безпосередність дослідження показань, речей і документів. У КПК 2012 р. вона віднесена до засад кримінального провадження, хоча у літературі [104, с. 39; 140, с. 41; 153, с. 384; 154, с. 478; 162, с. 589; 207, с. 163; 229, с. 45] традиційно визнається загальною умовою судового розгляду. Зміст положень ст. 23 КПК демонструє спрямованість на регламентацію доказової діяльності саме у судовому провадженні. На основі положень КПК 2012 р. вона може бути визначена як положення, згідно з якими слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд зобов'язані особисто досліджувати (сприймати, збирати, перевіряти, оцінювати) докази, обґрунтовувати свої рішення на підставі тих доказів, які досліджені ними особисто, використовувати первинні докази, за винятком випадків, коли отримати останні неможливо, та забезпечити можливість безпосередньої участі інших учасників кримінального провадження у проведенні процесуальних дій і ознайомлення їх з матеріалами кримінальної справи у випадках і межах, передбачених законом [99, с. 5].

Вимога безпосередності судового розгляду спрямована на забезпечення дослідження доказів шляхом безпосереднього сприйняття судом особистих та речових доказів для формування внутрішнього переконання суддів. Значущість такого напрямку судової діяльності, як здійснення правосуддя, вимагає створення таких умов дослідження фактичних обставин кримінального правопорушення, які б забезпечували прийняття обґрунтованого судового рішення. Одним із забезпечуючих це засобів і є вимога безпосередності дослідження показань, речей і документів, що спрямовано на мінімізацію «ланок» між первинним джерелом фактичних даних та адресатом доказування. Відповідно, формування внутрішнього суддівського переконання щодо фактичної основи кримінального провадження здійснюється шляхом особистого сприйняття показань, речей і документів, тобто безпосередність виступає методом дослідження доказів [104, с. 74]. Сутність цього методу полягає в особистому сприйнятті судом фактичних даних через регламентовані законом джерела доказів, на основі чого здійснюється формування знання про фактичні обставини кримінального провадження (тобто їх встановлення), що є необхідним етапом правозастосовчої діяльності, якою і є кримінально-процесуальна діяльність. Встановлення фактичних обставин кримінального провадження є передумовою формування суддівського переконання і прийняття підсумкового процесуального рішення на стадії судового розгляду щодо доведеності або недоведеності обставин, передбачених ст. 91 КПК. Саме безпосередність дослідження показань, речей і документів здатна забезпечити всебічне, повне й неупереджене дослідження всіх обставин кримінального провадження як фактичну основу внутрішнього переконання, як цього вимагає ст. 94 КПК. На необхідність безпосереднього дослідження доказів указує і ч. 3 ст. 370 КПК, що зобов'язує суд обґрунтовувати рішення доказами, дослідженими під час судового розгляду, та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК.

Однак, КПК передбачає й певні винятки з правила про безпосередність дослідження показань, речей і документів. Так, це стосується можливості використання показань з чужих слів (ст. 97 КПК); показань, даних у порядку ст.

225 КПК слідчому судді у досудовому розслідуванні; застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження (ст. 333 КПК); застосування процедури т.зв. «скороченого судового розгляду» (суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються, – ч. 3 ст. 349 КПК); спрощеного судового провадження щодо кримінальних проступків (суд за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, має право розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений, що був представлений захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду – ч. 1 ст. 381 КПК).

Усність судового розгляду КПК 2012 р. прямо не закріплена як загальна умова судового розгляду, на відміну від КПК 1960 р., де вона була зафіксована у ст. 257. Однак, враховуючи те, що безпосередність визначає усну форму дослідження доказів, а також положення КПК щодо дослідження доказів (ч. 1 ст. 23 КПК, ч.1 ст. 358 КПК), слід зазначити, що законодавець не відмовився від цієї загальної умови. У новітній літературі її іменують складовою безпосередності [156, с. 532], хоча традиційно ця загальна умова розглядалася як така, що має самостійний зміст [104, с. 81-83; 140, с. 41; 154, с. 478; 162, с. 598; 229, с. 45; 299, с. 256]. Усність судового розгляду полягає в тому, що показання учасників кримінального провадження суд отримує усно (ч. 1 ст. 23, ст. 351-354, 356 КПК), документи, якщо в них наявні відомості, що мають значення для встановлення обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні (ч. 1 ст. 358 КПК), під час дослідження звуко- і відеозаписів суд заслуховує доводи учасників судового провадження (ч. 1 ст. 359), під час огляду на місці учасники судового провадження мають право звертати увагу суду на те, що, на їхню думку, може мати доказове значення (ч. 4 ст. 361 КПК). Тобто усність

є формою діяльності суду та учасників судового розгляду із дослідження доказів [104, с. 81]. При цьому, «якщо засада безпосередності, незважаючи на її значення, все ж має незначні винятки..., то стосовно засади усності кримінально-процесуальний закон жодних обмежень і винятків не допускає. Значення для постановлення вироку може мати лише те, що розглядалось і усно обговорювалось з різних точок зору на судовому засіданні» [201, с. 359].

Незмінність складу суду. Для послідовного здійснення принципу безпосередності важливе значення має правило про незмінність складу суду [331, с. 14]. Судовий розгляд у кримінальному провадженні повинен бути проведений одним складом суддів. У разі якщо суддя позбавлений можливості брати участь у судовому засіданні, він має бути замінений іншим суддею, який визначається у порядку, встановленому ч. 3 ст. 35 КПК. Після заміни судді судовий розгляд розпочинається спочатку, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 319 КПК та ст. 320 КПК. У кримінальному провадженні для проведення якого потрібен значний час має бути призначений запасний суддя, який перебуває в залі судового засідання протягом судового розгляду. Рішення про необхідність призначення запасного судді приймає суд, що здійснюватиме судові провадження, одночасно з призначенням підготовчого судового засідання. Про призначення запасного судді робиться відмітка в журналі судового засідання. Якщо під час судового засідання суддю замінює запасний суддя, судовий розгляд продовжується. Судовий розгляд у такому разі закінчує суд у новому складі.

Слід зазначити, що виключення, передбачені ч. 2 ст. 319 КПК, істотно обмежили дію вимоги про незмінність складу суду у судовому розгляді. Так, суд вмотивованою ухвалою може прийняти рішення про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд з початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді, якщо таке рішення не може негативно вплинути на судовий розгляд та за умови дотримання таких вимог: 1) сторони кримінального провадження, потерпілий не наполягають на новому проведенні процесуальних дій, які вже були здійсненні судом до заміни судді; 2) суддя, що замінив суддю, який вибув,

ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду, згоден з прийнятими судом процесуальними рішеннями і вважає недоцільним нове проведення процесуальних дій, що вже були проведені до заміни судді. Докази, що були дослідженні під час судового розгляду до заміни судді, зберігають доказове значення та можуть бути використані для обґрунтування судових рішень. Ці норми корисні з точки зору забезпечення розумності строку судового розгляду, економії бюджетних ресурсів, однак натепер слід з обережністю стверджувати про загальний, визначальний характер незмінності складу суду в контексті умов судового розгляду.

Повноваження головуєчого. Стаття 321 КПК передбачає, що головуєчий у судовому засіданні керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження. Головуючий у судовому засіданні вживає необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку.

Відповідно, повноваження головуєчого можна поділити на дві групи: 1) повноваження як судді, що входить у колегію суддів; 2) повноваження із процесуального керівництва судовим засіданням та організації обговорення у нарадчій кімнаті (організаційно-розпорядчі повноваження) (наприклад, застосування заходів до порушників порядку у судовому засіданні (ст. 330 КПК), відкриття судового засідання та оголошення про розгляд кримінального провадження (ч. 1 ст. 342 КПК), оголошення про початок судового розгляду (ч. 1 ст. 347 КПК), роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення (ст. 348 КПК), з'ясування думки учасників судового провадження про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження (ч. 1 ст. 349), з'ясування, чи вручено учаснику судового провадження пам'ятку про права і обов'язки та в разі

необхідності їх роз'яснення (ст. 352 КПК), право зупинити виступ учасника судових дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру (ст. 364 КПК) та ін.).

Слід акцентувати увагу на тому, що саме на головуючого покладається обов'язок спрямувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження.

Межі судового розгляду визначають гносеологічне спрямування діяльності на стадії судового розгляду двома правилами: обмеженнями щодо осіб та щодо обвинувачення. Так, ст. 337 передбачає, що судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, крім випадків, передбачених цією статтею (тобто випадків зміни обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення, відмови від підтримання державного обвинувачення, початку провадження щодо юридичної особи прокурором). Відповідно, суд не має права за власної ініціативи висувати та перевіряти обвинувальні версії щодо вчинення обвинуваченим інших кримінальних правопорушень чи щодо причетності до вчинення кримінальних правопорушень, відносно яких розглядається кримінальне провадження, інших осіб. Питання про інкримінування обвинуваченому більш тяжкого кримінального правопорушення або нового кримінального правопорушення може ініціювати прокурор шляхом зміни обвинувачення (а КПК не передбачає перешкод для зміни обвинувачення на більш тяжке) та висунення додатково обвинувачення.

Однак, новелою КПК є те, що з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження. Разом з тим, слід погодитись із Т.В. Лукашкіною, що не дуже зрозуміло, чому в ч. 3 ст. 337 КПК йдеться про те, що суд може вийти за межі

висунутого обвинувачення, та ще й з метою захисту прав та основоположних свобод, і чому суд може змінити тільки правову кваліфікацію. Точніше було б говорити про право суду змінити обвинувачення тільки на менш тяжке (тільки в бік покращання становища обвинуваченого), та таке, яке не буде істотно відрізнятися від попереднього за фактичними обставинами [161, с. 638]. З невідомих причин КПК не передбачив заборони зміни обвинувачення на таке, що істотно відрізняється від попереднього за фактичними обставинами, хоча це обмеження є достатньо традиційним для доктрини [129, с. 58; 177, с. 135; 325, с. 128].

Таким чином, правила про межі судового розгляду обмежують пізнавальну активність суду у контексті недопустимості повороту до гіршого шляхом заборони виходити за межі обвинувачення в бік погіршення становища обвинуваченого (хоча ця вимога відображена, її не виражено у повному обсязі) та недопустимості вирішення питання про причетність до вчинення кримінального правопорушення іншими особами.

Крім того, слід зупинитися на аналізі змісту усталених для доктрини категорій, пов'язаних із доказуванням у судовому розгляді, в зв'язку з оновленням ідеології кримінального провадження за КПК 2012 р. Так, достатньо поширеним є підхід для найменування частини процесуальних дій, що здійснюються у судовому розгляді, та спрямовані на збирання та перевірку доказів, як судово-слідчих дій [133, с. 353] (судових дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів [140, с. 56], процесуальних дій пізнавального характеру [247, с. 399], судових дій слідчого характеру [5], судових дій щодо перевірки, отримання та дослідження доказів [146], судових дій слідчого характеру [110, с. 98]). Вони тлумачаться у літературі по-різному, у деяких визначеннях акцент робиться на характері цих дій (наприклад, коли вони визначаються як спосіб збирання (формування) й дослідження доказів у судовому засіданні шляхом здійснення регламентованого кримінально-процесуальним законом комплексу пізнавально-засвідчувальних і перевірочних операцій [133, с. 353]), у інших – додатково вказуються суб'єкти проведення [5; 247, с. 399].

В українській доктрині значної уваги дослідженню цієї категорії практично не приділяється. Винятком є дослідження І.І. Когутича, який детально обґрунтував необхідність застосування термінологічного сполучення «судово-слідчі дії» [133; 134, с. 16]. У російській доктрині С.Б. Россинський визначає судові дії як процесуальні дії пізнавального характеру, які здійснюються судом разом зі сторонами під час судового слідства та спрямовані на дослідження наданих, а також на збирання та перевірку нових доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінальної справи. С.О. Александрова визначення «судові дії слідчого характеру» формулює як такі, що здійснюються у межах судового слідства, під організаційним керівництвом суду, процесуальні сумісні дії учасників кримінального процесу, які мають своїм завданням збирання, перевірку, оцінку доказів, хід і результати яких фіксуються в єдиному джерелі доказів – протоколі судового засідання [5]. Л.А. Зашляпін судові дії слідчого характеру визначає як процесуальні дії, здійснювані судом в ході судового слідства для цілей безпосереднього дослідження, перевірки та оцінки доказів, поданих сторонами обвинувачення (органами попереднього розслідування) та захисту [110, с. 98].

Для формулювання визначення судово-слідчої дії у контексті КПК 2012 р. важливо попередньо визначитися із суб'єктами проведення цих дій. Якщо за КПК 1960 р. можна було стверджувати, що суб'єктом проведення усіх судово-слідчих дій є суд за участі (сприяння) учасників судового розгляду, то тепер концептуальний підхід, викладений у КПК, є іншим. Для ілюстрації наведемо положення ст. 352 КПК: свідка обвинувачення першим допитує прокурор, а свідка захисту – захисник, якщо обвинувачений взяв захист на себе – обвинувачений (прямий допит). Під час прямого допиту не дозволяється ставити навідні запитання, тобто запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї. Після прямого допиту протилежній стороні кримінального провадження надається можливість перехресного допиту свідка. Під час перехресного допиту дозволяється ставити навідні запитання. Суд зобов'язаний контролювати хід допиту свідків, щоб уникнути зайвого витрачання

часу, захистити свідків від образи або не допустити порушення правил допиту. Після допиту свідка йому можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головуючим та суддями. Це дозволяє стверджувати, що суб'єктом допиту свідка (як і потерпілого, експерта) є не суд, а сторони під контролем та за участі суддів та учасників судового провадження. В той же час, аналізуючи положення ст. 351 КПК щодо допиту обвинуваченого, можна стверджувати, що допит проводиться судом за участі учасників судового провадження. Дослідження речових доказів, огляд на місці проводиться судом за участі учасників судового провадження. Дослідження документів, звуко- і відеозаписів, пред'явлення для впізнання проводяться сумісно, КПК не виділяє основного суб'єкта їх проведення. Саме тому, даючи визначення судово-слідчій дії у контексті КПК 2012 р., слід указати на їх здійснення судом та учасниками судового провадження, оскільки можливі різні варіанти ступеня участі зазначених суб'єктів у дослідженні доказів: суд за участі (сприяння) учасників судового провадження, суд та учасники судового провадження сумісно, сторони під контролем суду та за участі інших учасників кримінального провадження та суду. Тобто при проведенні деяких судово-слідчих дій акцент активності у контексті отримання фактичних даних перекладається не на суд, а на сторони кримінального провадження. При цьому слід відмітити беззаперечний організаційний вплив суду та, зокрема, головуючого, на якого ст. 321 КПК покладає керування ходом судового засідання, забезпечення додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямування судового розгляду на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з нього все, що не має значення для кримінального провадження.

У контексті особливостей доказування на стадії судового розгляду важливе значення має дослідження судового розсуду та дискреційних повноважень суду,

оскільки, як правильно підкреслюється у літературі, процесуальна активність та ініціативність суб'єктів, що ведуть кримінальний процес, забезпечується наявністю організаційно-владних повноважень, процесуальних обов'язків, а також дискреційних повноважень [83], а процесуальна активність суду в змагальному кримінальному судочинстві розуміється як власна ініціатива суду, яку він може виявити за своїм дискреційним розсудом [358, с. 90].

Питання правозастосовчого розсуду достатньо досліджені у літературі, і наявні загальнотеоретичні, кримінально-процесуальні та інші дослідження із згаданої проблематики дозволяють виділити декілька основних підходів до розуміння сутності судового розсуду.

1. Судовий розсуд як повноваження судді (суду) [20, с. 13; 241, с. 172]. Як видається, якщо тлумачити розсуд лише як повноваження, то може виникнути питання, навіщо вже наявне правове явище позначати іншим терміном.

2. Судовий розсуд як вибір процесуальної дії або процесуального рішення з декількох альтернатив [25; 328]. Слід відмітити, що усі визначення розсуду тим чи іншим чином мають вказівку на вибір певного варіанту поведінки. Однак вибір, як такий, проявляється у процесуальній дії / процесуальному рішенні, що, знову ж, не дозволяє чітко виділити специфіку розсуду як правового явища.

3. Судовий розсуд як результат вибору варіанту поведінки з альтернатив, виражений у формі процесуального акту [16, с. 449]. Як уявляється, результат вибору однієї із альтернатив є наслідком розсуду, а не самим розсудом, оскільки прийняте рішення або проведена дія вже не можуть розглядатися як розсуд, адже реалізуються в одиничному варіанті.

4. Судовий розсуд як специфічний вид правозастосовчої діяльності [33, с. 239]. Тлумачення розсуду як правозастосовчої діяльності ніяким чином не сприяє розумінню його правової природи, адже вся діяльність суб'єктів кримінального провадження, що мають владні повноваження, є правозастосовчою, а одним з її принципів є доцільність правозастосовчого рішення [332, с. 261].

5. Судовий розсуд як інтелектуально-вольова діяльність суду [106; 185, с. 18; 209]. Знову ж, подібне визначення не відображає специфіку розсуду, оскільки в цілому правозастосовча діяльність є інтелектуально-вольовою.

6. Судовий розсуд як вільна діяльність суду [191]. Однак про свободу при виборі одного з варіантів поведінки можна стверджувати умовно, оскільки обрання рішення «за розсудом» повинне мати об'єктивні підстави у вигляді сукупності фактичних обставин, досліджених об'єктивно, повно і всебічно. Критерієм правильності рішення буде не суб'єктивна впевненість особи, яка прийняла рішення, у його правильності, а його фактична обґрунтованість та відповідність правовій підставі [182, с. 132].

Аналіз визначень судового та правозастосовчого розсуду показує, що у тій чи іншій інтерпретації судовий розсуд пов'язується із вибором варіанту поведінки з-поміж наявних альтернатив при здійсненні правозастосовчої діяльності. Однак, вважаємо, сам по собі вибір як інтелектуально-вольовий момент та його результат, який може бути об'єктивований у процесуальній дії чи процесуальному рішенні, не може розглядатися як розсуд, оскільки він є його наслідком (момент прийняття рішення) та формою вираження наслідку (дія або рішення), які умовно можна об'єднати під назвою «дискреційне рішення». Наявність варіантів дії / рішення, тобто альтернатив для прийняття дискреційного рішення, слід розглядати як дискреційні повноваження суду. У літературі підтримується думка, що публічна сфера припускає поєднання прав та обов'язків у формулу «повноваження» як правообов'язок, який не можна не реалізувати у публічних інтересах [281, с. 56]. Це характерно не тільки для конституційного та адміністративного права, а й для кримінального процесуального [72; 248, с. 20; 30, с. 99; 195, с. 84; 234, с. 114; 349, с. 27-28]. Тобто альтернативні повноваження суду, реалізація одного із яких обумовлюється конкретними обставинами кримінального провадження та положеннями КПК, є дискреційними повноваженнями, які є варіантами дій / рішень суду.

Відповідно, у цьому контексті судовий розсуд може бути розглянутий як передбачена положеннями КПК можливість вибору одного із альтернативних

варіантів поведінки при вирішенні юридичних питань у судовому розгляді. Вважаємо, саме вказівка на потенційну можливість вибору, а не її фактичну реалізацію, дозволить відмежувати судовий розсуд від суміжних понять, зокрема, дискреційних повноважень та дискреційних рішень. При цьому відмітимо, що у літературі запропоновано визначення принципу доцільності (дискреційності) як надану законом можливість вибору найбільш оптимальної з передбачених законом для даного конкретного випадку форми здійснення кримінально-процесуальної діяльності та передбаченого законом способу вирішення кримінально-правового конфлікту з метою ефективного вирішення завдань і досягнення цілей, що стоять перед кримінальним судочинством [9]. Однак, складно погодитись із тим, що у такому контексті може бути визначений принцип кримінального процесу, адже принцип достатньо традиційно визначається у літературі як правове положення [103, с. 10-12; 275, с. 124] або ідея (яка має правовий або навіть світоглядний характер [4, с. 165; 249, с. 45; 283, с. 193]).

Термінологічне сполучення «судовий розсуд» у літературі вживається у зв'язці з категорією «дискреція». У словнику іноземних слів дискреція (лат. *discretio*) визначається як вирішення посадовою особою або державним органом якогось, питання на власний розсуд; право, можливість діяти на свій розсуд [102]. При цьому, ознаками дискреційної влади є наступні: 1) суб'єктом дискреційних повноважень є лише державний орган або його посадова особа, 2) метою їх діяльності є захист публічних інтересів, 3) підставою застосування цих повноважень є розсуд у межах, установлених законом, 4) самостійність реалізації дискреції (тобто відсутність необхідності узгодження дій про застосування розсуду з іншими суб'єктами) [98, с. 13]. Відповідно, поняття «дискреційні повноваження суду», тлумачиться як спрямовані на подолання фактичної і правової невизначеності та допустимі згідно принципів кримінального судочинства повноваження суду застосовувати на основі власного внутрішнього переконання один з декількох легітимних варіантів вирішення правових питань з метою найбільш ефективного здійснення кримінального судочинства [233].

Враховуючи лексичне значення терміну «дискреція», слід підкреслити його тотожність із поняттям «розсуд».

Питання судового розсуду у контексті активності та ініціативності суду в судовому розгляді характерно для першого етапу правозастосування, тобто встановлення фактичної основи справи. У зв'язку з цим слід визначити співвідношення цих понять. Як коректно підкреслює В.В. Вапнярчук, можна стверджувати, що поняття «активність» та «ініціативність» є близькими між собою за змістом, але не повністю тотожними. Так, не всяка активна діяльність і не у всіх випадках може бути ініціативною. Активна діяльність реалізується в більшому обсязі та більш інтенсивному режимі (більш енергійному, ніж зазвичай). Наприклад, суд приймає рішення за клопотанням слідчого, прокурора (наприклад, про застосування певного заходу забезпечення провадження, проведення окремої слідчої (розшукової) дії). Можемо говорити, що він діє активно, але не ініціативно. Крім того, активність суду ми можемо спостерігати й при реалізації ним імперативних норм закону, які передбачають необхідність прийняття ним відповідного рішення чи вчинення відповідної дії незалежно від його ініціативи (див., зокрема ч.1 ст. 327, ч.1 ст. 346 КПК та ін.). Ініціативна ж діяльність проявляється в тому, що вона реалізується за власним спонуканням, своїм розсудом, не є обов'язковою для суб'єкта, який її здійснює, елемент же активності в ній присутній у зв'язку із здійсненням певних енергійних дій. Так, здійснюючи ініціативну діяльність, певний суб'єкт таким чином проявляє й активність (робить, хоча міг і не робити, тобто міг залишитись пасивним). Тобто ініціативна діяльність є більш вузькою категорією, складовим елементом активної діяльності суду [33, с. 237].

Крім того, ініціативна діяльність суду визначається як реалізація судом на власний розсуд приписаних йому законом прав, не передбачених іншими нормами в якості його обов'язків, з метою виконання призначення кримінального судочинства [192, с. 7].

Принципово підтримуючи тезу про те, що ініціативна діяльність є більш вузькою категорією, складовим елементом активної діяльності суду, дозволимо

собі не погодитись із визначенням активності суду, наданим В.В. Вапнярчуком. Будь-яка правозастосовча діяльність а ргіогі є активною, оскільки, по-перше, випадки, коли реалізація права вимагає правозастосування, пов'язані із життєвими ситуаціями, коли без втручання владного суб'єкта юридичне питання не може бути вирішено [332, с. 247-248], по-друге, реалізація будь-яких владних повноважень не може бути пасивною, а відповідно до запропонованого автором визначення – активність складно відмежувати від здійснення правозастосовчої діяльності в цілому, яка, підкреслимо, не може бути пасивною. У зв'язку з цим пропонуємо визначати активність суду в контексті реалізації ним саме дискреційних повноважень, що полягатиме у виборі одного із альтернативних варіантів поведінки для вирішення юридичного питання. При цьому, якщо суд має можливість обрання цього варіанту дії без клопотання зацікавленого суб'єкта, таку діяльність доцільно іменувати ініціативною.

1.2. Елементи кримінально-процесуального доказування у судовому розгляді

Достатньо усталеними у доктрині кримінального процесу та такими, що відображені у КПК України, є такі елементи процесу доказування, як збирання, перевірка та оцінка доказів [143, с. 65; 156, с. 195; 162, с. 271, 273; 215, с. 110; 277, с. 251] (ст. 91 КПК). Разом з тим, у літературі виділені й інші елементи процесу доказування [10, с. 14; 17, с. 110; 23, с. 47; 87, с. 210; 93, с. 49; 108, с. 24; 184, с. 94; 207, с. 77; 275, с. 302; 279, с. 298; 326, с. 11-13].

Висловлено думку, яка знайшла достатню підтримку в літературі, про певну штучність позначення першого елементу процесу доказування як «збирання доказів». Так, його пропонується замінити поняттям «формування доказів» [300, с. 16; 258, с. 8]. Як вказують Л.Д. Удалова та О.В. Рибалка, збирання доказів було б точніше визначати як формування доказів, що складається з виконання органами досудового розслідування і судом пошукових, пізнавальних, посвідчувальних та правозабезпечувальних заходів [300, с. 16]. С.М. Стахівський,

заперечуючи цю точку зору, зазначає, що термін «збирання» доказів є тотожними терміну «формування» доказів. І в першому, і в другому випадку докази виявляються і фіксуються процесуальними засобами [269, с. 43]. На синонімічність збирання та формування доказів вказав і С.А. Шейфер, зазначивши, що збирання (формування) доказів – це активна цілеспрямована діяльність органу розслідування, суду, що полягає у вилученні зі слідів, залишених подією, фактичних даних, що відносяться до справи, у перетворенні та закріпленні цих даних, тобто в наданні їм належної процесуальної форми [345, с. 96]. На те, що первинний елемент процесу доказування слід іменувати формуванням доказів, вказує і Г.Г. Скребець, обґрунтовуючи це тим, що термін «формування» відповідає уявленню про процес утворення доказів: а) початком є виникнення слідів події в навколишньому світі; б) сприйняття суб'єктом доведення фактичних даних, що містяться в слідах, яке супроводжується формуванням у свідомості пізнавального образу; в) вчинення дій, що забезпечують збереження цього образу шляхом надання їм відповідної процесуальної форми [260].

М.А. Погорецький слушно зазначає, що терміни «збирання доказів», «подання доказів» чи «надання доказів», не відповідають сутності початкового етапу процесу доказування, оскільки процесуальних доказів у готовому вигляді не існує. У зв'язку з цим є необхідність пошуку уніфікації процесу доказування, надання йому якомога більш загального вигляду, що ілюструє рух як окремо взятого доказу, так і всієї сукупності доказів, які фігурують у кримінальному провадженні. Такою універсальною структурою доказування міг би стати поділ його на два етапи, що становлять єдиний нерозривний процес: 1) отримання доказів; 2) використання доказів для встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, обґрунтування доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження. Отримання окремого процесуального доказу — це не одномоментний акт, не пасивна діяльність, а активна цілеспрямована пізнавально-практична й логічна діяльність суб'єктів доказування, яка складається з окремих взаємозалежних і взаємовпливових

елементів: а) пошуку, виявлення (встановлення), а в разі потреби, вилучення фактичних даних та їх джерел; б) перевірки, оцінки фактичних даних і їх джерел, їх процесуального оформлення (закріплення) й, власне, надання фактичним даним та їх джерелам значення певного доказу у кримінальному провадженні. Використання доказів, як другий етап доказування, — це, з одного боку, практична процесуальна діяльність, а з другого — логічна розумова діяльність, що здійснюється за законами логіки. Ця діяльність полягає в оперуванні доказами, у встановленні на їх підставі фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження [226, с. 20, 21].

Разом з тим, як і у збиранні доказів, визначальним елементом отримання доказів визнається відшукування фактичних даних [226, с. 20, 21]. Що стосується використання доказів [його виділяє також: 23, с. 47], то у даному контексті, по-перше, не зовсім зрозуміло, у чому полягає практичний елемент, адже елемент перевірки віднесено до отримання доказів [226, с. 20, 21]; по-друге, обґрунтування правової позиції є проявом другого підходу до поняття доказування, про який йшлося вище (доказування-обґрунтування), а у даному випадку вони змішані, що ніяк не сприяє формуванню несуперечливої концепції доказування. По-третє, при такому підході із кола суб'єктів доказування виключаються інші, крім сторін, учасники кримінального провадження, із чим також погодитися складно, адже у відповідності до КПК України, інші учасники кримінального провадження, зокрема, потерпілий, цивільний позивач та цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, також мають певні права у сфері доказування, зокрема, право давати показання (для потерпілого), подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду (для потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження).

Нами підтримується умовність вживання терміну «збирання» як елементу процесу доказування, враховуючи, що статусу доказів фактичні дані набувають не до, а після надання їм уповноваженим суб'єктом певної процесуальної форми.

Умовним є й термін «формування» доказів, адже не враховується, що фактичні дані як такі існують, але уповноважений суб'єкт лише надає їм процесуальній форми. Тому пропонуємо називати перший елемент процесу доказування кваліфікацією фактичних даних. Спробуємо навести аргументи на користь такого найменування та його переваг порівняно зі «збиранням» та «формуванням» доказів.

По-перше, до закріплення фактичних даних у процесуальній формі вони існують лише як елемент оточуючого інформаційного середовища, а не елемент кримінально-процесуальної діяльності. Разом з тим, їх реальна наявність у світі вимагає: 1) виявлення (встановлення) інформації, 2) визначення її значення (відношення) до кримінального провадження та надання процесуальної форми (фіксація фактичних даних). Тобто реальна існуюча у свідомості людини або предмета інформація набуває процесуального значення і в силу цього визначається як доказ, тобто кваліфікується у якості доказу. Таким чином перевіряється належність фактичних даних, що дозволить визначати їх належність як доказів, та вони набувають процесуальної форми, що дозволить визначати їх допустимість. Відмітимо, при цьому, що дані, отримані не у передбаченому цим Кодексом порядку, тобто з його порушенням, не стають доказами, а тому не можна вести мову про подальшу недопустимість доказу. Цілком очевидно, що тут слід говорити про недопустимість фактичних даних, оскільки виходячи із законодавчого визначення доказу, останній апріорі як такий не може бути недопустимим [219, с. 210]. Тому для детермінації фактичних даних як доказів необхідно встановлення належності та допустимості фактичних даних, що і підтверджує доцільність використання поняття «кваліфікація фактичних даних» як першого елементу процесу доказування.

По-друге, «збирання» як елемент також наявний у кваліфікації доказів, адже для встановлення наявності належності та допустимості певних фактичних даних необхідне їх фактичне отримання.

По-третє, якщо найменування «збирання» та «формування» доказів є більш-менш логічними для стадії досудового розслідування, де здійснюється фактичний

пошук та отримання доказів, їх фіксація, то для стадії судового розгляду він може бути застосований дуже умовно, оскільки фактичні дані вже зібрані сторонами, і вони реально мають статус досудових доказів. Відмітимо, що це питання є дуже проблемним із урахуванням положень КПК 2012 р. М.Є. Шумило вказує на те, що структура кримінального провадження за КПК 2012 р. логічно передбачає, що в ході досудового розслідування збираються матеріали, які може визнати доказами лише суд [350, с. 48]. Л. Карабут пише, що діяльність слідчого, прокурора і сторони захисту, здійснювана до суду, має велике значення у плані з'ясування обставин кримінального правопорушення. Саме це породжуватиме суттєву внутрішню суперечливість досудової процесуальної діяльності: з одного боку, фактичні дані, зібрані під час досудового розслідування, не є доказами до моменту кваліфікації їх судом у вирок у такій якості, а з іншого боку – вони повинні уже під час розслідування мати ознаки доказів, аби «мати перспективу» бути визнаними судом доказами і покладеними в основу остаточного судового рішення [122]. Тому є пропозиції викласти поняття доказів у КПК у такій редакції: «Доказами у кримінальному провадженні є отримані у передбаченому цим Кодексом порядку фактичні дані, на підставі яких суд з участю сторін кримінального провадження встановлює наявність або відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню» [258, с. 4].

Нами підтримується більш помірна позиція про те, що докази у кримінальному провадженні з'являються не лише на судових стадіях, а й на стадії досудового розслідування [226, с. 18]. Дійсно, у процесуальній літературі використовуються такі терміни: «процесуальні докази», «досудові докази», «судові докази». Вони співвідносяться між собою як рід та вид. Процесуальні докази – це родові поняття. Досудові докази, як видові поняття, – це докази, якими оперують у досудовому провадженні. Досудовими доказами називають також докази, які отримані (зібрані) сторонами обвинувачення та захисту у досудовому розслідуванні. Судові докази, як видові поняття, – це докази, якими сторони кримінального провадження та суд оперують у судовому провадженні,

які визнані судом як докази [226, с. 17]. Разом з тим, слід уточнити, що в суді відомості, які містяться в показаннях, отриманих слідчим, прокурором, не можуть розглядатися як докази. Однак йдеться тільки про показання, тобто дані, повідомлені підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим або експертом на допиті, який провів слідчий чи прокурор. Докази, які містяться в інших джерелах, одержаних сторонами під час досудового провадження відповідно до вимог КПК, і надані суду, безперечно є доказами. Щодо показань, одержаних під час досудового провадження слідчим чи прокурором, то вони є, на наш погляд, джерелами доказів на досудовому провадженні [161, с. 226-227]. Разом з тим, підкреслимо, що для того, щоб досудові докази набули статусу судових доказів, вони мають «з'явитися» у суді. Як зазначає І.Б. Михайловська, дослідження доказів в ході судового розгляду як би «надбудовує» їх процесуальну форму (цілком адекватну в умовах попереднього розслідування), надає їм більш високий юридичний статус, наділяє здатністю служити підставою обвинувального вироку. Стосовно судових доказів слід звернути увагу на те, що їх статус не залежить від того, досліджувалися вони в досудових стадіях процесу або вперше стали доступні учасникам судочинства в ході судового слідства. Поява в стадії судового розгляду нових доказів може бути результатом як клопотання сторін, так і власної ініціативи суду [199, с. 39, 40]. Відмітимо, що 95 % опитаних суддів, 93 % опитаних прокурорів, 88 % опитаних слідчих, 94 % опитаних адвокатів (захисників) вважають, що на досудовому розслідуванні оперують не матеріалами, а доказами, здійснюючи доказування у кримінальному провадженні [226, с. 17].

Однак, логічніше стверджувати, що докази, отримані у досудовому провадженні, є доказами для слідчого і прокурора, а у випадках застосування спеціальної судової процедури у досудовому розслідуванні (ст. 225 КПК) – і суду, але судовими доказами ці фактичні дані стануть лише тоді, коли будуть кваліфіковані як докази такими шляхами: а) безпосереднього збирання шляхом допитів, пред'явлення для впізнання, огляду на місці, проведення експертизи за дорученням суду; б) прийняття та дослідження у судовому розгляді (шляхом

застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження, дослідження речових доказів, документів, протоколів слідчих (розшукових) дій та інших долучених до матеріалів кримінального провадження документів, дослідження звуко- і відеозаписів). Тобто реально фактичні дані сторонами вже зібрані (у другому випадку), і суд їх кваліфікує як судові докази, а у першому випадку – суд кваліфікує докази шляхом їх збирання з власної ініціативи (доручення проведення експертизи, пред'явлення для впізнання) або ініціації сторонами чи іншими особами (допити, пред'явлення для впізнання, отримання від інших, крім сторін, суб'єктів). Суд, приймаючи від сторін досудові докази, досліджує їх у судовому засіданні, тим самим кваліфікуючи як судові докази. Разом з тим, є й випадки безпосередньої кваліфікації їх судом шляхом збирання.

Коротко зміст кваліфікації доказів розкрито вище, а окремі засоби кваліфікації доказів будуть досліджені у наступних підрозділах, тому слід зупинитися на специфіці перевірки доказів у судовому розгляді.

У літературі немає єдності щодо визначення мети перевірки доказів. Вона визначається як підтвердження достовірності та інших властивостей доказів та їх сукупності (належності, допустимості, достовірності, достатності) [17, с. 148, 150], встановлення надійності доказів [265, с. 29], встановлення допустимості доказів та виділення з них доказової інформації [143, с. 73; 277, с. 72], встановлення відповідності доказів об'єктивній дійсності та тим обставинам, які вони підтверджують [277, с. 72], визначення придатності зібраних доказів та їх процесуальних джерел для встановлення обставин, що мають значення для справи (встановлення властивостей доказів) [93, с. 57, 58], виявлення правильності або неправильності доказів [275, с. 303], встановлення достовірності та допустимості доказів [250, с. 12], встановлення достовірності доказів, а іноді – належності та допустимості [215, с. 112], визначення їх доброякісності, усунення протиріч, сумнівів і неясностей, заповнення прогалин доказової інформації [171, с. 55], визначення доброякісності, достовірності, повноти, законності засобів їх отримання [200, с. 16], визначення достовірності фактичних даних та доброякісності джерел їх

отримання [175, с. 146], визначення належності, допустимості, достовірності доказів [162, с. 273; 288, с. 256], визначення належності, допустимості, достовірності доказів та достатності їх сукупності [156, с. 203]. Віддаючи належне необхідності встановлення належності, допустимості, достовірності доказів, викликає сумнів потреба встановлення їх «доброякісності», адже такої нормативної властивості доказів немає, а у літературі вона або взагалі не визначається, або пов'язується, знову ж, з властивостями доказів. Що стосується надійності доказів [265, с. 29], то зміст цієї характеристики не пояснено. Придатність зібраних доказів та їх процесуальних джерел для встановлення обставин, що мають значення для справи (встановлення властивостей доказів) [93, с. 57, 58], означає належність доказів, виявлення правильності або неправильності доказів [275, с. 303] – характеристики їх достовірності. Достатність сукупності доказів [156, с. 203] не може бути перевірена, зокрема, практичним шляхом, вона, відповідно, може бути лише оцінена.

Тому на стадії судового розгляду метою перевірки доказів як розумово-аналітичної та практичної діяльності є верифікації властивостей доказів (належності та допустимості), а також характеристики доказів* – їх достовірності. Засобами перевірки доказів у частині практичної діяльності є: допит обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, в тому числі одночасний допит; пред'явлення для впізнання осіб або предметів; огляд речових доказів; оголошення документів; відтворення звуко- та відеозаписів; огляд на місці; доручення і проведення експертизи; застосування заходів забезпечення кримінального провадження; доручення проведення слідчих (розшукових) дій; витребування речей і документів; прийняття речей і документів. Відразу зазначимо, що останній засіб збирання доказів як самостійний у КПК взагалі не передбачено, однак, враховуючи наявність в учасників кримінального провадження права подавати докази, а також те, що будь-яка особа, яка не є учасником кримінального провадження, може мати певні речі і документи, що містять відомості, які мають значення для кримінального провадження, однак про

* Характеристики доказів, поряд із властивостями, виділяє М.М. Стоянов [273, с. 209].

їх існування сторонам невідомо, може надати їх суду, і суд зобов'язаний їх прийняти. Тому погоджуємось із тим, що отримання речей і документів від учасників кримінального провадження [95, с. 250; 131] є самостійним засобом збирання доказів, із уточненням, що не тільки від учасників кримінального провадження, а й від юридичних та фізичних осіб у випадку їх добровільного надання [91, с. 148]. Що стосується витребування речей і документів, то у Главі 28 КПК воно не указується, однак суд у підготовчому судовому засіданні розглядає клопотання учасників судового провадження про витребування певних речей і документів (п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК). Враховуючи, що на стадії судового розгляду суд також розглядає клопотання, а сторони кримінального провадження є вільними у часі їх заявлення, то, відповідно, рішення про витребування речей чи документів може бути прийняте судом і у цій стадії.

КПК неодноразово використовує поняття «дослідження доказів» щодо стадії судового розгляду (ст.ст. 319, 322, 339, 349, 352, 357, 358, 359, 386). Однак дослідження доказів не є усталеним елементом процесу доказування, хоча неодноразово вживається у законодавстві для стадії судового розгляду.

У науці кримінального процесуального права не вироблено єдиного доктринального підходу щодо тлумачення поняття «дослідження доказів», тому склалося декілька підходів до його визначення.

Перший з них відстоює синонімію дослідження доказів і перевірки доказів [10, с. 14, 15; 24; 135, с. 76; 139, с. 8; 210; 118, с. 8-9; 140, с. 58; 200, с. 16; 280; 326, с. 12]. З іншого боку, указуючи на певну схожість даних понять, відстоюється і протилежна точка зору – про недоцільність виокремлення дослідження доказів в окремий елемент структури доказування. Так, як зазначає О.С. Самоходкіна, поняття «перевірка доказів» та «дослідження доказів» диференціюються залежно від галузі наукового знання. Поняття «дослідження доказів» підкреслює змістовний аспект діяльності у сфері доказування та використовується переважно у криміналістиці. Поняття «перевірка доказів» більшою мірою звертає увагу на зовнішній аспект зазначеної діяльності і більш часто використовується у кримінально-процесуальному розумінні. З цих підстав є недоцільним

виокремлення дослідження доказів в окремий елемент структури доказування [251, с. 21].

Другий ототожнює дослідження доказів з їх оцінкою. О.О. Васяєв указує, що дослідження доказів – це їх аналіз учасниками кримінального судочинства для виявлення їх сутності, визначення ціннісних властивостей через призму законодавчо встановлених вимог до їх кримінально-процесуальної форми та змісту в порядку, передбаченому КПК РФ з метою встановлення на їх основі всього кола обставин, які підлягають доказуванню у кримінальній справі [38, с. 28-29].

Третій підхід об'єднує дослідження доказів одразу із двома елементами процесу доказування – перевіркою та оцінкою. Наприклад, М.В. Деєв запропонував розглядати поняття «дослідження доказів» і «розгляд доказів» як синонімічні, що означають перевірку й оцінку доказів [100, с. 6]. М.М. Стоянов зазначає, що замість виокремлення перевірки та оцінки окремим елементом процесу доказування в кримінальних справах має виступати дослідження доказів, що становить собою здійснювану з дотриманням принципів кримінального судочинства розумову та практичну діяльність суб'єктів кримінально-процесуального доказування з визначення властивостей (характеристик) доказів та їх системи, формування на цій основі висновків з метою прийняття законних та обґрунтованих кримінально-процесуальних рішень [272, с. 5].

Окремо ця позиція відстоюється щодо процесу доказування у судовому розгляді. О.О. Дзюбенко зазначає, що законодавець стосовно стадії судового розгляду в процесі доказування виділив збирання доказів та їх дослідження. Дослідження ж, у свою чергу, включило в себе перевірку й оцінку доказів [101, с. 19]. Н.С. Соколовська стверджує, що дослідження доказів – це діяльність суду, спрямована на перевірку наданих сторонами доказів та їх оцінку з точки зору належності, допустимості та достовірності [267, с. 77].

Четвертий підхід можна умовно назвати широким, оскільки його прибічники указують на необхідність включення до дослідження доказів не тільки перевірки, а й збирання доказів [288, с. 255; 333, с. 63, 65; 336]. На думку Н.Ю.

Черкасової, дослідження доказів у суді включає в себе збирання доказів та розгляд доказів [333, с. 66], при цьому суть розгляду доказів полягає в оголошенні змісту письмового акта з метою з'ясування його змісту [333, с. 66]. Розгляд доказів нею визначено як одну із форм дослідження доказів у судовому засіданні, що являє собою ознайомлення суду та учасників судового розгляду зі змістом наявних у справі протоколів слідчих дій та інших документів, а також висновку експерта, наданого у попередньому слідстві, з'ясування наявної в них доказової інформації, що супроводжується її перевіркою, з метою використання при обґрунтуванні підсумкового процесуального акта [333, с. 66]. Розгляд доказів припускає: оголошення судом доказу / протоколу слідчої дії, іншого документа, висновку експерта; зіставлення його з іншими наявними у справі доказами; аналіз процесу формування доказу у попередньому слідстві для наступної оцінки його допустимості [333, с. 66-67]. На думку Н.І. Числової, термін «дослідження» застосовується в законі все-таки в більш широкому змісті, аніж «перевірка», адже дослідження включає як процес одержання відомостей, так і перевірку отриманих відомостей [336].

Для визначення цього поняття насамперед слід указати, як дослідження доказів тлумачиться законодавцем. Так, ст. 357 КПК указує, що речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження; особи, яким подані для ознайомлення речові докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом; учасники судового провадження мають право ставити запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які їх оглядали.

Дослідження документів здійснюється шляхом їх оголошення в судовому засіданні та пред'явлення для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження; учасники судового провадження мають право ставити запитання щодо документів свідкам, експертам, спеціалістам (ст. 358 КПК). Крім того, учасники судового

провадження мають право просити суд призначити експертизу документа, якщо документ викликає сумнів у його достовірності.

Дослідження звукозапису і відеозапису проводяться шляхом відтворення звукозапису і демонстрації відеозапису, а також заслуховування судом доводів учасників судового провадження. З метою з'ясування відомостей, що містяться у звуко- і відеозаписах, судом може бути залучено спеціаліста (ст. 359 КПК).

Виходячи із цих положень, можна стверджувати, що законодавець, указуючи на дослідження окремих джерел доказів, розумів під цим саме їх перевірку. Так, засобами перевірки доказів у судовому засіданні є огляд (елементами якого є подання для ознайомлення учасникам судового провадження та іншим учасникам кримінального провадження, звернення уваги суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом, постановка питань), оголошення та пред'явлення для ознайомлення; відтворення звукозапису, демонстрація відеозапису (які включають у себе заслуховування доводів учасників судового провадження), в тому числі за участі спеціаліста; доручення і проведення експертизи для перевірки достовірності доказу. Перелік цих засобів повністю відповідає суті такого елементу процесу доказування, як перевірка доказів, що полягає у детальному дослідженні властивостей (ознак) кожного окремого доказу та його джерел, у підкріпленні або, навпаки, у спростуванні їх шляхом отримання нових матеріалів, а також у зіставленні усіх наявних у справі доказів та їх джерел один з одним з метою визначення їх доброякісності [326, с. 12]. Тобто перевірка здійснюється шляхом аналізу кожного доказу окремо, а також шляхом зіставлення одного доказу з іншими. Це аналітична, розумова діяльність. Крім того, перевірка провадиться практичним шляхом – проведенням нових слідчих дій, витребуванням нових предметів та документів [162, с. 273]. Ст. 87 КПК РФ [297], наприклад, засобами перевірки доказів називає зіставлення з іншими доказами, які є у кримінальній справі, встановленнях їх джерел, отримання інших доказів, які підтверджують або спростовують доказ, що перевіряється.

При цьому слід зазначити, що необхідним елементом перевірки доказів, у тому числі у судовому розгляді, є можливість збирання нових доказів. Це дало

підстави для формулювань, що «суд збирає докази не в значенні, визначеному ст. 66 КПК України як самостійний етап доказування, а лише у межах процесуальних дій, що утворюють зміст наступного етапу доказування – перевірки доказів» [238, с. 10]. Із цим твердженням погодитися складно, адже за КПК 1960 р. [164] на суд покладался обов'язок доказування [93, с. 46-47; 142; 145, с. 7; 162, с. 285], хоча можливості збирання доказів за власної ініціативи і були обмеженими (суд не мав право за власної ініціативи викликати і допитувати свідків, призначати експертизу тощо).

За КПК 2012 р. ситуація дещо інша. Стаття 93 не указує суд у числі суб'єктів, які збирають докази, вказуючи, що збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим. Однак, якщо проаналізувати інші норми КПК, можна стверджувати, що суд здійснює збирання доказів не тільки у якості елементу їх перевірки, а і як самостійний елемент процесу доказування (у відповідності до ч. 2 ст. 332 КПК суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо під час судового розгляду виникли підстави, передбачені частиною другою статті 509 КПК, спрямованої на встановлення фактичних обставин кримінального провадження).

Крім того, оцінюючи співвідношення дослідження доказів та їх перевірки у аспекті ототожнення дослідження доказів із їх перевіркою та оцінкою (як окремим, підсумковим елементом предмета доказування), слід указати на методологічну спірність цього підходу. Особливість оцінки доказів як елемента процесу доказування полягає у тому, що вона проявляється як додатковий елемент на етапах збирання та перевірки доказів (попередня оцінка) та як самостійний етап при прийнятті кримінально-процесуального рішення, як правило, підсумкового (підсумкова оцінка). Так, як указує Ю.К. Орлов, оцінка доказів – заключний та найбільш складний і відповідальний етап доказування. Однак, оскільки вона являє собою розумову діяльність, то здійснюється на протязі усього процесу доказування, пронизує його; як правило, на якомусь завершальному етапі оцінка виступає у своєму «чистому вигляді», коли суб'єкт

займається виключно осмисленням, аналізом доказів [215, с. 114-115]. Таким чином, зайвим є включати у елемент дослідження доказів їх оцінку, указуючи на такі елементи процесу доказування, як збирання та дослідження доказів, оскільки проміжна оцінка є елементом перевірки, а підсумкова оцінка не може бути включена у будь-який інший елемент процесу доказування, оскільки вона безпосередньо проявляється при мотивуванні кримінально-процесуальних рішень.

Слід повністю погодитися із М.С. Строговичем, який указав на те, що найбільш виразно відмінність між перевіркою та оцінкою доказів виступає у судовому розгляді справи. Судове слідство, у якому суд за участі сторін допитує підсудного, свідків та експертів, оглядає речові докази та оголошує документи, являє собою головним чином перевірку доказів, хоча тут же відбувається, певною мірою, і оцінка доказів, у залежності від якої визначаються спрямування та обсяг дослідження обставин справи. Обговорення ж справи судом у нарадчій кімнаті та постановлення вироку є, головним чином, оцінкою доказів, хоча тут же суд здійснює їх перевірку в тій мірі, у якій це можливо по закінченню судового слідства (шляхом аналізу окремих доказів та їх зіставлення один з одним) [275, с. 305].

Статтею 94 КПК встановлено, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Що стосується тверджень, що дослідження доказів включає в себе їх збирання, то з ним можна погодитися тільки якщо тлумачити збирання доказів як елемент їх перевірки, що характеризується спрямованістю на збирання доказів із метою підтвердження або спростування доказів, що перевіряються.

Таким чином, можна зробити висновок, що поняття «дослідження доказів» щодо стадії судового розгляду є тотожним такому елементу процесу доказування, як перевірка доказів. Методологічно некоректним є об'єднання у дослідженні

доказів таких елементів процесу доказування, як перевірка та оцінка (у значенні підсумкової оцінки доказів), оскільки елемент перевірки доказів включає у себе попередній аналіз доказу із позицій його належності, допустимості, достовірності, що являє собою попередню оцінку доказу. Збирання доказів як самостійний елемент процесу доказування не є елементом дослідження доказів, оскільки ці елементи процесу доказування характеризуються різною цільовою спрямованістю. Збирання доказів може розглядатися як елемент дослідження доказів тільки у разі спрямованості на отримання нових доказів із метою підтвердження або спростування доказів, що перевіряються.

1.3. Оцінка судом доказів при прийнятті проміжних та підсумкових рішень у судовому розгляді. Порядок визнання судом недопустимості доказів

У літературі немає єдності щодо визначення поняття оцінки доказів у контексті предмета оцінки. Якщо вчені практично одностайно підкреслюють розумовий характер цього елементу процесу доказування [162, с. 273; 215, с. 114; 93, с. 64; 156, с. 204; 200, с. 17; 255, с. 30; 171, с. 57], то спрямування його такою одностайністю не характеризується.

Так, мета оцінки доказів визначається як: вирішення питання про належність, допустимість, достовірність доказів, достатність доказів – для прийняття процесуального рішення [162, с. 273]; визначення належності, допустимості, достовірності, значимості (сили) та достатності доказів [215, с. 114]; визначення допустимості та повноти процесуальних джерел, а також належності до справи наявних відомостей про факти, їх допустимості, достовірності та достатності для прийняття відповідних рішень [93, с. 64]; встановлення таких властивостей доказів, як належність, допустимість, достовірність, достатність [17, с. 150]; встановлення достовірності, належності, допустимості доказів та достатності для вирішення як окремих питань у справі, так і справи в цілому [200, с. 18]; встановлення допустимості, належності, достатності доказів [143, с. 75]; визначення сили і значення кожного доказу з

точки зору загальних принципів і підстав оцінки, а також критеріїв, розроблених для кожного окремого виду (джерела доказів) [277, с. 91]; встановлення належності, допустимості, достовірності та достатності доказів та їх значення для вирішення справи по суті [156, с. 204]; полягає у висновку про достовірність або недостовірність доказу і про доведеність чи недоведеність факту, відомості про який містяться в даному доказі [275, с. 303-304]. Як видно, різниця у предметі оцінки залежить від авторського виділення кола властивостей доказів. Зазначимо, що ст. 94 КПК визначає такі критерії оцінки доказів, як належність, допустимість, достовірність, а для сукупності зібраних доказів їх достатність та взаємозв'язок для прийняття відповідного процесуального рішення, з яких властивостями доказів є належність та допустимість.

Суд здійснює оцінку доказів при прийнятті будь-якого процесуального рішення, як підсумкового, так і проміжного*. При прийнятті проміжних кримінально-процесуальних рішень, які Н.В. Глинська обґрунтовано визначає як акти, що приймаються під час провадження в межах однієї стадії чи окремого провадження та стосуються, головним чином, здійснення процесуальних дій, необхідних для реалізації проміжних, окремих за своїм характером завдань на шляху до досягнення основної мети, встановленої у вихідному кримінальному процесуальному рішенні [78, с. 50-51], можна виділити таку специфіку оцінки доказів: 1) має допоміжний характер для вирішення основного питання кримінального провадження; 2) має підсумковий характер для вирішення питань, що виникають під час руху кримінального провадження у межах однієї стадії; 3) належність доказів визначається у контексті встановлення обставин локального предмета доказування (тобто сукупності обставин, які підлягають доказуванню у справі при прийнятті окремих процесуальних рішень на всіх стадіях кримінального судочинства, але не пов'язаних із вирішенням справи по суті (зокрема, при: застосуванні запобіжних заходів; зупиненні досудового слідства; вирішенні відводів; усуненні захисника від участі в справі; здійсненні судом

* Відмітимо, що КПК не містить такого поділу кримінально-процесуальних рішень, але у доктрині він є достатньо поширеним [7, с. 12; 13, с. 233-234; 77, с. 144; 200, с. 17; 270, с. 125].

контрольних повноважень; вирішенні питань, що виникають в стадії виконання вироку, постанови і ухвали [274, с. 404, 405]), при цьому слід зазначити, що при визначенні кола обставин, що підлягають доведенню, є складним виділення якогось загального, модельного переліку (за аналогією з предметом доказування). У цьому випадку ми можемо говорити про локальний предмет доказування як про якесь збірне поняття, до складу якого входять певні фактичні обставини, які повинні бути добуті шляхом доведення, як про підставу прийняття проміжних (допоміжних) рішень [270, с. 125]; 4) допустимість доказів встановлюється за загальними критеріями допустимості доказів.

У контексті оцінки доказів у судовому розгляді актуалізується питання щодо стандартів доказування. Коли «доказування повинно бути зорієнтоване на забезпечення доказаності обставин, встановлення яких необхідне для правильного вирішення справи [220, с. 279], доцільним є використання стандартів доказування [14; 22; 31; 262; 271; 355, с. 4, 11] (стандартів доведеності, стандартів доказаності [82]), які є незвичними для національної кримінально-процесуальної доктрини.

Стандарт доказування поза розумним сумнівом закріплено у ч. 2 ст. 17 КПК, у зв'язку з чим актуалізується необхідність дослідження поняття, сутності цієї категорії, різновидів стандарту доказування. Дослідниками зазначається, що в російському процесі не визначається, що є стандартом доказування. Мабуть, таким критерієм довгий час залишалася вимога про встановлення істини у справі. В американському та англійському праві під стандартом доказування розуміється критерій, згідно з яким суддя виносить рішення у справі [236, с. 112]. Стандарт доказування не має на меті встановити істину. Скоріше це лише певна міра того, чи змогли сторони успішно виконати покладений на них тягар доказування. У результаті суддя вирішує, кому зі сторін вірити [236, с. 112]. Стандарт доказування – це певна умовна межа, за якою якісна характеристика знань, отриманих судом у процесі розгляду справи, переходить у таку їх якість, що дає підстави суду ухвалити, на його думку, правосудне рішення [235, с. 284].

В.М. Іщенко пропонує у межах національної доктрини вважати, що «стандарт доказування» має визначати відповідну модель процесуального

доказування і не бути тільки критерієм оцінки доказів, як прийнято вважати в країнах загального права. У такому сенсі стандарт доказування за зовнішнім проявом буде збігатися з поняттям «кримінально-процесуальна форма», а розробка його поняття та формування різновидів стане методологічним підґрунтям для диференціації кримінально-процесуальної форми [117, с. 305]. Це надто широке розуміння стандарту доказування, а, враховуючи положення ч. 2 ст. 17 КПК, законодавець пов'язав наявність стандартів доказування саме із оцінкою доказів для прийняття процесуального рішення. В українському кримінальному процесі стандарт доказування «поза розумним сумнівом» стосується ухвалення остаточних судових рішень (зокрема вироку) [31, с. 107].

Спроба закріпити у національному законодавстві перелік стандартів доказування мала місце у Проекті КПК 2009 р., де вони іменувалися стандартами переконання. У відповідності до ст. 87 цього Проекту, прийняття рішення судом, передбачених цим Кодексом, повинне ґрунтуватися на таких стандартах переконання: 1) розумна підозра, 2) переконання за більшою вірогідністю, 3) вагоме переконання, 4) переконання поза розумним сумнівом. Розумна підозра означає добросовісне припущення про вчинення особою певного діяння, яке ґрунтується на відомостях, які можна перевірити у судовому розгляді і які спонукали б неупереджену та розважливу людину вдатися до практичних дій для з'ясування того, чи є така підозра обґрунтованою. Переконання за більшою вірогідністю означає переконання, яке випливає з неупередженого та добросовісного розгляду всіх наданих сторонами відомостей, визнаних доказами, і свідчить, що висновок про існування або відсутність тієї обставини чи сукупності обставин, які доводить сторона, є більш вірогідним, ніж протилежний висновок. Вагоме переконання означає, що неупереджений та добросовісний розгляд всіх наданих сторонами відомостей, визнаних доказами, свідчить про таку вірогідність стверджуваної обставини, яка є вищою, ніж переконання за більшою вірогідністю, але може бути недостатньою для переконання поза розумним сумнівом. Переконання поза розумним сумнівом є таким, що виключає будь-який розумний сумнів у достовірності тих обставин, які доводить сторона. Розумним є

сумнів, який ґрунтується на певних обставинах та здоровому глузді, впливає із справедливого та зваженого розгляду усіх належних та допустимих відомостей, визнаних доказами, або з відсутності таких відомостей і є таким, що змусив би особу втриматися від прийняття рішення у питаннях, які мають для неї найбільш важливе значення. Аналогічні визначення надані у ст. 94 Проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення правового регулювання питань кримінального провадження» [232].

В.І. Іщенко за тягарем доказування та правилами оцінки доказів пропонує поділяти стандарти на стандарти «усунення розумних сумнівів», «доведеності винуватості особи у вчиненні злочину», та «встановлення об'єктивної істини» [117, с. 305], а В.В. Вапнярчук – на стандарти «на перший погляд» (або «за зовнішніми ознаками явищ», або «ймовірне припущення» тощо), «вагомого переконання» або «обґрунтованого припущення», «поза розумними сумнівами», стандарт «розумних сумнівів» (або «розумної можливості») [31, с. 106-108]. В.П. Гмирко виділяє два стандарти: загальний стандарт «із достовірністю» і загальний стандарт доказаності «з вірогідністю» [82, с. 176].

Стандартами доказування, які закріплені у КПК, є стандарт «поза розумним сумнівом» (ч. 2 ст. 17 КПК) та стандарт «обґрунтована підозра» (ч.3 ст. 132 КПК). Як зазначає А.С. Степаненко, стандарт доказування «поза розумним сумнівом», по-перше, має неоднозначне трактування, що є деяким об'єктивним критерієм для суду, але передбачає у своїй основі суб'єктивну складову «розумний сумнів», що базується на розсудливості судді чи присяжного та їх здоровому глузді та життєвому досвіді. По-друге, закріплює пряму вимогу щодо визнання особи невинуватою при наявності «розумного сумніву» та, що дещо конкретизує положення ч. 4 ст. 17 КПК України, що лише «розумні» сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи, тобто сумніви, що можуть виникнути лише на підставі аналізу наданих доказів, чи на відсутності таких, що обов'язково повинні бути наданими сторонами. По-третє, стандарт «поза розумним сумнівом» встановлює той необхідний рівень достатності доказів

при їх оцінці судом та присяжними при прийнятті рішень. По-четверте, являється додатковою вимогою при ухваленні судом виправдувального чи обвинувального вироку, та, по-п'яте, представляє собою один із проявів змагального характеру кримінального процесу України, де сторона обвинувачення повинна довести свою позицію, щоб в суду не виникло жодного розумного сумніву у винуватості обвинуваченого, а сторона захисту намагається спростувати цю позицію або наводячи такі докази, що мають такі сумніви викликати, або дискредитуючи докази сторони обвинувачення [271, с. 226].

Стандарт «поза розумним сумнівом» застосовується і у практиці Європейського суду з прав людини (далі – Суду), однак при розгляді скарг, пов'язаних із поганим поведінням (ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [137]). Так, наприклад, у справі «Кобець проти України», розглядаючи скаргу за статтею 3 Конвенції на неналежне поведіння співробітника міліції Р. та на відсутність адекватного та ефективного розслідування його скарг, Суд повторив, що відповідно до його прецедентної практики при оцінці доказів він керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом» (див. вищенаведене рішення у справі «Авшар проти Туреччини» (*Avsar v. Turkey*), п. 282). Таке доведення має впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою [242]. Аналогічне указано у рішенні у справі «Козинець проти України» (п. 54) [243], «Сергій Савенко проти України» (п. 35) [244], «Ухань проти України» (п. 56) [245]. На цей аспект звертає увагу ВССУ в Узагальненні практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 – перше півріччя 2012 року [302].

Аналіз положень Проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення правового регулювання питань кримінального провадження» та доктринальних досліджень дозволяє зробити висновок, що у кримінальному провадженні України стандарти

доказування по-перше, мають право на існування навіть з урахуванням їх певної оціночності; по-друге, являють собою певні рівні внутрішнього переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду для прийняття відповідного процесуального рішення. Розуміючи внутрішнє переконання як отримане в передбаченому законом порядку знання про об'єкт та обставини предмета кримінального процесуального доказування в конкретному кримінальному провадженні, яке, на думку суб'єкта доказування, є достовірним, значимим й достатнім (тобто придатним для доказування), яке полягає в почутті впевненості щодо їх сутності, проявляється в суб'єктивному (позитивному чи негативному) відношенні до досліджуваних об'єктивних явищ, а також обумовлює вольову готовність діяти [34, с. 109], логічним є формулювання різних рівнів пререконання для прийняття початкових, проміжних та підсумкових кримінально-процесуальних рішень, враховуючи різний локальний та загальний предмет доказування, та, відповідно, різні межі доказування. Так, для постановлення обвинувального вироку необхідний максимальний стандарт переконання – поза розумним сумнівом, на що і скеровує суд КПК у ст. 17. Для прийняття рішення про застосування запобіжного заходу достатньо обґрунтованої підозри щодо вчинення особою кримінального правопорушення.

Таким чином, стандарт доказування можна визначити як рівень внутрішнього переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, який є результатом оцінки доказів, необхідним для прийняття початкового, проміжного або підсумкового процесуального рішення у кримінальному провадженні.

Важливим питанням, яке набуває особливої актуальності у контексті права кожного учасника кримінального провадження на належну правову процедуру, є чітке визначення порядку встановлення властивостей доказів у кримінальному провадженні. Відмітимо, що у судовій практиці є випадки, коли суди змішують властивості належності та допустимості доказів, а також достовірність доказів. Так, наприклад, у вирокі зазначено: «Суд, дослідивши безпосередньо в судовому засіданні протокол огляду місця події від 16.12.2012 вважає даний протокол неналежним доказом, оскільки зазначений протокол складений з порушенням

норм ст.ст. 233, 234, 237 КПК України, в яких зазначається, що огляд житла чи володіння іншої особи може бути проведений лише за добровільної згоди особи, яка ним володіє, або на підставі ухвали слідчого судді» [64], хоча належна фіксація є критерієм не належності, а допустимості доказу.

Або: «Протокол обшуку від 26.04.2013, в ході якого було виявлено грошові кошти, також судом не може бути визнаний належним та допустимим доказом, оскільки отриманий з порушенням вимог КПК» [49]. Стороною обвинувачення не надано постанови, на підставі якої проводилися оперативні закупівлі у ОСОБА 1. У наданому протоколі від 15.08.2014 про результати контролю за вчиненням злочину також не значиться на підставі чого проводилася дана слідча дія, а тому суд, враховуючи відсутність доказів на підтвердження законності підстав її проведення, вважає, що сам протокол, який повинен бути похідним від постанови про проведення такої слідчої дії, є неналежним та недопустимим доказом [43]. В обох цих випадках порушено критерії допустимості доказів, а зміст цих фактичних відомостей мав значення для кримінального провадження, у зв'язку з чим підстав для констатації неналежності доказів не було.

На змішування властивостей доказів вказує і наступне формулювання: «З огляду на це вказаний ДВД-Р диск не може розцінюватись як належний доказ у даному кримінальному провадженні, отже суд визнає його недопустимим доказом, отриманим з порушенням ч. 2 ст. 100 КПК України» [48], де допустимість доказів визначається через їх належність.

Новий КПК України вперше закріпив порядок визнання доказів недопустимими у судовому розгляді, однак невирішеними залишилися деякі питання, пов'язані із реалізацією цього порядку та із можливістю суду визнавати докази недопустимими з власної ініціативи.

Звернемося до тексту КПК. Стаття 89 передбачає, що суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в

судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате. Сторони кримінального провадження, потерпілий мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими. Як правильно зауважує А. Павлишин, з цієї норми не зовсім зрозуміло, на якому етапі судового провадження вирішується це питання: чи під час ухвалення вироку чи постановлення ухвали про закриття провадження, чи відразу після постановки перед судом питання про визнання доказів недопустимими [217, с. 361].

Таким чином, можна виокремити два порядки визнання доказів недопустимими за критерієм очевидності/неочевидності недопустимості доказів. У разі очевидної недопустимості доказів суд визнає цей доказ недопустимим під час судового розгляду, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате. У разі, якщо докази не є очевидно недопустимими, суд вирішує питання про їх допустимість під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення підсумкового судового рішення.

Категорія «очевидна недопустимість доказів» є оціночною і оцінка очевидності недопустимості доказів може викликати складнощі у судовій практиці. Як указує ВССУ в Інформаційному листі №223-1446/0/4-12 від 05.10.2012 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [114], відомості, матеріали та інші фактичні дані, отримані органом досудового розслідування в непередбаченому процесуальним законом порядку чи з його порушенням, є очевидно недопустимими, а це відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате. Зазначене правило застосовується і щодо доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ст. 87 КПК) за умови підтвердження сторонами кримінального провадження їх очевидної недопустимості. В іншому випадку суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій

кімнаті під час ухвалення судового рішення (п. 8). Відповідно, очевидно недопустимим є докази, які: 1) отримані органом досудового розслідування в непередбаченому процесуальним законом порядку; 2) отримані органом досудового розслідування з порушенням передбаченого процесуальним законом порядку; 3) отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ст. 87 КПК).

У доктрині до очевидно недопустимих доказів віднесено докази, які відповідають наступним ознакам: докази отримані за наявності порушень, перелічених у ч. 2 ст. 89 КПК України, оскільки їх недопустимість не пов'язана із фактичними наслідками даних порушень; випадки, коли можна говорити про презумпцію незаконності дій або рішень, в разі відсутності певних документів або матеріалів. Наприклад, проведення обшуку вважається незаконним за відсутності судового рішення про можливість його проведення; порушення права на перехресний допит можна вважати встановленим за відсутності даних про присутність у судовому засіданні осіб, які можуть приймати у ньому участь; відсутність даних про залучення захисника, у випадках коли його участь є обов'язковою, дозволяє зробити висновок про порушення права особи на захист [109, с. 202-203].

На думку В.В. Тютюнника, тлумачення вищевказаного положення ч. 1 ст. 89 КПК у нерозривному зв'язку з іншими частинами цієї статті дозволяє зробити певні висновки, зокрема: а) очевидна недопустимість доказу може бути встановлена лише в процесі судового розгляду, а наслідком відповідної процедури має бути ухвала суду, постановлена в судовому засіданні про визнання доказу очевидно недопустимим; б) визначення змісту такої процесуальної конструкції, як «очевидна недопустимість доказу», є критерієм розмежування випадків, коли суд може сам ініціювати розгляд питання про визнання доказу недопустимим під час судового розгляду та коли це можуть зробити лише сторони кримінального провадження, потерпілий; в) очевидна недопустимість доказу може бути встановлена судом як на початку дослідження доказу, так і на будь-якому етапі його аналізу [287, с. 233]. Автором запропоновано наступні

критерії визначення очевидної недопустимості доказів: а) очевидно недопустимим є доказ, будь-яке порушення процедури отримання якого згідно положень КПК є безумовною підставою визнання його недопустимим (наприклад, протоколи, складені внаслідок проведення будь-яких слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду (ст. 223 КПК); б) доказ є очевидно недопустимим, коли недопустимість ґрунтується на обставинах, які є безсумнівними, беззаперечними, зрозумілими для всіх учасників судового провадження і не потребують додаткового дослідження (наприклад, протокол, отриманий внаслідок проведення слідчої (розшукової) дії не уповноваженим суб'єктом); в) в основі очевидної недопустимості доказів не можуть бути покладені обставини, що мають оціночний характер (наприклад, «істотність порушення прав та свобод людини», «порушення права особи на захист») і потребують дослідження [287, с. 235].

КПК прямо не регламентує питання щодо того, чи може суд бути ініціатором визнання доказів недопустимими. Аналізуючи Інформаційний лист ВССУ [114], можна зробити висновок, що визнання доказу очевидно недопустимим має бути ініційовано сторонами, оскільки правило про неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате, застосовується і щодо доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ст. 87 КПК) *за умови підтвердження сторонами кримінального провадження їх очевидної недопустимості* (курсив мій – О.Л.). Щодо інших випадків обмежень не встановлено.

У доктрині це питання вирішується по-різному. Так, указується, що визнання доказів недопустимими здійснюється виключно в судовому порядку за клопотанням сторін. Ініціатива в поданні клопотання про визнання доказів недопустимими належить сторонам та потерпілому під час судового розгляду. Якщо відсутні заперечення іншої сторони по суті заявленого клопотання, воно підлягає задоволенню. Обов'язок доказування обставин, що є підставою для

виключення доказів, покладається на сторону, що заявила таке клопотання [158, с. 264-265; 160, с. 239]. Однак, норми ст. 89 КПК не обмежують вирішення питання про допустимість доказів ініціативою лише сторін та потерпілого.

Також уточнюється, що КПК не регулює порядок визнання судом доказів недопустимими до видалення суду до нарадчої кімнати. Таке рішення суд зазвичай може ухвалити за клопотанням сторони кримінального провадження або потерпілого та його представника, заслухавши думку іншої сторони. Рішення про визнання доказу недопустимим суд повинен сформулювати в ухвалі [161, с. 236]. В інших джерелах також указується на можливість визнання недопустимості доказів як за ініціативою сторін, так і самим судом [156, с. 189; 189, с. 214]. Деякі автори при розгляді порядку визнання судом доказів недопустимими не акцентують увагу на цьому питанні [155, с. 126-127] або зазначають у загальному вигляді, що при ухваленні будь-якого судового рішення, у т.ч. вироку чи іншого рішення, що завершує судовий розгляд, суддя також може і зобов'язаний вирішити питання допустимості доказів [208, с. 236].

Висловлюється позиція про те, що у судовому засіданні суд не може бути ініціатором визнання доказів недопустимими, оскільки це суперечить принципу здійснення правосуддя на основі змагальності та рівноправності сторін, хоча допускається така активність при постановленні вироку [196, с. 36].

Водночас, пропонується редакція статті 89 КПК, відповідно до якої суд вирішує питання допустимості доказів за власною ініціативою або за клопотанням учасників кримінального провадження [21, с. 16]. Є й інші подібні думки [218, с. 259]. Аналізуючи ст. 89 КПК та коментарі до неї, слід зазначити, що більш виваженою є точка зору, що активною роллю суду забезпечується можливість дослідження допустимості та належності матеріалів, що надаються сторонами судового слідства [92, с. 10]. Як уявляється, намагання виключити ініціативу суду при визначенні допустимості доказів є спробою обмежити суд у можливості оцінки доказів, що надаються сторонами. Саме оцінка доказів пов'язана із вирішенням питання про належність, допустимість, достовірність доказів. Оцінка доказів здійснюється на основі внутрішнього переконання, що ґрунтується на

всебічному, повному і неупередженому дослідженні обставин кримінального провадження в їх сукупності, виключає залежність від будь-яких вказівок, від оцінки доказів, що дана іншим суб'єктом. Тобто суд не може бути обмежений у оцінці доказів, навіть якщо результатом цієї оцінки буде ініціація визнання доказів недопустимими, оскільки допустимість доказів є об'єктом їх оцінки, що здійснюється судом.

Однак, вважаємо, момент та порядок вирішення питання про недопустимість доказу має варіюватися у залежності від характеру недопустимості доказу – очевидного чи неочевидного. У випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд повинен визнавати цю недопустимість у окремому порядку (шляхом винесення ухвали і виключення з розгляду) лише якщо наявне клопотання сторони або потерпілого, оскільки тягар доказування очевидної недопустимості доказів повинен покладатися саме на тих суб'єктів, які мають інтерес у виключенні їх з розгляду. Тобто суд не повинен виключати із розгляду навіть очевидно недопустимі докази, якщо про це немає клопотань сторін або потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, оскільки сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачений КПК, у тому числі й у праві формування доказової бази, обстоюванні своїх правових позицій. Однак, безумовно, суд не може залишатися осторонь і не реагувати та істотні порушення прав людини, зокрема, ті, що передбачені ч. 1 ст. 87 КПК. Тому, вважаємо, дослідивши усі надані сторонами і отримані судом докази, дослідивши усі обставини кримінального провадження, суд у вирoku повинен визнавати докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, недопустимими, навіть без клопотань сторін та потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, інакше вже судом буде допущено порушення принципу законності та верховенства права. Суд при постановленні судового рішення не може посилатися на докази, які є недопустимими [173].

Судова практика свідчить, що судами вирішуються питання про недопустимість доказів (у вироку) і розглядаються клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими (в ухвалах).

Є випадки, коли у вироках не зазначається, чи була ініціатива сторін щодо визнання доказу недопустимим [43].

З цього можна зробити висновок про ініціативу суду у вирішенні цього питання. Наприклад, у вироку у справі № 541/269/13-к суд указав: «в порядку ст.ст. 86, 87 КПК України суд визнає недопустимими наступні докази по справі: протокол огляду та вилучення у свідка ОСОБА 3 двох рулонів сітки «Рабиці», протокол тимчасового вилучення майна у обвинуваченого ОСОБА 2, протокол повернення обвинуваченому ОСОБА 2 тимчасово вилученого майна, протокол визнання речовими доказами та передачу їх на зберігання в частині визнання речовими доказами металевих санчат та штикової лопати, оскільки вони отримані з порушенням порядку, встановленого КПК України, та в супереч завдань, визначених ст. 2 КПК України» [54]. У вироку у справі №144/271/13-к суд відповідно до ст. 87 КПК України визнав недопустимим доказ, який потребував попереднього дозволу суду, але був отриманий без нього, а саме проведення огляду житлового будинку ОСОБА 10 по АДРЕСА 2 (протокол огляду місця події від 16.02.2013), без ухвали слідчого судді на огляд житла [66].

У вироку у справі № 569/17927/13-к суд визнав недопустимими докази, отримані в результаті провокації, оскільки матеріали справи не містять доказів збуту наркотичних засобів не легендованим особам, що опосередковано вказує на провокацію злочину зі сторони працівників міліції, що є неприпустимим, а також протоколи про результати ідентифікації грошових коштів, призначених для проведення оперативної закупки, та протоколи добровільної видачі закупником ОСОБА 7 наркотичної речовини, оскільки постанови про контроль за вчиненням злочину у формі оперативної закупки не долучені до матеріалів кримінального провадження; у протоколах про результати ідентифікації грошових коштів, призначених для проведення оперативної закупки відсутні будь-які відомості про те, що вказані кошти вручалися саме ОСОБА 7 або іншій залегенованій особі для

проведення оперативної закупки; в матеріалах кримінального провадження відсутні протоколи (акти) огляду заlegenдованої особи, які підтверджували б факти вручення їй зазначених грошових коштів та відсутність у цієї особи перед проведенням оперативної закупки сторонніх речей, в тому числі і наркотичних речовин [62].

Незважаючи на посилання на ст. 87 КПК, ці докази були визнані недопустимими саме у вирокі суду, а не в ухвалі протягом судового розгляду, хоча порушення кримінального процесуального закону, які передбачені у цих статтях, мають істотний характер, а недопустимість доказів у такому випадку є очевидною.

У вирокі є посилання на те, що захисник ініціював визнання доказів недопустимими. Так, адвокат ОСОБА 1 в інтересах обвинуваченого ОСОБА 2 просив визнати недопустимими доказами: протокол огляду предмета від 12.02.2014, протокол огляду речей від 21.02.2014, протокол освідчування особи від 21.02.2014, протокол огляду місця події від 21.02.2014, висновок судово-хімічної експертизи від 11.03.2014 №47, протокол огляду предмета від 19.03.2014, висновок судово-технічної експертизи документів від 25.03.2014 №15, протокол огляду предмета від 27.03.2014, оскільки вони були отримані з порушенням порядку, встановленого КПК України. Судом у вирокі було визнано недопустимим доказами протокол огляду предмета від 12.02.2014 (а.с. 115), протокол огляду речей від 21.02.2014 (а.с.119-122), протокол освідчування особи від 21.02.2014 (а.с. 124), протокол огляду місця події від 21.02.2014 (а.с.126-130), висновок судово-хімічної експертизи від 11.03.2014 №47 (а.с. 205-217), протокол огляду предмета від 19.03.2014 (а.с.219-223), висновок судово-технічної експертизи документів від 25.03.2014 №15 (а.с. 226-235), протокол огляду предмета від 27.03.2014. Адвокат ОСОБА 1, який діє в інтересах обвинуваченого ОСОБА_2, просив також визнати очевидно недопустимим доказом протокол про результати аудіо-, відео контролю за особою від 14.02.2014, протокол про результати аудіо-, відео контролю за особою від 21.02.2014 та ДВД-Р диск, оскільки зазначені докази отримані з порушенням КПК України. Суд у вирокі

протоколи про результати аудіо-, відео контролю за особою, складені 14.02.2014 та 21.02.2014 начальником відділу УДСБЕЗ України у Вінницькій області (а.с. 250, та а.с. 252), визнав очевидно недопустимими доказами [48].

Разом з тим, є приклади, коли докази визнаються недопустимими у вирокі із зазначенням, що їх очевидна недопустимість встановлена під час судового розгляду. Відповідно до ст. 89 КПК України під час судового розгляду судом встановлено очевидну недопустимість протоколу огляду місця події від 16.12.2012 як доказу, а тому суд визнав його недопустимим доказом [64]. Разом з тим, посилення на ухвалу про визнання доказу недопустимим відсутнє. Із таких формулювань складно зрозуміти, у якому саме порядку протокол було визнано недопустимим доказом.

КПК чітко не визначає момент, коли у судовому розгляді може бути заявлене клопотання про визнання доказу недопустимим. У зв'язку з цим у судовій практиці допускаються помилки.

Так, в ухвалі суду зазначено: «як вбачається із заявленого клопотання захисник просить визнати недопустимими доказами заяву ОСОБА 8 про скоєння кримінального правопорушення та долучені до неї документи (т.2 ст.19-74), а також висновки технічної експертизи та додаткової експертизи документів (т.4 а.с.58-61 та а.с.85-96). Оскільки дане клопотання заявлене у підготовчій стадії судового розгляду, коли судом не визначено обсяг та порядок дослідження доказів, суд позбавлений можливості визначити, чи вказані документи будуть досліджуватися, як докази у справі, а також чи є вони доказами у справі. Тому суд вважає заявлене клопотання передчасним і вирішить питання про допустимість цих документів як доказів у нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення» [314]. Разом з тим, вирішення питання про очевидну недопустимість доказу має значення у першу чергу для визначення обсягу та порядку дослідження доказів, адже визнання доказу недопустимим тягне за собою неможливість його дослідження або припинення його дослідження, якщо воно розпочато.

Деякі проблеми у тлумаченні викликають положення ч.ч.1 та 2 ст. 89 КПК, зокрема, щодо того, чи повинен суд викладати рішення про визнання доказу очевидно недопустимим у окремому документі – ухвалі, і видалятися для її постановлення до нарадчої кімнати. Так, у відповідності до ч.1, 2 ст. 89 КПК, суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате. ВССУ у Інформаційному листі №223-1446/0/4-12 від 05.10.2012 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [114] відповіді на це питання не дає. У доктрині висловлено думку, що «у будь-якому разі питання щодо допустимості чи недопустимості доказу має вирішуватися у нарадчій кімнаті. При цьому таке рішення може бути викладене як в процесуальній ухвалі, так і у вироку суду. У разі очевидної недопустимості доказу, яку суд виявив під час судового розгляду, він має вийти до нарадчої кімнати для постановлення ухвали про неможливість дослідження або припинення дослідження такого доказу» [282, с. 90]

В одному з коментарів до КПК указується, що за змістом ч. 1 ст. 89, якщо під час судового розгляду сторонами ставиться питання про допустимість доказу (ч. 3 ст. 89), суд має вирішити це питання з видаленням до нарадчої кімнати та винесенням ухвали [208, с. 235]. Аналогічну точку зору висловлено і в наукових статтях [218, с. 260]. Однак навряд чи положення ч. 1 ст. 89 КПК дають підстави для такого обмежуючого тлумачення. Вважаємо, що у даному випадку регламентується порядок визнання доказів недопустимими при постановленні судом підсумкового судового рішення (вироку, ухвали про закриття кримінального провадження, ухвали про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру), але у цьому випадку питання про недопустимість доказів має вирішуватися саме у цьому підсумковому рішенні, а не у окремому процесуальному документі – ухвалі щодо

допустимості доказів. Подібна проблема виникла ще й тому, що КПК чітко не регламентує перелік судових рішень, які мають бути винесені у формі окремого процесуального документа в нарадчій кімнаті, за винятком: 1) ухвалення підсумкових рішень судом першої, апеляційної або касаційної інстанції (ч. 2 ст. 371 КПК України, ч. 5 ст. 405 КПК України); 2) вирішення питання про відвід (ч. 3 ст. 81 КПК України); 3) рішення про усунення присяжного від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження (ч. 2 ст. 390 КПК України) [161, с. 681]. Тому логічним буде висновок про те, що суд зобов'язаний видалятися до нарадчої кімнати для вирішення клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим тільки у випадках, коли вирішення цього клопотання потребує детальної аргументації [приклади ухвал: 309; 311; 313; 324], а в інших випадках обмежитися винесенням ухвали без видалення до нарадчої кімнати із занесенням до журналу судового засідання.

Не регламентовано чітко у КПК і те, як розмежовується тягар доказування допустимості доказу обвинувачення у випадку наявності клопотання про визнання його недопустимим. Як зазначає О.В. Малахова, у разі заявлення стороною захисту клопотання про визнання доказу недопустимим на тій підставі, що його було одержано з порушенням процесуального законодавства, тягар спростування доводів сторони захисту покладається на прокурора. Такий розподіл тягара доказування між сторонами кримінального провадження забезпечує реалізацію інституту сприяння захисту – *favor defensionis*, що покликано урівноважити комплекс прав і можливостей сторін у кримінально-процесуальному доказуванні [189, с. 214]. О. Панасюк відмічає, що в КПК (ч. 2 ст. 92) відносно цього питання йдеться лише про обов'язок доказування допустимості, а не недопустимості чи спростування допустимості доказів стороною, що їх подає, і лише щодо обмеженого кола питань (розмір процесуальних витрат та обставини, які характеризують обвинуваченого). Автор уточнює, що суд, безумовно, зобов'язаний враховувати позиції сторін, однак повинен приймати відповідне рішення, самотійно оцінивши й перевіrivши наявні докази, якщо визнає це за необхідне. У разі, якщо суд дійде висновку

протилежного, аніж у заявленому клопотанні, то він повинен мотивувати таке своє рішення. При цьому «мовчання» іншої сторони не повинно обмежувати внутрішнє переконання суду [218, с. 259]. На думку М.А. Погорецького та М.Є. Шумила, якщо відсутні заперечення іншої сторони по суті заявленого клопотання, воно підлягає задоволенню. Обов'язок доказування обставин, що є підставою для виключення доказів, покладається на сторону, що заявила клопотання [158, с. 265]. Враховуючи те, що спростування доводів протилежної сторони про недопустимість доказу, по суті, є доведенням його допустимості, то, відповідно, тягар доказування покладається на сторону, доказ якої оспорується, що слід закріпити нормативно.

З урахуванням наведених аргументів, пропонуємо викласти ст. 89 КПК у такій редакції:

«Стаття 89. Визнання доказів недопустимими

1. Суд вирішує питання про допустимість доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення за результатами судового розгляду.

2. У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд за клопотанням сторін кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате. У разі, якщо вирішення клопотання потребує розгорнутого мотивування, суд видається до нарадчої кімнати для постановлення ухвали.

3. Сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими. Тягар доказування допустимості доказів, у разі її оспорування, покладається на сторону кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який подав доказ. У разі, якщо доводи

клопотання не спростовані стороною кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який подав доказ, або результатами перевірочних дій, вжитих судом, суд визнає доказ недопустимим».

Висновки до Розділу 1

1. Правила про межі судового розгляду обмежують пізнавальну активність суду у контексті недопустимості повороту до гіршого шляхом заборони виходити за межі обвинувачення у бік погіршення становища обвинуваченого (хоча ця вимога і відображена, однак її не виражено у повному обсязі) та недопустимості вирішення питання про причетність до вчинення кримінального правопорушення інших осіб.

2. Судово-слідчі дії – це регламентовані кримінальним процесуальним законом узгоджені процесуальні дії суду та учасників судового провадження, спрямовані на збирання та перевірку доказів з метою встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження.

3. Назва нормативно закріпленого елемента процесу доказування – збирання доказів, є умовною, оскільки статус доказів фактичні дані набувають не до, а після надання їм уповноваженим суб'єктом певної процесуальної форми. На рівні доктрини цей елемент слід визначати як «кваліфікація фактичних даних».

4. Дослідження (перевірка) доказів у судовому розгляді – це регламентована КПК розумова та практична діяльність суду за активної участі учасників судового провадження при сприянні інших учасників кримінального провадження, спрямована на встановлення належності, допустимості, достовірності доказів шляхом аналізу кожного доказу, зіставлення його з іншими доказами та отримання доказів, які підтверджують або спростовують їх належність, допустимість, достовірність.

5. Особливостями оцінки доказів при прийнятті проміжних судових рішень на стадії судового розгляду є наступні: оцінка доказів має допоміжний характер для вирішення основного питання кримінального провадження; оцінка доказів має підсумковий характер для вирішення питань, що виникають під час руху кримінального провадження у межах однієї стадії; належність доказів визначається у контексті встановлення обставин локального предмета

доказування; допустимість доказів встановлюється за загальними критеріями допустимості доказів.

6. Стандарт доказування можна визначити як рівень внутрішнього переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, який є результатом оцінки доказів, необхідним для прийняття початкового, проміжного або підсумкового рішення у кримінальному провадженні.

7. КПК фрагментарно урегульовано питання порядку визнання доказів недопустимими у судовому розгляді, зокрема, не регламентоване питання, чи може суд бути ініціатором визнання доказів недопустимими; не визначено момент, коли у судовому розгляді може бути заявлене клопотання про визнання доказу недопустимим; чітко не визначено, чи повинен суд викладати рішення про визнання доказу очевидно недопустимим у окремому документі – ухвалі, і видаватися для її постановлення до нарадчої кімнати; не розмежовується тягар доказування допустимості доказу обвинувачення у випадку наявності клопотання про визнання його недопустимим.

РОЗДІЛ 2. ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ ТА СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ НА СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

2.1. Роль суду та сторін у забезпеченні встановлення обставин кримінального провадження. Повноваження суду із доказування на стадії судового розгляду

Прийняття та набрання чинності новим КПК зумовило актуалізацію наукових досліджень, у тому числі і традиційних проблем кримінально-процесуальної доктрини, до яких можна віднести і проблему кримінально-процесуального доказування. КПК вперше чітко указує на суб'єктів збирання доказів (ст. 93) та оцінки доказів (ст.94), прямо визначивши суд лише як суб'єкт оцінки доказів і віднісши збирання доказів до прав сторін, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. При цьому законодавець для визначення ролі певних суб'єктів у доказуванні використав категорію «обов'язок доказування», зазначивши у ст. 92 КПК, що обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 92 КПК, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках, - на потерпілого. Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК. Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ,

організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання до суду належних і допустимих доказів. Таким чином, можливість визначення сторін, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, суб'єктами доказування не може бути піддана сумнівам, хоча КПК цього терміну взагалі не вживає.

У зв'язку із цим важливо визначити, чи можна вважати суд суб'єктом доказування за новим КПК України.

КПК у ст. 91 тлумачить доказування як збирання, перевірку та оцінку доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Щодо такого елементу процесу доказування, як оцінка доказів, слід зазначити, що КПК прямо визнав обов'язок суду оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Питання виникає у зв'язку із формулюваннями у ст. 93, яка не відносить суд до суб'єктів збирання доказів. При цьому те, на яких суб'єктів покладена перевірка доказів, КПК у цій статті не регламентує. Не згадується суд і серед суб'єктів, які зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження (ч.2 ст. 9 КПК України). Однак, у відповідності до ст. 321 КПК, головуючий спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження.

Для формулювання чіткої відповіді на це питання спочатку слід визначитися із загальною категорією «суб'єкт доказування» та критеріями визначення суб'єктів кримінального провадження як суб'єктів доказування.

Ця категорія активно досліджувалася у науці кримінального процесу, і натеper можна виділити декілька основних підходів до визначення її змісту та, відповідно, переліку суб'єктів доказування: 1) суб'єкти, що здійснюють процесуальні функції [118, с. 26] (або одну з основних кримінально-процесуальних функцій [32, с. 165]); 2) органи та особи, які мають у доказуванні постійну або тривалу роль, тобто: здійснюють доказування та відповідальні за нього; мають право на активну та тривалу участь у доказуванні для відстоювання своїх або представляємих інтересів, що охороняються законом [278, с. 494]; 3) які включені до складу сторони кримінального судочинства або беруть участь у здійсненні однієї з процесуальних функцій, або мають право чи обов'язок доказування на всіх його етапах, або наділені імунітетом свідка чи свободою від самовикриття [112, с. 69; 301, с. 33]; 4) будь-які органи та особи, які беруть якусь участь у доказовій діяльності та мають певні права та обов'язки [162, с. 282; 179, с. 20; 215, с. 37]; 5) учасники, у діяльності яких проявляються елементи кримінально-процесуального доказування: збирання, перевірка, оцінка доказів та їх використання для встановлення обставин, які мають значення для справи, та висновків, що з них випливають [28, с. 20; 166, с. 79]; 6) посадові особи й органи, на яких покладено збирання, перевірку, оцінку доказів і обґрунтування рішень і висновків у ході кримінально-процесуального доказування, а також інші особи, які беруть участь у цій діяльності [93, с. 46; 184, с. 138]; 7) учасники кримінально-процесуальних правовідносин, які не тільки мають право, але й зобов'язані збирати фактичну інформацію про злочин (формувати докази), перевіряти її, оцінювати і використовувати у прийнятті правових рішень і проведенні процесуальних дій, а також нести у зв'язку з цим юридичну відповідальність [8, с. 14-15].

Визначення поняття «суб'єкт доказування» формулюється із урахуванням характеру кримінально-процесуальної діяльності суб'єкта (при визначенні суб'єкта доказування як суб'єкта, що здійснює кримінально-процесуальну діяльність; суб'єкта, що відноситься до сторони; наділеного імунітетом свідка чи

свободою від самовикриття), а також його ролі та ступеня участі у доказовій діяльності.

Вважаємо, що слід підтримати позицію, що суб'єктами доказування є будь-які органи та особи, що беруть участь у процесі доказування, і наділені певними правами і обов'язками [179, с. 20].

Усі суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності мають певні повноваження, права та обов'язки у сфері доказування. Характер цих повноважень, прав та обов'язків, безумовно, є різним і залежить від кримінально-процесуальної функції суб'єкта, його інтересу у кримінальному провадженні, загального кримінально-процесуального статусу тощо. Однак, це є підставою для виділення критеріїв класифікації суб'єктів доказування, а не для заперечення точки зору про те, що суб'єктом доказування є будь-які органи та особи, які беруть якусь участь у доказовій діяльності та мають певні права та обов'язки із посиланням на те, що ця позиція позбавлена будь-яких переконливих аргументів, оскільки між учасниками кримінального процесу, навіть з формального боку, не може бути жодної рівності у процесуальному положенні, у тому числі й при здійсненні доказування [112, с. 60]. Про рівність усіх суб'єктів, що мають повноваження, права і обов'язки у доказуванні, стверджувати дійсно безпідставно, однак, вважаємо, що навіть епізодична участь особи у збиранні, перевірці доказів у будь-якій формі є підставою для віднесення її до суб'єктів доказування.

Для того, щоб визначити місце окремих суб'єктів кримінального процесу у здійсненні доказування, слід розглянути та дослідити співвідношення двох фундаментальних категорій у теорії доказів: поняття обов'язку доказування та поняття тягара доказування. У науці із цього питання склалося декілька точок зору. Різниця в них пов'язана, у першу чергу, з різними тлумаченнями поняття «доказування», та, по-друге, з різними підходами до поняття «обов'язок доказування». Не вдаючись до детального дослідження поняття доказування, зазначимо, що слід підтримати позицію про чітке розмежування двох значень доказування: доказування як діяльність із збирання, перевірки та оцінки доказів та

доказування як обґрунтування певного твердження, певної тези [87, с. 206; 162, с. 219-220; 200, с. 9].

Що стосується визначення поняття «обов'язок доказування», то можливо виокремити три концептуальні підходи щодо його визначення.

У відповідності до першого, поняття обов'язку доказування тотожне обов'язку довести винуватість особи, яка викривається у вчиненні злочину [169, с. 100; 207, с. 80], і є рівнозначним терміну «тягар доказування», на думку М.М. Михеєнка [200, с. 56]. В іншому значенні обов'язок доказування розуміється як обов'язок збирання, перевірки та оцінки доказів [1]. Його різновидом, по суті, і є визначення обов'язку доказування у широкому розумінні як визначення того, хто має збирати, перевіряти та оцінювати докази, та у вузькому – як вираження змісту принципів змагальності й презумпції невинуватості [149, с. 90].

Третій підхід пов'язує обов'язок доказування із збиранням, перевіркою й оцінкою доказів, а також обґрунтуванням тези про винуватість особи. Як зазначає П.А. Лупінська, поняття «обов'язок доказування» вживається у кримінальному процесі у двох значеннях: як обов'язок здійснення діяльності із доказування, тобто обов'язок збирати, перевіряти та оцінювати докази. Проте головний зміст поняття «обов'язок доказування» у кримінальному процесі полягає у відповіді на питання про те, на кому лежить обов'язок доводити винуватість обвинуваченого [288, с. 248]. У межах цього ж підходу указується, що вся діяльність, спрямована на з'ясування того, чи вчинено злочин, як саме і хто його вчинив, становить обов'язок органів держави, відповідальних за кримінальну справу. Ця діяльність: а) включає не тільки обґрунтування кінцевої тези про винуватість (невинуватість) за сукупністю зібраних доказів, але і їх збирання, перевірку та оцінку на слідстві і в суді; б) поширюється не тільки на винуватість або невинуватість, але і на інші елементи предмета доказування, а також на факти, що служать підставою для висновків про елементи предмета доказування; в) забезпечує охорону законних інтересів обвинуваченого та інших учасників процесу – потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача [278, с. 503].

При характеристиці суб'єктів доказування вченими використовується, крім обов'язку доказування, ще один термін – «тягар доказування», причому його зміст у літературі визначений недостатньо чітко. Деякі вчені не розмежовують ці поняття [288, с. 248].

На думку іншої групи вчених, слід розмежовувати поняття «обов'язок доказування» та «тягар доказування» [1; 206, с. 29-30; 278, с. 507-508; 339].

Т.В. Лукашкіна, розмежовуючи ці категорії, указує, що ми виходимо з того, що обов'язок доказування – це різновид юридичного обов'язку, який можна визначити як вид і міру належної поведінки. Невиконання або неналежне виконання юридичного обов'язку тягне за собою застосування санкції правової норми. Ще раз нагадаємо, що поняття доказування має два значення, коли йдеться про обов'язок доказування, мається на увазі доказування в першому значенні, тобто змістом такого обов'язку є збирання, перевірка та оцінка доказів з метою встановлення фактичних обставин кримінальної справи [162, с. 282]. Продовжуючи цю думку, вона пише, що обов'язок доказування – це різновид юридичного обов'язку, за невиконання якого застосовуються санкції правової норми. Тягар доказування – таке положення, коли особа намагається довести, аргументувати свою позицію, надає для цього докази, бере участь в їх дослідженні та доведенні їх переконливості, а в тому випадку, коли довести свою позицію особі не вдається, настають несприятливі наслідки – суд не погоджується з наведеними доводами і ухвалює інше рішення [162, с. 289].

На основі положень КПК 2012 р. В.В. Вапнярчук, розмежовуючи тягар та обов'язок доказування, вказує, що відмінність між ними полягає в тому, що тягар доказування забезпечується не заходами відповідальності, а в більшій мірі тим інтересом, який переслідується сторонами в кримінальному процесі, оскільки інтерес, а не примус є рушійною силою при реалізації тягара доказування [35, с. 148]. Вчений визначає тягар доказування в кримінальному процесі як правове явище, сутність якого полягає в обумовленій інтересом процесуальній необхідності певного суб'єкта доказування відстояти свою правову позицію шляхом вчинення дій, спрямованих на формування доказової основи та на її

обґрунтування позитивними та об'єктивно досяжними твердженнями [35, с. 149]. Л.М. Лобойко вказує, що на відміну від обов'язку доказування, що полягає у доведенні стороною обвинувачення перед судом винуватості особи у вчиненні злочину, тягар доказування стосується інших обставин [175, с. 154], а зміст обов'язку доказування, на його думку, полягає в необхідності доводити вину, а не довести її [175, с. 153].

Вважаємо, що правильне визначення співвідношення цих двох категорій можливе лише при неухильному дотриманні наукової позиції про розмежування двох значень доказування: доказування як діяльність із збирання, перевірки та оцінки доказів та доказування як обґрунтування певного твердження, певної тези.

У першому випадку, доцільно стверджувати саме про обов'язок доказування слідчого, прокурора (це прямо впливає з норм ч. 2 ст. 9 КПК, а за КПК 1960 р. – ст. 22). Коли ж мова йде про доказування як обґрунтування певного твердження, певної тези, то застосування терміну «обов'язок доказування» є некоректним, адже у ситуації, коли носію тягара доказування (а нею є сторона обвинувачення) не вдасться довести свою тезу перед судом, то ніякі кримінально-процесуальні санкції до нього не будуть застосовані: доведеною буде вважатися протилежна теза, тобто теза сторони захисту.

У зв'язку з цим, дещо сумнівними є формулювання ст. 92 КПК: «Обов'язок доказування. 1. Обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених цим Кодексом випадках, – на потерпілого. 2. Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.»

Якщо з положеннями ч. 1 цієї статті слід погодитися, то ч. 2 викликає зауваження. Так, як вбачається із формулювань, сторона зобов'язана довести належність та допустимість поданих нею доказів. І тут виникає відразу три питання.

По-перше, яким чином сторона захисту повинна доводити належність та допустимість доказів, якщо вона здійснює збирання доказів шляхом «витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів»? Крім того, відсутня детальна процедура збирання доказів стороною захисту (а це, як відомо, є одним із критеріїв допустимості доказів). На обмеженість визначеної системи критеріїв допустимості для доказів, зібраних стороною захисту, вже зверталася увага у літературі [246, с. 304].

По-друге, у цій статті не вказаний потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, хоча ці учасники, у відповідності до ч. 1 ст. 93 КПК, також можуть збирати докази. Незрозуміло, чи питання про допустимість їх доказів значення не має, чи необхідність відстоювання її покладається на якогось іншого учасника?

По-третє, чому у даному випадку мова йде про обов'язок, а не тягар доказування, адже жодні санкції до сторони при недоведенні належності та допустимості доказів не можуть бути застосовані? Вірно стверджує В.В. Вапнярчук, що інтерес, а не примус є рушійною силою при реалізації тягара доказування. Саме в цьому розумінні чинний закон передбачає, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає (ч. 2 ст. 92 КПК) [35, с. 148].

Тобто, положення про те, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх надає, є формулюванням фактично не обов'язку доказування, а тягара доказування, на що нами вказувалося у попередніх публікаціях [174] та підтримується у літературі [35, с. 146, 154]. У зв'язку із цим, відповідно, ч. 2 ст. 92 потребує корегування.

На проблемність формулювань цієї статті вже зверталася увага у літературі і пропонувалися варіації її корегування. Так, І.В. Гловюк запропонувала викласти ст. 92 КПК у такій редакції: «Стаття 92. Обов'язок доказування 1. Обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, за винятком випадків, передбачених частиною другої цієї статті, покладається у досудовому розслідуванні на слідчого, прокурора. 2. Тягар доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на особу, що їх подає» [81, с. 184]. Принципово погоджуючись із правильність розмежування обов'язку та тягара доказування, відмітимо, що запропонована назва статті 92 КПК не відповідає запропонованому її змісту, і автором не враховано участі у доказуванні потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

О.В. Малахова пропонує таку редакцію ч.2, 3 цієї ж статті: «Стаття 92. Обов'язок доказування. 2. Тягар доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає. 3. При розгляді клопотання сторони захисту про виключення доказу на тій підставі, що його отримано з порушенням вимог установлених цим Кодексом, тягар спростування доводів, представлених стороною захисту, лежить на стороні обвинувачення. В інших випадках тягар доведення лежить на стороні, яка заявила клопотання» [188, с. 219], де знову ж запропонована назва статті 92 КПК не відповідає її змісту, у редакції, що пропонується.

Щодо ролі суду у доказуванні, слід зазначити, що позицію щодо ролі суду як суб'єкта доказування за КПК України 1960 р. було детально обґрунтовано Ю.М. Грошевим та С.М. Стахівським [93, с. 46-47], В.Т. Нором [213], В.О. Гринюком [90, с. 80-81], О.І. Коровайком [142], В.Я. Корсуном [145], Т.В. Лукашкіною [162, с. 285-287], О.В. Рибалкою [238, с. 10-11]. Деякі вчені вказують і на помилковість ліквідації обов'язку суду всебічно, повно та об'єктивно досліджувати обставини справи [261, с. 232; 356, с. 55].

У літературі на основі нового КПК роль суду у доказуванні визначається по-різному. По-перше, визнається певна роль суду при формуванні доказової бази у кримінальному провадженні [109]; вказується на здійснення ним доказової діяльності під час судового розгляду [240, с. 134]; визнається його статус суб'єкта доказування [32, с. 166; 259, с. 195; 358, с. 91], із уточненням про активну роль у такому доказуванні через наділення його повноваженнями проводити в судовому засіданні пізнавальні судові дії за участі сторін кримінального провадження [334, с. 272]. По-друге, суд визнається суб'єктом, який збирає, перевіряє та оцінює докази [155, с. 129; 161, с. 242], суб'єктом обов'язку доказування [178]. По-третє, указується, що не дивлячись на те, що збирання доказів у кримінальному провадженні покладається на його сторони, а не на суд (ст. 93 КПК), суд зобов'язаний (цей обов'язок впливає зі статей 321 та 370 КПК) забезпечити з'ясування всіх обставин кримінального провадження всебічно, повно і неупереджено не лише перевіркою поданих сторонами доказів та їх джерел шляхом їх зіставлення, але й одержанням інших доказів, які підтверджують або спростовують докази, що перевіряються, як за клопотанням сторін, так і за власною ініціативою [212, с. 360]. По-четверте, заперечується роль суду як суб'єкта збирання доказів із уточненням, що суд у судовому розгляді є активним учасником процесу доказування, досліджуючи докази, здійснюючи їх перевірку, оцінку та ухвалюючи на підставі цього відповідне рішення. Досліджуючи докази (здійснюючи їх перевірку) і оцінку, суд має право отримувати докази: 1) коли це прямо впливає із закону; 2) за клопотанням сторони кримінального провадження; 3) якщо це необхідно для уточнення доказів, наданих сторонами; 4) якщо це необхідно для достовірного формування знання з питань, що підлягають вирішенню у вироку (причому ці повноваження мають реалізовуватися у межах дослідження доказів, що представлені сторонами) [156, с. 202-203]. Слід зазначити, що твердження про те, що суд збирає докази лише у межах наступного елементу процесу доказування – перевірки доказів, були характерні і для аналізу ролі суду у доказуванні за КПК 1960 р. [238, с. 10]

Важливу роль суду у процесі доказування визначають і автори коментарів до КПК, по суті, заперечуючи можливість визнання за судом ролі пасивного спостерігача за «змаганням» сторін. В одному з коментарів до КПК зазначається, що суд при вирішенні справи та ухваленні законного, обґрунтованого і справедливого рішення не має залишатися пасивним спостерігачем за правовим поєдинком сторін, забезпечуючи лише дотримання його процедури (правил) та процесуальних прав сторін. Він повинен мати можливість за допомогою сторін, а також незалежно від них дослідити подані ними докази всіма процесуальними засобами, зокрема, судовими діями, які закон надає у його розпорядження. Саме тому КПК дає право головуючому і суддям протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення й доповнення його відповідей (ч. 1 ст. 351 КПК), ставити запитання свідкам, потерпілим (ч. 11 ст. 352 КПК), спеціалістам (ч. 2 ст. 360 КПК), за своєю ініціативою повторно допитати свідка чи потерпілого (ч. 13 ст. 352, ч. 2 ст. 353 КПК), призначити і провести одночасний допит двох і більше допитаних учасників провадження (ч. 14 ст. 352 КПК), пред'явити свідкові, потерпілому чи обвинуваченому особу або річ для впізнання (ст. 355 КПК), викликати й допитати в судовому засіданні експерта з метою роз'яснення його висновку (ст. 356 КПК), оглянути речові докази (ст. 357 КПК), оголосити протоколи та інші документи, долучені до матеріалів провадження (ч. 1 ст. 358 КПК), оглянути певне місце (наприклад, місце події) (ч. 1 ст. 361 КПК). Власне, за допомогою перелічених судових дій головуючий спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження (ч. 1 ст. 321 КПК) [160, с. 86].

У іншому коментарі до КПК уточнюється, що змагальна побудова кримінального процесу обумовлює особливу роль суду, який є об'єктивним та неупередженим у дослідженні доказів та не виступає на стороні обвинувачення або захисту. Тому суд не має права направляти матеріали кримінального провадження на додаткове розслідування, давати органам досудового розслідування вказівки щодо поповнення доказової бази обвинувачення, вживати із власної ініціативи заходи щодо доведення винуватості обвинуваченого. Разом із

тим, засада змагальності не виключає активності суду у дослідженні та перевірці наданих сторонами доказів у справі. Зокрема, за власною ініціативою суд має право доручити проведення експертизи (ч. 2 ст. 332 КПК); викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку (ч. 1 ст. 356 КПК); перевіряти показання та інші надані суду докази шляхом постановки запитань свідку (частини 11, 13 ст. 352 КПК), потерпілому (ч. 2 ст. 353 КПК), експерту (ч. 2 ст. 356 КПК), спеціалісту (ч. 2 ст. 360 КПК); ставити запитання сторонам чи іншим учасникам кримінального провадження у разі заявлення клопотань про доповнення судового розгляду (ч. 2 ст. 363 КПК); відновити з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірку їх доказами, якщо обвинувачений в останньому слові повідомить про нові обставини, які мають істотне значення для кримінального провадження (ч. 4 ст. 365 КПК); оголошувати в судовому засіданні протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи (ч. 1 ст. 358 КПК) тощо. Наведені вище повноваження дозволяють суду об'єктивно оцінювати викладені сторонами правові позиції, усувати сумніви, що виникли у ході судового розгляду, і відповідно, вирішувати кримінально-правовий конфлікт шляхом дотримання встановленої законом процедури і постановлення законного, обґрунтованого та вмотивованого рішення [158, с. 74].

У деяких дослідженнях указується на необхідність активності суду у встановленні певних обставин. Так, І.І. Котубей пише, що виключення суду з числа суб'єктів збирання доказів (ст. 93 КПК України) може призвести до висновку про пасивну роль суду в процесі доказування, адже докази, одержані за ініціативою суду, «ляжуть на ваги» або обвинувачення, або захисту. Однак, усі судові рішення мають бути законними, обґрунтованими, вмотивованими та справедливими, такими, що відповідають фактичним обставинам кримінального провадження та ухваленими на підставі доказів, досліджених у судовому засіданні. Ці та інші положення закону спонукають суд проявляти активність у встановленні певних обставин. Така регламентація статусу суду в процесі доказування не дає відповіді на питання про відповідність його повноважень тим

завданням, які стоять перед ним [150, с. 148].

Таким чином, в цілому, визнається певна роль суду і як суб'єкта збирання, і як суб'єкта перевірки доказів, а не лише як суб'єкта їх оцінки, як передбачено у ст. 94 КПК.

Якщо проаналізувати повноваження суду, що мають гносеологічний характер, то можна стверджувати, що суд здійснює збирання доказів, що є самостійним елементом процесу доказування, спрямованим на встановлення фактичних обставин кримінального провадження. У відповідності до ч. 2 ст. 332 КПК, суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо під час судового розгляду виникли підстави, передбачені частиною другою статті 509 КПК. Головуючий та судді мають право ставити під час допиту обвинуваченого (ст. 351), свідків (ст. 352), потерпілого (ст. 353), експерта (ст. 356) запитання. Крім того, суд може провести огляд на місці (ст. 361). Під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, головуючий у судовому засіданні має право задавати спеціалістові питання в будь-який час дослідження доказів (ст. 360). Саме наявність у суду цих та інших повноважень і дає підстави для висновку, що саме суд в судовому засіданні збирає докази [161, с. 242].

Крім того, суд здійснює і перевірку доказів. Засобами перевірки доказів у судовому засіданні є огляд речових доказів, елементами якого є їх подання для ознайомлення учасникам судового провадження та іншим учасникам кримінального провадження, звернення уваги суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом, постановка питань, огляд на місці, оголошення та пред'явлення для ознайомлення документів; відтворення звукозапису, демонстрація відеозапису, які включають у себе заслуховування доводів учасників судового провадження, в тому числі за участі спеціаліста; доручення провести експертизу; постановка запитань при допитах; пред'явлення для впізнання; доручення провести слідчі (розшукові) дії.

Також важливе значення для перевірки доказів судом має правило, що якщо обвинувачений в останньому слові повідомить про нові обставини, які мають істотне значення для кримінального провадження, суд за своєю ініціативою відновлює з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірку їх доказами.

За результатами оцінки доказів суд уповноважений вирішувати питання допустимості доказів як в ході судового розгляду у разі очевидної недопустимості доказу, так і в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення (ст. 89 КПК).

Оскільки і за новим КПК суд здійснює збирання, перевірку та оцінку доказів, відповідно, він, безумовно, залишається суб'єктом доказування і на сьогодні. Збирання та перевірка доказів судом здійснюються шляхом судово-слідчих дій.

Як зазначає В.Т. Нор, всі судово-слідчі та інші процесуальні дії, що проводяться під час дослідження доказів в суді (судового слідства), залежно від ініціатора їх проведення можна класифікувати на три групи. Одну з них складають слідчо-судові дії, які можуть проводитися як за клопотанням сторін, так і за ініціативою самого суду. Другу групу складають судово-слідчі дії, щодо яких у кримінально-процесуальному законі немає вказівок, за чією ініціативою вони можуть проводитись, проте системний аналіз норм, які їх регламентують, дає підстави для висновку, що їх проведення можливе як за власною ініціативою суду, так і за клопотанням сторін. Третю групу складають судово-слідчі та інші процесуальні дії, спрямовані на встановлення дійсних обставин справи (а отже, й доказування), які вчиняються виключно з власної ініціативи суду [214, с. 266-267].

Вважаємо, що положення КПК 2012 р. дають можливість дещо уточнити наведену класифікацію. Так, норми КПК передбачають ряд судово-слідчих дій, що проводяться лише за ініціативою (клопотанням) сторін або потерпілого, наприклад, доручення провести слідчі (розшукові) дії (ч. 3 ст. 333 КПК). Крім того, судово-слідчі дії, щодо яких у кримінальному процесуальному законі немає вказівок, за чією ініціативою вони можуть проводитись, за КПК 2012 р. у деяких

випадках можуть проводитися як за ініціативою сторін та суду, а у деяких – за ініціативою сторін та потерпілого. Також складно виділити судово-слідчі дії, що вчиняються виключно з власної ініціативи суду, адже КПК таких прямо не передбачає, і навіть у випадку, коли КПК указує на повноваження суду з власної ініціативи провести певну дію, не виключена можливість сторін заявити про це клопотання.

Таким чином, із урахуванням положень КПК 2012 р. можна виділити такі групи судово-слідчих дій як способу збирання (формування) й дослідження доказів у судовому засіданні шляхом здійснення регламентованих кримінально-процесуальним законом комплексу пізнавально-засвідчувальних і перевірочних операцій [133, с. 353] у судовому розгляді: судово-слідчі дії, які можуть проводитися як за ініціативи (клопотанням) сторін або потерпілого, так і за ініціативи самого суду; судово-слідчі дії, ініціатива для проведення яких прямо не визначена; судово-слідчі дії, що проводяться лише за ініціативою (клопотанням) сторін або потерпілого.

Якщо проаналізувати положення КПК України 2012 р., то :

1) до першої групи (судово-слідчі дії, які можуть проводитися як за ініціативи (клопотанням) сторін або потерпілого чи інших учасників судового провадження, так і за ініціативи суду) можна віднести: допит експерта у суді (ч. 1 ст. 356); дослідження документів (ст. 358); огляд на місці (ст. 361); експертиза у порядку ч. 2 ст. 332 (при цьому, якщо для допиту експерта у суді та дослідження документів КПК прямо передбачає ініціативу суду або клопотання, то для огляду на місці та експертизи у порядку ч. 2 ст. 332 передбачена ініціатива суду, хоча це, безумовно, не означає, що сторони та інші учасники кримінального провадження не можуть заявити клопотання про проведення цих дій); повторний допит свідка (ч. 13 ст. 352); одночасний допит (ч. 14 ст. 352);

2) до другої групи (судово-слідчі дії, ініціатива для проведення яких прямо не визначена), відносяться: допит обвинуваченого (ст. 351); допит свідка (ст. 352); допит потерпілого (ст. 253); пред'явлення для впізнання (ст. 355); дослідження речових доказів (ст. 357); дослідження звуко- і відеозаписів (ст. 359). Ініціатива

щодо таких дій, як допит обвинуваченого та допит свідка також прямо не передбачена, однак допит обвинуваченого є обов'язковим у силу вимог закону (ч. 4 ст. 349 КПК), а допит свідка ініціюється сторонами або потерпілим.

3) до третьої групи (судово-слідчі дії, що проводяться лише за ініціативою (клопотанням) сторін або потерпілого) належать: експертиза у порядку ч. 1 ст. 332; доручення провести слідчі (розшукові) дії (ч. 3 ст. 333); тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 1, 2 ст. 333).

Як було вже відмічено, до другої групи (судово-слідчі дії, ініціатива для проведення яких прямо не визначена), відносяться: допит обвинуваченого (ст. 351), допит свідка (ст. 352), допит потерпілого (ст. 253), пред'явлення для впізнання (ст. 355), дослідження речових доказів (ст. 357), дослідження звуко- і відеозаписів (ст. 359). Що стосується пред'явлення для впізнання (ст. 355), дослідження речових доказів (ст. 357), дослідження звуко- і відеозаписів (ст. 359), то враховуючи необмеженість кола суб'єктів, які можуть їх ініціювати, вважаємо за можливе їх проводити як за клопотанням учасників судового провадження, так і за ініціативи суду. Складно погодитися із думкою Н.П. Сизої, що у цих випадках, оскільки суд має діяти згідно з визначеними законом повноваженнями, то за відсутності у законі відповідної вказівки про наявність його ініціативи, ці питання він має вирішувати за клопотанням учасників (сторін) судового провадження [259, с. 192], адже саме суд повинен мотивувати судові рішення, посиляючись при цьому на докази, і враховуючи те, що суд є самостійним суб'єктом доказування, який має певну активність, і у законі немає жорсткої прив'язки лише до ініціативи учасників судового провадження, не буде суперечити закону ініціація цих дій судом.

2.2. Проблема активності суду у доказуванні на стадії судового розгляду в аспекті принципу змагальності. Забезпечення судом доказової активності сторін

Новий КПК поставив перед дослідниками ряд завдань, пов'язаних із переосмисленням сталих концепцій, що стосуються фундаментальних проблем кримінального провадження, у тому числі й проблем у царині доказування.

Незважаючи на те, що КПК у ст. 93 прямо не вказує на суд як на суб'єкт доказування, аналіз ряду його повноважень, передбачених КПК, дозволяє зробити висновок, що він, безумовно, ним залишається, хоч його активність у процесі доказування і є обмеженою, що є проявом розширення сфери дії принципу змагальності у кримінальному провадженні.

Проблему активності суду в доказуванні слід розглядати, як мінімум, у двох площинах: 1) активність суду у встановленні обставин кримінального провадження; 2) активність суду у збиранні та перевірці доказів. Активність суду у встановленні обставин кримінального провадження, зокрема, в контексті її необхідності, залежить від того, чи надана сторонами достатня сукупність доказів, на основі яких можна встановити обставини кримінального провадження в тій мірі, щоб суд зміг вирішити питання, передбачені ст. 368 КПК, тобто постановити обґрунтований та справедливий вирок. Якщо наявна повнота доказової бази, то активність суду може мати місце лише в аспекті перевірки наданих сторонами доказів (тому у літературі пропонується виходити з того, що «стосовно суду вимога всебічності та повноти дослідження доказів обмежується обов'язком всебічно дослідити, проаналізувати та повно оцінити всі докази, надані у судовому засіданні сторонами» [30, с. 170], і визнається необхідність активності суду у цьому контексті [2, с. 117; 30, с. 164, 166; 37, с. 21; 86; 119, с. 56; 180; 257, с. 207; 301, с. 114; 341, с. 134]), а її межі визначаються лише межами судового розгляду та повноваженнями суду, передбаченими КПК.

З іншого боку, за наявності прогалин у доказовій базі, виникає питання про можливість суду впливати на їх заповнення. Власне, у відповіді саме на це

питання і полягає сенс дискусії про активність або пасивність суду в доказуванні на стадії судового розгляду у контексті принципу змагальності. Відповідно, від вирішення цього питання і залежить розгляд активності суду у контексті ініціативної діяльності щодо збирання доказів (у аспекті самостійного елементу процесу доказування, оскільки активність суду у аспекті збирання доказів як елементу їх перевірки не може бути піддана сумнівам).

Із цієї проблеми можна виокремити два полярні підходи. Один із них відображає активну роль суду у доказуванні [19, с. 59; 76; 90, с. 80-81; 112, с. 100; 120, с. 166; 132, с. 60; 190, с. 7; 205, с. 65; 215, с. 40; 228; 257, с. 49; 275, с. 149; 346, с. 63-64].

Активність суду у доказуванні загалом пов'язується із необхідністю встановлення об'єктивної істини [90, с. 80; 88; 170, с. 124; 329], забезпеченням самостійності та незалежності суду [90, с. 81], постановленням правосудного вироку [8, с. 8; 28, с. 23; 112, с. 100; 120, с. 166; 343, с. 204], відповідальністю суду за прийняте рішення [76].

Протилежний підхід пов'язаний із запереченням активності суду у доказуванні [3; 89, с. 40; 125, с. 172; 276, с. 264-265; 286; 337, с. 15], хоча існують пропозиції, що елементи обмеженої активності таки допустимі [347].

Сумарно аргументи противників активності суду при встановленні фактичних обставин можна викласти наступним чином: суперечність активності суду його ролі неупередженого арбітра [3], втрата судом об'єктивності [254, с. 147], не відповідність активності суду принципу змагальності [125, с. 169], прояв прихильності суду до однієї зі сторін [358, с. 89], підміна діяльністю суду діяльності сторін [224, с. 26], заперечення необхідності встановлення судом об'єктивної істини [168, с. 33].

Вважаємо, що принцип змагальності не виключає певну активність суду при встановленні обставин кримінального правопорушення, збиранні та перевірці доказів. По-перше, це обумовлюється тим, що для прийняття будь-якого правозастосовчого рішення необхідним є встановлення фактичних обставин кримінального провадження, що здійснюється шляхом збирання, перевірки та

оцінки доказів, і при цьому саме правильне встановлення фактичних обставин є передумовою прийняття законного та обґрунтованого рішення [176, с. 32].

По-друге, за повної пасивності суду є неможливою правильна оцінка доказів за внутрішнім переконанням, оскільки воно ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження. Слід повністю підтримати В.Т. Нора у тому, що всебічність, повнота й неупередженість встановлення (дослідження) обставин кримінального провадження – це, насамперед, спосіб, за допомогою якого досягається істина, без якої правосуддя в цьому провадженні неможливе. Досягнення ж істини можливе лише за умови всебічного, повного й неупередженого встановлення (дослідження) обставин кримінального провадження (справи) на підставі належних, допустимих, достовірних і достатніх для формування внутрішнього переконання доказів. Обов'язок суду ухвалити в результаті розгляду кримінальної справи законне, обґрунтоване і вмотивоване судове рішення (вирок, ухвалу) без дослідження її обставин всебічно, повно і неупереджено, тобто без встановлення істини, неможливо реалізувати. Тож, не дивлячись на те, що збирання доказів у кримінальному провадженні покладається на його сторони, а не на суд (ст. 93 КПК), останній зобов'язаний (цей обов'язок впливає зі статей 321 та 370 КПК) забезпечити з'ясування всіх обставин кримінального провадження всебічно, повно і неупереджено не лише перевіркою поданих сторонами доказів та їх джерел шляхом їх зіставлення, але й одержанням інших доказів, які підтверджують або спростовують докази, що перевіряються, як за клопотанням сторін, так і за власною ініціативою [212, с. 360].

По-третє, пасивність суду несумісна із концептом справедливого правосуддя. Коректно відмічає Ж.-Л. Бержель, що якщо припустити, що процес має на меті вирішити суперечку між сторонами, тоді суддя – це простий арбітр, і процес – це тільки справа сторін. Але якщо розглядати процес як механізм справедливого і корисного для суспільства застосування норм чинного права, тоді суддя повинен мати широкі компетенції [26, с. 559-560]. Складовою принципу справедливості є необхідність встановлення істини при вирішенні конкретних

юридичних справ [12], а одним із аспектів поняття «справедливе судочинство» є матеріальна справедливість, яка полягає в тому, що кожне судове рішення має бути справедливим по суті, тобто при вирішенні спірного питання повинні бути справедливо визначені права й обов'язки тих, хто звернувся до суду, або завдяки судовому рішенню має бути відновлена порушена справедливість [227]. Тому повністю обґрунтованим є твердження, що вирок є «справедливим», за змістом правової держави, якщо норми матеріального та процесуального права були застосовані правильно, а до цього відноситься й істинне встановлення наявності умов для застосування цих норм» [348, с. 85].

По-четверте, пасивність суду несумісна з публічно-правовим обов'язком суду постановити обґрунтоване та справедливе рішення, оскільки інтереси сторін завжди є суб'єктивними, а публічно-правовий обов'язок суду полягає у досягненні такого завдання кримінального провадження, як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

Для обґрунтування такої точки зору звернемося до законодавства деяких європейських країн. Так § 244 (2) КПК ФРН передбачає, що для з'ясування істини суд повинен за офіційною ініціативою поширити дослідження доказів на всі факти і засоби доказування, що мають значення для прийняття рішення [85, с. 266], тобто на суд покладено обов'язок встановити істину. Це дозволяє стверджувати, що судовий розгляд проходить не як протидіюче змагання сторін, а суд сам, незалежно від наданих доказів та заявлених клопотань, відшукує істину [15, с. 76]. Вищенаведене положення КПК ФРН є проявом принципу розслідування, а, відповідно, обов'язок суду встановити істину обґрунтовує право учасників процесу збирати докази [29, с. 232]. Як зазначає О.Б. Семухіна, відносно формування доказової бази суд користується правами як щодо самостійного ініціювання збирання доказів, так і можливістю вирішення питання про виключення неякісних доказів. Обмеження судових повноважень по збиранню доказів носить досить відносний характер, однак за контекстуального аналізу ст. 221 КПК Німеччини та ряду коментуючої літератури стає ясно, що суддя використовує такі повноваження лише «з обов'язку служби» і лише після

надання сторонам можливості використати право на збирання доказів (ст. 220, 219 КПК Німеччини). Така вимога повною мірою дозволяє сторонам проявити ініціативу там, де це зумовлюється процесуальними інтересами сторін і компенсувати бездіяльність сторін ініціативою суду для повного і всебічного дослідження обставин справи [256, с. 153-154]. При цьому слід відмітити і те, що такий підхід щодо активності суду зазнав критики у літературі [96, с. 434-435].

Стаття 310 КПК Франції передбачає, що голова суду асизів на власний розсуд і незалежно від думки решти членів суду або журі «має право вжити будь-які необхідні заходи з метою встановлення істини» (ст. 310 КПК) [96, с. 353], а виправний трибунал – призначити додаткове розслідування (ст. 463 КПК Франції) [96, с. 367]. Таким чином французький кримінальний процес не відходить від основних положень обвинувального типу процесу, де суддя своєю активною роллю в ході судового розгляду повинен гарантувати задоволення інтересів держави по викриттю винних, а не вирішувати конфлікт між сторонами матеріально-кримінального права [256, с. 156]. В цілому, слід відмітити тенденції сучасного французького кримінального процесу стимулювати ініціативу сторін там, де вона обумовлена їх процесуальним інтересом, і не допустити втручання сторін до процесу правосуддя там, де їх дії можуть спричинити перекручення об'єктивної істини і недосягнення публічних цілей процесу [256, с. 157].

Активна роль суду в доказуванні, у тому числі і в збиранні додаткових доказів, характерна для кримінального провадження Австрії, Данії, Бельгії, Ліхтенштейну [19, с. 65-66].

У США мета змагального процесу, яка знайшла своє вираження у вимозі досягнення юридичної істини у справі, дає підставу вважати нормальною ситуацією, при якій вирок суду виноситься виключно на підставі доказів, зібраних у справі сторонами [256, с. 148]. Однак, Федеральними правилами доказування США закріплено повноваження суду із збирання доказів. Так, правило 614 (а) передбачає: суд може на свій розсуд або за пропозицією сторони викликати свідка, і всі сторони в такому випадку наділяються правом перехресного допиту такого свідка; правило 614 (b) – суд може допитати свідка, як викликаного ним

самим, так і стороною. Правило 706 регламентує, що суд може призначити будь-яких експертів, на призначення яких погодилися сторони, а також призначити експертів за своїм вибором. Більше того, правило 611 (а) передбачає, що суд повинен здійснювати розумний контроль над способом і порядком допиту свідків і поданням доказів, з тим, щоб (1) зробити допит і подання ефективними для встановлення істини, (2) уникнути непотрібної витрати часу і (3) захистити свідка від роздратування і неналежних утруднень [359]. Тобто, як пояснює О.Б. Семухіна, в силу прагнення змагального процесу позбутися власних недоліків шляхом введення окремих публічних елементів, у низці рішень судів США з'явилися положення про те, що якщо прогалини доказової бази стосувалися сутнісних характеристик події злочину і в силу несумлінності сторін не були повною мірою досліджені, суддя повинен мати можливість застосувати так зване правило «друга суду» та ініціювати заповнення прогалини самостійно. У той же час суд має право самостійно викликати свідка тільки для уточнення або роз'яснення доказів, пред'явлених сторонами [256, с. 148].

Однак, аналіз практики показує, що суд у США рідко використовує зазначену можливість, так як такі дії вважаються втручанням у здійснення сторонами своїх функцій, а судова практика США визначила, що суд вправі викликати свідків лише в тих випадках, коли сторони заявили всі свої вимоги про виклик свідків, і коли з метою правосуддя немає інших засобів, щоб підштовхнути їх до активних дій [19, с. 55-56].

Стаття 97 КПК Литовської Республіки [163] передбачає, що під час розгляду справи суд має право здійснювати будь-які процесуальні дії, визначені статтями другою, третьою, четвертою та п'ятою розділу XIV Кодексу. Якщо при здійсненні цих дій у суді з будь-яких причин справу неможливо розглядати або її характер дуже ускладнений, тоді суд може доручити виконання цих дій чи їхню організацію судді досудового слідства.

За КПК Туркменістану, суд вправі в межах своєї компетенції у справах, що перебувають в їх провадженні, викликати в порядку, встановленому Кодексом, будь-яку особу для допиту або для дачі висновку в якості експерта; проводити

огляд та інші процесуальні дії, передбачені Кодексом; витребувати від установ, підприємств, організацій, посадових осіб і громадян предмети і документи, які можуть встановити необхідні в справі фактичні дані, і вимагати проведення ревізій. Виконання цих вимог є обов'язковим для всіх громадян, установ, підприємств, організацій і посадових осіб (ст. 133) [263]. Близьку за змістом норму містить і ч. 3 ст. 91 КПК Киргизької Республіки [291].

Частина 3 ст. 331 КПК Республіки Вірменія передбачає, що суд вправі з власної ініціативи винести постанову про виклик свідків, призначення експертизи, витребування інших доказів [292].

Якщо звернутися до тлумачення принципу змагальності Європейським судом з прав людини, то можна зробити висновок, що він не аналізує засаду змагальності судового процесу через призму «активної» чи «пасивної» ролі суду, тобто він не вказує, чи суд самостійно збирає докази у справі за власною ініціативою, чи вирішує справу лише на підставі наданих йому сторонами доказів [18, с. 45; 105, с. 76].

Таким чином, не можна стверджувати про тенденцію визначення пасивності суду у доказуванні, оскільки і законодавство зарубіжних країн, і практика Європейського суду з прав людини диференційовано підходять до вирішення цього питання.

На певну активність суду у встановленні обставин кримінального правопорушення вказують і деякі положення КПК: у відповідності до ст. 321, головуєчий у судовому засіданні спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження. Крім того, деякі судово-слідчі дії можуть бути проведені у тому числі й за ініціативи суду, наприклад: допит експерта в суді (ч. 1 ст. 356), дослідження документів (ст. 358), огляд на місці (ст. 361), експертиза в порядку ч. 2 ст. 332 КПК, повторний допит свідка (ч. 13 ст. 352), одночасний допит (ч. 14 ст. 352).

КПК передбачені і судово-слідчі дії, ініціатива для проведення яких прямо не визначена, що дозволяє стверджувати, що їх може ініціювати й суд: допит

потерпілого (ст. 253), пред'явлення для впізнання (ст. 355), дослідження речових доказів (ст. 357), дослідження звуко- і відеозаписів (ст. 359). Ініціатива щодо таких дій, як допит обвинуваченого та допит свідка також прямо не передбачена, однак допит обвинуваченого є обов'язковим у силу вимог закону (ч. 4 ст. 349 КПК), а допит свідка, враховуючи відсутність повноваження суду викликати свідків за власної ініціативи, ініціюється сторонами або потерпілим. Крім того, суд включає питання до ухвали про доручення проведення експертизи (ч. 3 ст. 332 КПК), має право ставити під час допиту обвинуваченого (ст. 351), свідків (ст. 352), потерпілого (ст. 353), експерта (ст. 356) запитання. Слід звернути увагу і на таке завдання кримінального провадження, як забезпечення швидкого, повного та неупередженого судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Таким чином, положення КПК все ж указують на певну активність суду у доказуванні, однак чітко не визначають її межі. У літературі немає єдності щодо питання про межі активності суду навіть серед тих вчених, хто є прибічником її у доказуванні. Так, необхідність активності суду пов'язується із необхідністю перевірки доказів [119, с. 56].

Поширеною є й концепція заповнюючої активності суду у доказуванні [74; 86; 88; 186, с. 103; 198, с. 410]. Так, указується, що принцип змагальності не виключає необхідності всебічного, повного та об'єктивного дослідження усіх обставин справи у ході судового слідства з метою встановлення об'єктивної істини. Суд, будучи незалежним від сторін та звільненим від виконання будь-яких обвинувальних функцій, залишається суб'єктом доказування. Він зобов'язаний прийняти до уваги, врахувати та проаналізувати усі надані сторонами докази, вислухати їх доводи, дати їм належну оцінку. Суд вправі, але не зобов'язаний, дослідити будь-які докази за власною ініціативою з метою встановлення об'єктивної істини у справі [88]. Саме у такому контексті Ю.М. Середа, відмічаючи, що у КПК 2012 р. передбачено пасивну роль суду в ході розгляду справи, пропонує доповнити КПК статтею, яка б містила норму такого змісту:

«Суд вживає передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. Суд повинен запропонувати учасникам кримінального провадження подати докази або з власної ініціативи витребувати чи отримати докази, яких, на думку суду, не вистачає» [258, с. 19].

З іншого боку, виділяється субсидіарна егалітарна концепція активності суду для усунення реальної нерівності процесуальних можливостей сторін [92, с. 11; 151; 203, с. 261], причому у деяких випадках мова йде про обидві сторони [167; 263, с. 186], в інших – лише про сторону захисту [113, с. 139; 142, с. 51; 203, с. 261].

Обґрунтовується і ситуаційна активність суду, яка залежатиме від певної процесуальної ситуації, що може виникнути під час розгляду кримінальної справи. Тобто суду при відправленні судочинства необхідно зберігати активність при дослідженні доказів (якщо він цього не буде виконувати, то це буде безумовною підставою для скасування вироку, оскільки матиме ознаку однобічності або неповноти судового слідства) і лише у виключних випадках суд першої чи апеляційної інстанції може виявити ініціативу, стати активним у кримінальному процесі, коли сторони (або одна з сторін) навмисно намагаються створити умови, які в майбутньому потягнуть за собою скасування вироку [202, с. 52].

Деякі вчені пропонують активне дослідження судом доказів для правильного вирішення питань, що підлягають вирішенню у вироку [94, с. 344-345; 120, с. 166; 142, с. 55]. Однак ці пропозиції є достатньо загальними, враховуючи, що у вироку підлягають вирішенню такі питання, як: чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа; чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений; чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення, отже активність при вирішенні питань про подію кримінального правопорушення та винуватість обвинуваченого спрямована на заповнення прогалин досудового розслідування. Тому логічною є конкретизація

Ю.М. Грошевого про те, що суд несе тягар доказування стосовно кримінально-правових і кримінально-процесуальних констатацій, що містяться в судовому рішенні, і вправі, з огляду на публічно-правовий обов'язок, з власної ініціативи збирати докази, зокрема, у випадку, «якщо це треба для достовірного формування знання з питань, що підлягають вирішенню у вирокі, причому ці правомочності мають реалізуватися в межах дослідження доказів, наданих сторонами» [94, с. 344-345]. Хоча дійсно, виникає питання, як вчиняти суду, якщо сторони не заявляють клопотань про витребування додаткових доказів, які необхідні для достовірного формування знання з питань, що підлягають вирішенню у вирокі [140, с. 77-78]. За КПК 2012 р., зазначається, що стосовно сфери доказування активність суду може бути присутня, як мінімум, у двох площинах: 1) визначення кола питань, які повинні бути вирішені у конкретному кримінальному провадженні; 2) визначення того, які з джерел доказів необхідно використати для встановлення фактичних обставин кримінального провадження [109, с. 200].

Є й ряд інших пропозицій щодо меж активності суду у доказуванні [2, с. 117; 19, с. 72-73; 30, с. 170-171; 143, с. 136-137; 127, с. 98; 221, с. 38, 39; 252; 338].

На основі аналізу ряду концепцій М.І. Шевчук пропонує варіанти процесуального статусу суду у змагальному судочинстві: 1) активне положення суду – суд бере активну участь у збиранні та дослідженні доказів, виконуючи при цьому функцію правосуддя; 2) відносно активне положення суду – рух судового розгляду кримінальної справи забезпечується діяльністю сторін, а суд збирає докази за власною ініціативою лише після завершення відповідної діяльності сторін; 3) пасивне положення суду – суд досліджує надані сторонами докази і лише на підставі їх дослідження ухвалює вирок; 4) відносно пасивне положення суду – за судом зберігаються повноваження щодо активного дослідження наданих сторонами доказів, але суд не має нести обов'язок щодо збирання додаткових доказів винуватості підсудного, усунення прогалин досудового слідства [344, с. 133].

Аналіз положень КПК України показує певний дисонанс між вимогами КПК щодо: (1) спрямування судового розгляду на забезпечення з'ясування всіх

обставин кримінального провадження та оцінкою доказів за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження; (2) вимогою закону про обґрунтованість рішення, яким є таке, що ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК та (3) характеристикою неповноти судового розгляду, якщо залишилися недослідженими обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення. Про яке забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, всебічне і повне дослідження може йти мова, якщо суд у більшості випадків обмежений ініціативою сторін? При цьому суд залишається відповідальним за вирішення питань, передбачених ст. 368 КПК, однак у межах обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду, тобто тих, що подані сторонами та зібрані судом, а, враховуючи обмежені повноваження суду із збирання доказів, можна стверджувати – зібрані судом з метою перевірки належності, допустимості, достовірності доказів, поданих сторонами (за деякими винятками).

При вирішенні питання про дії суду за наявності прогалин у доказовій базі важливим є забезпечення балансу публічного та приватного інтересу, зокрема, у контексті реалізації завдань кримінального провадження: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного та неупередженого судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, і одночасного недопущення порушення принципу презумпції невинуватості, права обвинуваченого на захист, недопущення обвинувального ухилу суду, а також забезпечення відновлення порушених прав та законних інтересів потерпілого від кримінального правопорушення. При цьому слід враховувати і те, що в змагальному судочинстві пріоритет у доведенні фактичних обставин

кримінального провадження надається сторонам, активність яких і повинна бути рушійною силою доказування у судовому розгляді [342, с. 293].

У зв'язку з цим виникає питання про стимулювання судом активності сторін для встановлення обставин кримінального провадження. У літературі пропонується «механізм процесуального впливу суду на сторін з метою забезпечення їх активної участі в процесі доказування на стадії судового розгляду» [назву запропоновано: 224, с. 163]. Його застосування здійснюється лише у випадках, коли суд позбавлений можливості за власної ініціативи проводити судово-слідчі дії, однак без встановлення певних обставин кримінального провадження не здатний правильно застосувати норми матеріального права. Єдності у межах його використання у доктрині немає. М.К. Свірідов, наприклад, активно та послідовно відстоює думку про те, що активність суду повинна спрямовуватися не на самостійне збирання доказів, а на спонукання сторін до того, щоб вони забезпечили суду всі необхідні докази. Сам суд ні за яких обставин не повинен збирати потрібні докази [253, с. 204]. Слід відмітити, що навіть у вчених, які поділяють думку про необхідність такого механізму, розходяться думки щодо меж стимулювання сторін у частині обставин, що мають бути встановлені: думки коливаються від певних обставин [11, с. 335-336; 224, с. 194-195] та істотних для справи обставин [264; 267, с. 152], таких, що перешкоджають винесенню законного, обґрунтованого та справедливого рішення [75] до всіх [152, с. 198; 192, с. 9-10] або частини [222, с. 195-198; 301, с. 122] (не включаючи подію злочину та винуватість особи у вчиненні злочину, форму його вини та мотиви) обставин, що входять до предмета доказування.

Вважаємо, що це питання має вирішуватися диференційовано, у залежності від кола обставин, що мають встановлюватися.

Так, якщо мова йде про обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставами для закриття кримінального провадження чи звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання, то ініціативне встановлення судом цих обставин не вплине на забезпечення процесуального

балансу інтересів сторін, адже з'ясування цих обставин не пов'язано із вирішенням питання про подію кримінального правопорушення, наявність складу кримінального правопорушення, винуватість обвинуваченого. У цьому випадку суд повинен проявляти заповнюючу активність, тобто за відсутності активності сторін ініціативно збирати та перевіряти відповідні докази (однак, на жаль, діюче законодавство йому процесуальних засобів для цього практично не надає).

Інший підхід має застосовуватися у випадку, коли не встановлено, чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа; чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність воно передбачене; чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення, а також чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чию користь, в якому розмірі та в якому порядку (оскільки вирішення цього питання впливає із вирішення вищенаведених). У такому випадку для забезпечення правильного застосування норм матеріального права та досягнення завдань кримінального провадження суд повинен застосувати механізм стимулювання доказової активності сторін. Зокрема: а) якщо обвинувачений наводить доводи на свою користь, однак, в силу відсутності професійного представництва або через неефективний захист, не в змозі реалізувати свої права з їх доведення, суд зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому його права саме у контексті обстоювання ним конкретної правової позиції (наприклад, право клопотати про направлення судового доручення, залучити експерта або заявити клопотання про залучення експерта судом, про витребування документів тощо), тим самим створюючи необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав, що від нього прямо вимагає ч. 6 ст. 22 КПК; б) у випадку, коли на сторону захисту покладено тягар доказування (ч. 2 ст. 92 КПК), а обвинувачений в силу відсутності професійного представника або через неефективний захист не в змозі його здійснити належним чином, суд зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому наслідки недоведення ним цих обставин та поставити перед ним питання про наявність клопотань до суду в частині встановлення обставин, якими обґрунтовуються відповідні доводи; в) при

розгляді кримінальних проваджень про групові кримінальні правопорушення при встановленні ступеня вини співучасників, коли захист є колізійним і не всі обвинувачені користуються послугами захисника, суд зобов'язаний роз'яснити цим обвинуваченим їх права в контексті доведення їх правових позицій (наприклад, право клопотати про проведення повторного та додаткового допиту обвинувачених, про проведення одночасних допитів); г) при запереченні цивільного позову, якщо обвинувачений наводить доводи на свою користь, однак в силу відсутності професійного представника не в змозі реалізувати свої права з їх доведення, суд зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому його права саме в контексті обстоювання ним конкретної правової позиції щодо шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Однак, для цього потребують коригування повноваження суду із доказування, передбачені КПК України.

Надалі виникає питання про те, що має робити суд, якщо заходи стимулювання результату не досягли, і сторони все одно не надали необхідних доказів. Вважаємо за можливе застосування в такому випадку субсидіарної активності суду (у контексті його ініціативної діяльності) із певними обумовленнями щодо її меж. У літературі ця концепція є достатньо поширеною [28, с. 23, 26], у тому числі й думка про активність суду у доказуванні у контексті забезпечення прав «слабкої» сторони [110, с. 70; 142, с. 51; 203, с. 261; 338]. С.П. Гришин указує на допустимість заповнення прогалин у справі захисту, а що стосується допомоги стороні обвинувачення, то тут мається на увазі надання судом допомоги потерпілому в отриманні доказів, у тому числі й у тому випадку, коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення [92, с. 11]. Л.О. Зашляпін зазначає, що ініціативне збирання доказів судом можливе за необхідності доповнення недостатньої активності однієї зі сторін. Переважно це можливо на користь сторони захисту в усіх випадках у зв'язку із вимогами принципу *favor defensionis* та слабкістю цієї сторони у порівнянні зі стороною обвинувачення у досудових стадіях. Не виключається таке доповнення і щодо сторони обвинувачення, коли її представлено невідомим учасником правовідносин – потерпілим, цивільним позивачем. Доповнення активності

сторони обвинувачення, представленої професійним адвокатом, вбачається таким, що підлягає обмеженню. Це можливо на розсуд суду з урахуванням наявної нерівності сторін у досудових стадіях, які перешкоджають адвокату-представнику у збиранні доказів. Доповнення активності професійного учасника сторони обвинувачення – державного обвинувача, слід розглядати як недопустиме [110, с. 70].

Деякі вчені розглядають активність суду у цьому контексті в аспекті забезпечення інтересів сторони захисту як «слабкої» сторони (*favor defensionis*). В.М. Трофименко відстоював необхідність активного встановлення судом всіх обставин справи, особливо якщо вони стосуються встановлення тих обставин, що спростовують висновки обвинувачення [285, с. 10]. А.О. Шамардін як одну із цілей активності суду у збиранні доказів розглядає забезпечення рівності можливостей сторін кримінального судочинства шляхом реалізації правила «сприяння захисту» [338].

Слід зазначити, що, незважаючи на достатню поширеність ідеї про субсидіарну активність суду у контексті сприяння захисту, деякі вчені наводять аргументи щодо її заперечення. Як зазначає М.І. Шевчук, недостатня кількість доказів, поданих стороною захисту з метою доведення невинуватості обвинуваченого, не привід для переживань та уваги суду, оскільки невинуватість обвинуваченого презюмується і не потребує доказування [342, с. 296].

Вважаємо, що визнання можливості субсидіарної активності суду у визначених межах не суперечить принципу презумпції невинуватості, оскільки суд не має повноважень зобов'язати обвинуваченого наводити доводи на свою користь та підкріплювати їх доказами.

Так, є доцільним запропонувати ініціативну субсидіарну активність суду при встановленні питання про наявність події кримінального правопорушення у кримінальному провадженні, що здійснюється у формі приватного обвинувачення (при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення). Розуміючи істотну дискусійність цієї пропозиції, наведемо деякі аргументи на її підтримку. Так, у даному випадку ініціатива суду при встановленні події кримінального

правопорушення повністю вкладається у реалізацію такого завдання кримінального провадження, як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, оскільки без встановлення події кримінального правопорушення не може бути забезпечено реакцію держави у вигляді застосування кримінально-правових санкцій за його вчинення. Це не можна пов'язувати лише із обвинувальним ухилом суду, оскільки правильне встановлення наявності або відсутності події кримінального правопорушення може в результаті мати захисний ефект, а також безпосередньо пов'язано із захистом приватного інтересу потерпілого від кримінального правопорушення. Слід вказати й на те, що лише за правильного встановлення того, чи мала місце подія кримінального правопорушення, можна правильно застосувати норми матеріального кримінального права, а без цього не можна стверджувати про правосудність вироку. Крім того, не можна говорити про те, що такий підхід порушує принцип презумпції невинуватості, оскільки ч.ч.1, 2 ст. 17 КПК розкривають зміст цього принципу, відповідно до якого особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Як видно, принцип презумпції невинуватості безпосередньо стосується лише вирішення питання про винуватість особи, а не про наявність події кримінального правопорушення. Тому, вважаємо неможливою субсидіарну активність при вирішенні питання, чи містить діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений; чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення, а також чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чю користь, в якому розмірі та в якому порядку (вирішення цього питання впливає із вирішення вищенаведених), оскільки ці питання вже

безпосередньо стосуються припущення про невинуватість особи. Однак, при вирішенні питання чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, у кримінальному провадженні, що здійснюється у формі приватного обвинувачення (при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення), субсидіарна активність суду повинна мати місце, враховуючи обмежені можливості потерпілого зі збирання доказів, відсутність обов'язкового представництва потерпілого (втім, для цього необхідне коригування повноважень суду щодо збирання та перевірки доказів).

Відповідно, пропонуємо статті 92 та 93 КПК викласти у такій редакції:

«Стаття 92. Обов'язок та тягар доказування у кримінальному провадженні

1. Обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, у досудовому розслідуванні за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених цим Кодексом випадках, - на потерпілого.

2. Тягар доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують підозрюваного, обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.

3. Обов'язок доказування (збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження) у судовому провадженні покладається на суд.

4. Тягар доказування винуватості обвинуваченого у судовому провадженні покладається на учасників кримінального провадження з боку обвинувачення.

Стаття 93. Збирання доказів

1. Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, слідчим суддею та судом у порядку, передбаченому цим Кодексом.

2. Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей,

документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом.

3. Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

3¹. Суд здійснює збирання доказів шляхом проведення допитів, пред'явлень для впізнання, оглядів на місці, залучення експерта, застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження, дослідження речових доказів, дослідження документів, дослідження звуко- і відеозаписів, прийняття речей і документів, витребування речей і документів. У випадках, прямо передбачених цим Кодексом, а також у виключних випадках у разі, якщо цього потребують інтереси правосуддя (зокрема, встановлення обставин, які характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставами для закриття кримінального провадження, звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності або від покарання), суд проводить ці дії за власної ініціативи, про що він виносить мотивовану ухвалу.

3². У випадку, коли у судовому провадженні обвинувачений наводить доводи на свою користь, однак не в змозі реалізувати свої права з їх доказування через відсутність захисника або неефективний захист, суд зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому його права щодо обстоювання своєї правової позиції (право клопотати про направлення судового доручення, залучити експерта або заявити клопотання про залучення експерта судом, подати клопотання про витребування документів та речей, виклик та допит свідків та проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом, у тому числі в частині цивільного позову).

Якщо у випадках, передбачених частиною другою статті 92 цього Кодексу обвинувачений не в змозі реалізувати свої права через відсутність захисника або неефективний захист, суд зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому наслідки недоведення ним указаних обставин та поставити перед обвинуваченим питання про наявність клопотань до суду у частині встановлення обставин, якими обґрунтовуються його доводи.

4. Докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.»

2.3. Особливості доказування у кримінальному провадженні на підставі угод на стадії судового розгляду

Новизна інституту угод у кримінальному провадженні потягла за собою необхідність його концептуального наукового аналізу не тільки в аспекті сутності та ознак угод, порядку укладення та розгляду, охорони прав сторін угоди, а й в аспекті специфіки доказування у кримінальному провадженні на підставі угод.

Зазначимо, що навіть постановка цього питання вже є дискусійною, оскільки у деяких джерелах заперечується можливість суду здійснювати оцінку доказів у кримінальному провадженні, так як межі розгляду встановлюються лише змістом угоди про визнання вини або примирення, отже, суд не вправі перевіряти фактичні обставини вчиненого правопорушення [159, с. 343]. Разом з тим, у ряді досліджень висловлено іншу точку зору, де відмічається, що у кримінальному провадженні на підставі угод здійснюється доказування (наприклад, Т.В. Корчева зазначає, що завданням суду є дослідити в судовому провадженні докази, які підтверджують винуватість сторони та добровільність укладення угоди [147, с. 310]), хоча воно і має значну специфіку в контексті предмета [158, с. 267; 161, с. 238-239] і процесу доказування [79]. Крім того, у літературі компромісно вказується на специфіку здійснення судом оцінки доказів у цьому кримінальному провадженні [225, с. 88], при тому, що суд не досліджує обставини вчиненого правопорушення і докази [225, с. 97].

Разом з тим, аналіз положень КПК та судової практики не дає підстав для категоричного твердження про те, що суд не досліджує обставини вчиненого правопорушення та не здійснює оцінку доказів. Так, по-перше, серед підстав для відмови у затвердженні угоди п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК зазначає «відсутні фактичні підстави для визнання винуватості», що вже вказує на необхідність їх встановлення в аспекті предмета доказування. По-друге, ст. 94 КПК встановлює загальні правила оцінки доказів у кримінальному провадженні, і виключень для кримінального провадження на підставі угод не містить.

Таким чином, слід визнати здійснення діяльності із доказування у кримінальному провадженні на підставі угод, у зв'язку з чим варто розглянути її специфіку.

Так, слід звернути увагу на ті обставини, які у КПК визначені як підстави для відмови у затвердженні угоди, а саме: 1) умови угоди суперечать вимогам КПК та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; 2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства; 3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; 4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися; 5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; 6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості (ч. 7 ст. 474 КПК). Ці обставини мають бути встановлені при судовому розгляді угоди, і тому їх беззаперечно слід віднести до елементів предмета доказування (умовно – перший блок обставин).

Крім того, і КПК, і Інформаційний лист ВССУ [115] звертають увагу на важливість з'ясування в обвинуваченого при розгляді угоди, чи цілком він розуміє: 1) що він має право на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожен обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права: мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення; мати захисника, у

тому числі на отримання правової допомоги безоплатно у порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно; допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь; 2) наслідки укладення та затвердження угод, передбачені статтею 473 КПК; 3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим; 4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом (ч. 4, 5 ст. 474 КПК). Крім того, при розгляді угоди про примирення суд повинен з'ясувати у потерпілого, чи цілком він розуміє наслідки затвердження угоди, передбачені статтею 473 КПК. Таким чином, до елементу предмета доказування при розгляді угод слід віднести також обставини, передбачені ч. 4 та 5 ст. 474, а для угоди про примирення – також розуміння потерпілим наслідків затвердження угоди (умовно – другий блок обставин).

Виникають питання й щодо необхідності встановлення у кримінальному провадженні на підставі угод обставин, передбачених ст. 91 КПК. У літературі відмічається, що обставини загального предмета доказування конкретизуються у кримінальному провадженні, що проводиться на підставі угод [158, с. 267]. Аналіз положень ч. 7 ст. 474 КПК та Інформаційного листа ВССУ [115] дозволяє виділити ті елементи загального предмета доказування, які мають встановлюватися у кримінальному провадженні на підставі угод. Так, враховуючи, що суд відмовляє у затвердженні угоди через відсутність фактичних підстав для визнання винуватості, слід визнати необхідним встановлення таких обставин, як подія кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК) та винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК). Враховуючи зміст угоди про примирення, необхідним є також встановлення виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК).

Щодо інших елементів предмета доказування, передбачених у ч. 1 ст. 91 КПК, слід зазначити наступне. Пункт 3 Інформаційного листа ВССУ [115] звертає

увагу суддів на те, що домовленості сторін угоди при узгодженні покарання не мають виходити за межі загальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність. Зокрема, сторони мають узгоджувати покарання, враховуючи:

- положення пунктів 1, 2 ч. 1 ст. 65 КК України, тобто: 1) у межах, встановлених санкцією статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК та 2) відповідно до положень Загальної частини КК. Наприклад, у випадку коли в санкції статті (санкції частини статті), що передбачає відповідальність за вчинений злочин, не встановлено мінімальної межі покарання, сторони мають виходити із положень розділу X Загальної частини;

- ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного і обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК).

Так, за наявності обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного, сторони угоди з огляду на положення статей 65, 75 КК у редакції Закону України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI мають право, застосовуючи положеннями ст. 69 КК, визначати (узгоджувати): а) основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК; б) інше основне покарання, більш м'який його вид, не зазначений у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за цей злочин; в) не призначати додаткове покарання, передбачене у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК як обов'язкове, за винятком випадків, встановлених ч. 2 ст. 69 КК.

Таким чином, це роз'яснення вказує на необхідність становлення такого елемента предмета доказування, як обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК).

При судовому розгляді угод важливо правильно розмежувати підстави для затвердження угоди, що здійснюється у формі вироку, та підстави для звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Пункт 4 Інформаційного листа

ВССУ [116] вказує на те, що у випадках, коли у кримінальному провадженні одночасно вбачаються підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, передбачені ст. 46 КК, та для призначення обвинуваченій особі покарання на підставі угоди між потерпілим і підозрюваним/обвинуваченим (надійшла укладена між сторонами угода про примирення), суд, враховуючи, що стаття кримінального закону, яка передбачає таке звільнення від кримінальної відповідальності, має імперативний (обов'язковий) характер, а також, беручи до уваги встановлені обставини, повинен: за наявності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим (вчинення першим злочину невеликої тяжкості чи з необережності, вперше – злочину середньої тяжкості, відшкодування обвинуваченим потерпілому завданих збитків чи усунення заподіяної шкоди, а також дійсного примирення з останнім, про що свідчить, крім іншого, згода потерпілого на звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності на цій підставі) та згоди обвинуваченого на таке звільнення і закриття провадження з таких підстав – відмовити згідно з п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК у затвердженні угоди про примирення та звільнити обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК; за наявності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим, у разі якщо потерпілий заперечує проти такого звільнення, оскільки результатом його примирення з обвинуваченим є укладена між ними угода, в якій визначено конкретне покарання або зазначено про звільнення від його відбування з випробуванням, перевіrivши угоду на відповідність вимогам КПК, за відсутності підстав для відмови в її затвердженні – ухвалити вирок. Тобто обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, також є елементом предмета доказування у кримінальному провадженні на підставі угод.

Крім того, при судовому розгляді угоди мають бути встановлені обставини, що є підставою для звільнення обвинуваченого від покарання. Як указується у п.3 Інформаційного листа ВССУ [115], якщо сторони узгодили покарання та досягли

домовленості щодо звільнення підозрюваного (обвинуваченого) від його відбування з випробуванням, відповідно до частин 2, 3 ст. 75 КК у редакції Закону України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI суд зобов'язаний прийняти рішення про таке звільнення у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості за наявності сукупності таких умов: 1) сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років; 2) узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. При цьому використане законодавцем у доповненнях до статей 65 та 75 КК України формулювання «у випадку затвердження угоди» при вказівці на прийняття рішення судом свідчить про те, що суд зобов'язаний призначити узгоджене сторонами покарання або звільнити від його відбування з випробуванням із визначенням тривалості іспитового строку лише після перевірки угоди на відповідність діючому законодавству та за відсутності визначених КПК (пункти 1–6 ч. 7 ст. 474 КПК) підстав для відмови в її затвердженні.

Таким чином, у кримінальному провадженні на підставі угод мають бути встановлені такі обставини із загального предмета доказування, передбаченого ч. 1 ст. 91 КПК: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Ці обставини складають, умовно, третій блок обставин. Відповідно, складно підтримати твердження Є.В. Повзика про те, що предмет кримінального процесуального пізнання суду при розгляді угоди про визнання винуватості, на відміну від загального порядку судового розгляду кримінального провадження, обмежено дослідженням обставин, які стосуються змісту угоди та порядку її

укладення [225, с. 87], та Т.В. Лукашкіної у тому, що в тих випадках, коли в кримінальному провадженні укладаються угоди, необхідно встановити обставини предмета доказування до моменту укладення угоди [161, с. 238], оскільки, як доведено вище, ряд загальних елементів предмета доказування необхідно встановлювати, у тому числі й після укладення угоди. Хоча в цілому Т.В. Лукашкіна робить логічний висновок про те, що суд може відмовити в затвердженні угоди, яку було укладено під час судового провадження, зокрема, якщо допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, а також у зв'язку з тим, що відсутні фактичні підстави для визнання винуватості, тобто, якщо не встановлені обставини, які складають предмет доказування. Аналогічних вказівок щодо розгляду угоди, укладеної під час досудового провадження, КПК не містить, але важко уявити собі, щоб суд міг затвердити угоду, якщо є сумніви відносно кваліфікації діяння або доведеності вини підозрюваного. Отже, обставини, які складають предмет доказування, необхідно встановити в кожному кримінальному провадженні [161, с. 238-239].

Відповідно, предмет доказування у кримінальному провадженні на підставі угод (виділені вище три блоки обставин) слід поділити на три елементи: 1) загальний елемент (обставини, передбачені ст. 91 КПК); 2) особливий елемент (характерний для кримінального провадження на підставі обох видів угод); 3) спеціальний елемент (характерний для кримінального провадження на підставі угод про примирення).

На основі виділеного структурування предмета доказування важливо визначити розподіл тягаря доказування. Загальний елемент предмета доказування у кримінальному провадженні на підставі угод характеризується загальним розподілом тягаря доказування, передбаченим ст. 92 КПК України. Це підтверджує і положення п. 1 ч. 5 ст. 474 КПК про те, що «сторона обвинувачення зобов'язана довести кожну обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа».

Що стосується обставин, передбачених ч. 4 та 5 ст. 474 КПК, а для угоди про примирення також розуміння потерпілим наслідків затвердження угоди

(умовно другий блок обставин), то, вважаємо, у даному випадку про тягар доказування можна стверджувати лише у контексті визнання або невизнання розуміння зазначених обставин, оскільки доводити нерозуміння неможливо, і достатньо простого волевиявлення обвинуваченого щодо затвердження угоди. Відповідно, як вказує ВССУ [115], якщо після роз'яснення суті обвинувачення обвинувачений заперечує проти затвердження угоди, вона не може бути затверджена. Після проведення зазначених дій головою, оголосивши текст угоди, згідно з частинами 4, 5 ст. 474 КПК має з'ясувати в обвинуваченого, чи повністю він розуміє: 1) права, надані йому законом; 2) наслідки укладення та затвердження угод; 3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим, – таке уточнення відсутнє в ч. 5 цієї статті, із чого вбачається, що угода про примирення може укладатися щодо кримінальних правопорушень, у вчиненні яких особа може лише частково визнавати вину; 4) вид покарання та інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом. Негативна відповідь на будь-яке із поставлених запитань зобов'язує суд дати відповідні роз'яснення. Те ж саме стосується і потерпілого при з'ясуванні судом, чи цілком розуміє він наслідки затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК. Якщо після такого роз'яснення обвинувачений чи потерпілий заперечуватиме проти затвердження угоди, її не може бути затверджено.

Що стосується з'ясування наявності підстав для відмови у затвердженні угоди, а саме: 1) умови угоди суперечать вимогам КПК та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; 2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства; 3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; 4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися; 5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; 6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості (ч. 7 ст. 474 КПК), то, враховуючи, що сторонами угоди є, відповідно, прокурор та обвинувачений або потерпілий та обвинувачений, які підписали цю

угоду, то у разі посилань на ці обставини вони повинні обґрунтувати їх наявність за допомогою належних та допустимих фактичних даних, крім фактичних підстав для визнання винуватості, оскільки тягар їх доказування покладено на сторону обвинувачення. Указане, зокрема, стосовно підозрюваного та обвинуваченого не суперечить принципу презумпції невинуватості, адже винуватість доводиться стороною обвинувачення, а інші обставини, перелічені ч. 7 ст. 474 КПК, стосуються лише змісту угоди, порядку її укладення, і не стосуються події кримінального правопорушення, складу кримінального правопорушення та винуватості обвинуваченого у його вчиненні.

Що стосується обов'язку доказування, який нами у цьому контексті визначено як обов'язок збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, то він, як і в загальному порядку кримінального провадження, покладається на суд, що неодноразово обґрунтовувалось у цьому дослідженні. Відмітимо також повну відповідність цього твердження правовій позиції ВССУ, який в Узагальненні судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод [304] вказав, що суд за змістом положень глави 35 КПК не є суб'єктом доказування винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Завдання суду – об'єктивно перевірити відповідність укладеної угоди про визнання винуватості вимогам закону та з'ясувати наявність підстав для твердження про винуватість обвинуваченого. Обов'язок доказування, як відмічалось вище, не полягає у встановленні винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, і тому суд не доводить винуватість обвинуваченого, і не тільки у кримінальному провадженні на підставі угод, а встановлює обставини кримінального провадження для того, щоб на їх основі, керуючись положеннями ст. 94 КПК, прийняти законне, обґрунтоване та справедливе рішення.

Слід підтримати у зв'язку з цим думку І.В. Гловюк, яка зазначає, що обов'язок доказування вищевказаних обставин* покладається на суд (ст. 474 КПК

* Передбачених ч. 7 ст. 474 КПК.

вживає словосполучення «повинен з'ясувати», «зобов'язаний переконатися», «суд перевіряє угоду»), однак цей обов'язок має певний усічений характер. Суд не має права збирати докази для встановлення цих обставин, але він зобов'язаний перевірити ці докази – шляхом дослідження документів (для цього йому, наприклад, надається повноваження витребувати документи, подані сторонами під час досудового розслідування) [79, с. 345]. На те, що зазначений обов'язок покладається на суд, побічно вказує і норма ч. 3 ст. 475 КПК, яка передбачає, що мотивувальна частина вироку на підставі угоди має містити мотиви, з яких суд виходив при вирішенні питання про відповідність угоди вимогам цього Кодексу та закону і при ухваленні вироку. Відповідно, визнано правильною практику тих суддів, котрі в мотивувальній частині вироку, ухваленого на підставі угоди про визнання винуватості, зазначають, що на виконання вимог ст. 474 КПК судом з'ясовано обставини, які дають змогу впевнитися в тому, що обвинувачений усвідомлює свої права, наслідки укладення і затвердження угоди, характер обвинувачення, вид покарання, яке буде до нього застосовано, а також переконатися, що укладення угоди є добровільним. Крім того, враховуючи значення вироку як акта правосуддя, доцільною вбачається також практика зазначення у мотивувальній частині й того, що «ухвалюючи вирок на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, підтверджених доказами та оцінених судом відповідно до ст. 94 КПК, суд дійшов висновку, що мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа. Узгоджене сторонами покарання відповідає загальним правилам призначення покарань, передбаченим КК» [304].

Для того, щоб перевірити наявність чи відсутність підстав для відмови у затвердженні угоди, у тому числі наявність або відсутність фактичних підстав для визнання винуватості, суд повинен мати відповідні процесуальні засоби, про що у наявній редакції Глави 35 КПК стверджувати складно. Так, КПК передбачає, що для з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд має право вимагати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судові засідання осіб та опитувати їх (ч. 6 ст. 474

КПК). Таке формулювання викликає відразу декілька запитань: по-перше, чому, зобов'язуючи суд з'ясувати усі обставини, передбачені ч. 7 ст. 474 КПК, КПК передбачає можливість перевірки лише добровільності укладення угоди (відмітимо, що Інформаційний лист ВССУ додає також необхідність перевірки угоди на відповідність вимогам КПК та/або кримінального закону [115]); по-друге, які наявні процесуальні засоби такої перевірки, оскільки загальний порядок провадження на стадії судового розгляду таку судову дію, як опитування, не передбачає. У літературі є пропозиції щодо корегування ч. 6 ст. 474 КПК у цьому контексті. Так, І.В. Гловюк пропонує викласти її у такій редакції: «6. Суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді. Для з'ясування добровільності укладення угоди суд зобов'язаний витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також, у разі необхідності, викликати в судове засідання осіб та допитувати їх» [79, с. 345]. Погоджуючись із необхідністю регламентації допиту (у контексті обов'язковості допиту обвинуваченого на що вказує Є.В. Повзик [225, с. 87-88]), відмітимо, що ця пропозиція не знімає проблеми, оскільки предмет перевірки, яка дозволяє витребувати матеріали кримінального провадження, є звуженим. Також пропонується у КПК України передбачити обов'язок суду з'ясовувати в обвинуваченого всі обставини кримінального провадження з моменту ініціювання укладення угоди та до її фактичного підписання, його ставлення до доказів, що знаходяться в матеріалах провадженнях, тощо [211, с. 135].

Натепер питання про витребування матеріалів кримінального провадження при розгляді угод є проблемним у судовій практиці [126, с. 100]. Неузгодженість судової практики щодо необхідності приймати/витребувати матеріали кримінального провадження під час підготовчого провадження зумовлена неоднаковим тлумаченням правозастосовними органами окремих положень

процесуального закону, зокрема ст. 291 КПК. У цій статті міститься заборона надавати суду до початку судового розгляду інші документи, крім тих, що передбачені частинами 3, 4 ст. 291 КПК (обвинувальний акт, реєстр матеріалів досудового розслідування, цивільний позов, розписки або інші документи, що підтверджують їх отримання відповідними учасниками кримінального провадження), що зумовлює виникнення в судовій практиці питання, яким чином суд під час підготовчого судового провадження може без наявності додаткових матеріалів, на основі лише обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування затвердити угоду або відмовити в її затвердженні (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК), виконавши при цьому вимоги процесуального закону, передбачені частинами 6, 7 ст. 474 КПК (зокрема, переконатися у добровільності угоди, що передбачає витребування скарг обвинуваченого та матеріалів щодо їх вирішення, або перевірити правильність кваліфікації) [304]. У цитованому Узагальненні звертається увага на те, що враховуючи, що суд під час підготовчого судового засідання може прийняти передбачені пунктами 1, 2 ч. 3 ст. 314 КПК рішення, які по суті є завершальними для судового провадження у суді першої інстанції, зокрема звільнити від кримінальної відповідальності та закрити провадження або постановити вирок на підставі угоди, для перевірки наявності законних підстав такого звільнення чи затвердження угоди суд повинен приймати (витребувати) матеріали досудового розслідування. Наведене не суперечить ст. 291 КПК, оскільки такі випадки є винятковими, а у цій статті не міститься жодних вказівок щодо надання суду угоди чи клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності [304]. Саме тому теоретично та практично обґрунтованою є пропозиція направляти до суду не тільки обвинувальний акт з угодою, а й всі матеріали кримінального провадження [147, с. 311].

Крім того, процесуальні засоби перевірки угоди також потребують розширення, і у контексті закріплення допиту як перевірконого засобу [79, с. 345; 225, с. 87-88], із уточненням, яких саме учасників кримінального провадження, дослідженням документів та речових доказів, звуко- і відеозаписів, чого повинно бути достатньо для встановлення обставин, передбачених ч. 7 ст. 474 КПК.

Відповідно, пропонуємо частину 6 ст. 474 КПК виключити, а статтю 474 КПК доповнити частиною 7¹ у такій редакції:

«7¹. Суд для з'ясування обставин, передбачених частиною сьомою цієї статті, витребує матеріали досудового розслідування, викликає та допитує обвинуваченого, потерпілого, свідків, експерта, досліджує документи, висновки експертів, речові докази, звуко- та відеозаписи».

Глава 35 КПК не передбачає окремих правил оцінки судом доказів у кримінальному провадженні на підставі угод, відмінних від загальних, передбачених ст. 94 КПК. І хоча у літературі й заперечується можливість оцінки судом доказів у цьому провадженні [159, с. 343], складно уявити собі, що суд, перевіряючи обставини, передбачені ч. 7 ст. 474 КПК, не враховуватиме належність, допустимість фактичних даних, що підтверджують ці обставини, їх достовірність. Інакше виникне питання у обґрунтованості такого рішення, а ч. 3 ст. 475 КПК прямо передбачає, що мотивувальна частина вироку має містити мотиви, з яких суд виходив при вирішенні питання про відповідність угоди вимогам КПК та закону і ухваленні вироку.

У літературі піддано сумніву можливість досягнення у вироку суду за результатами розгляду угоди такого стандарту доведеності, як поза розумним сумнівом, якого вимагає при прийнятті рішення про винуватість особи ч. 2 ст. 17 КПК. Так, Л. Карабут ставить питання, чи повинен суддя дотримуватися вимог ч. 2 ст. 17 КПК щодо того, що у кримінальних справах з угодою, укладеною в ході досудового розслідування, винуватість особи у разі винесення обвинувального вироку повинна бути доведена стороною обвинувачення з дотриманням стандарту «поза розумним сумнівом». Відповідь на поставлене питання, здавалося б, містить п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК, в якому сформульована одна з підстав відмови в затвердженні судом угоди - відсутність фактичних підстав для визнання винуватості. Але в такому випадку виникає наступне питання: яким чином суд може встановити наявність таких підстав, якщо прокурору заборонено надавати в суд всі інші документи, крім тих, перелік яких визначено в ч. 4 ст. 291 КПК? Матеріалів досудового розслідування у цьому переліку немає, а обвинувальний

акт містить не «фактичні підстави» для визнання винуватості, а тільки фактичні обставини кримінального правопорушення (п. 5 ч. 2 ст. 290 КПК), на відміну від КПК 1960 року, в статті 223 якого ставилася вимога вказувати в описовій частині обвинувального висновку докази (ч. 2) і аркуші кримінальної справи, на яких вони викладені (ч. 3). Отже, суд не має можливості встановити «фактичні підстави для визнання винуватості» ні з матеріалів досудового розслідування, ні шляхом з'ясування обставин та перевірки їх доказами в стадії судового розгляду. При цьому стандарт доведення винності «поза розумним сумнівом», викладений у ч. 2 ст. 17 КПК, до уваги суддя може і не приймати. Про відсутність обов'язку судді прагнути до такого стандарту свідчить наявність у прокурора права направляти матеріали розслідування ще до завершення виконання всіх слідчих (розшукових) дій [121, с. 127-128]. Автор робить висновок, що допустимим стандартом доказування при укладенні угод в ході кримінальної процесуальної діяльності доцільно використовувати «вагоме переконання» у винуватості обвинуваченого [121, с. 130].

При судовому розгляді угоди дійсно має специфіку досягнення стандарту доказування «поза розумним сумнівом», але скоріше не у сутнісному аспекті характеристики внутрішнього переконання судді, а в засобах його досягнення, на що обґрунтовано звертає увагу Л. Карабут. А враховуючи необхідність істотного розширення можливостей суду щодо перевірки умов угоди, то вважаємо нелогічним відмовлятися від загального стандарту доведення винуватості обвинуваченого.

Висновки до Розділу 2

1. Частина друга статті 92 КПК щодо обов'язку доказування сформульована некоректно, оскільки: не уточнено, яким чином сторона захисту повинна доводити належність та допустимість доказів, якщо вона здійснює збирання доказів шляхом «витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів» та відсутня детальна процедура збирання доказів стороною захисту; не указаний потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, хоча ці учасники, у відповідності до ч. 1 ст. 93 КПК, також можуть збирати докази; фактично йдеться не про обов'язок, а про тягар доказування, адже жодні санкції до сторони при недоведенні належності та допустимості доказів не можуть бути застосовані.

2. Суд здійснює збирання доказів як самостійний елемент процесу доказування, спрямований на встановлення фактичних обставин кримінального провадження.

3. Судово-слідчі дії, що проводяться при дослідженні доказів у судовому розгляді, за ініціативою проведення поділяються на: судово-слідчі дії, які можуть проводитися як за ініціативи (клопотанням) сторін або потерпілого, так і за ініціативи суду; судово-слідчі дії, ініціатива для проведення яких прямо не визначена; судово-слідчі дії, що проводяться лише за ініціативою (клопотанням) сторін або потерпілого.

4. Активність суду у доказуванні слід розглядати у двох аспектах: 1) активність суду у встановленні обставин кримінального провадження; 2) активність суду у збиранні та перевірці доказів.

5. Певна активність суду при встановленні обставин кримінального правопорушення, збиранні та перевірці доказів істотно не суперечить засаді змагальності, що підтверджується нормами кримінальних процесуальних кодексів

європейських країн, практикою Європейського суду з прав людини, а також Федеральними правилами доказування США. Положення КПК України також вказують на певну активність суду у доказуванні, однак чітко не визначають її межі.

6. Активність суду у контексті його ініціативної діяльності щодо встановлення обставин кримінального провадження може мати місце лише за браком активності сторін та неможливості для суду ухвалити обґрунтований та справедливий вирок із урахуванням усіх обставин, що відносяться до предмета доказування.

7. Предмет доказування у судовому розгляді угод поділяється на три елементи: 1) загальний елемент (обставини, передбачені ст. 91 КПК); 2) особливий елемент (характерний для кримінального провадження на підставі обох видів угод); 3) спеціальний елемент (характерний для кримінального провадження на підставі угод про примирення). Загальний елемент предмета доказування у кримінальному провадженні на підставі угод характеризується загальним розподілом тягаря доказування, передбаченим ст. 92 КПК України. Щодо обставин, передбачених ч. 4 та 5 ст. 474, а для угоди про примирення – також розуміння потерпілим наслідків затвердження угоди, про тягар доказування можна вести мову лише у контексті визнання або невизнання розуміння зазначених обставин, оскільки доводити нерозуміння неможливо, і достатньо простого волевиявлення обвинуваченого та потерпілого щодо затвердження угоди. Сторони угоди, в разі посилань на обставини, які є підставами для відмови у затвердженні угоди, повинні обґрунтувати їх наявність за допомогою належних та допустимих фактичних даних, крім фактичних підстав для визнання винуватості, оскільки тягар їх доказування покладено на сторону обвинувачення. Обов'язок доказування (як обов'язок збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження) у судовому розгляді кримінального провадження на підставі угод покладається на суд.

8. Процесуальні засоби перевірки угоди потребують розширення шляхом закріплення допиту учасників кримінального провадження, дослідження документів та речових доказів, звуко- і відеозаписів.

РОЗДІЛ 3. З'ЯСУВАННЯ ОБСТАВИН ТА ПЕРЕВІРКА ЇХ ДОКАЗАМИ ЗА КПК 2012 РОКУ

3.1. Система судово-слідчих дій у судовому розгляді

Діюча система судово-слідчих дій у судовому розгляді не уніфікована в межах однієї статті КПК. Аналіз положень КПК України дозволяє виділити у цій системі такі елементи: допит обвинуваченого (ст. 351); допит свідка (ст. 352); допит потерпілого (ст. 253); пред'явлення для впізнання (ст. 355); проведення експертизи (ст. 332); допит експерта у суді (ч. 1 ст. 356); дослідження речових доказів (ст. 357); дослідження документів (ст. 358); дослідження звуко- і відеозаписів (ст. 359); огляд на місці (ст. 361); доручення провести слідчі (розшукові) дії (ч. 3 ст. 333); тимчасовий доступ до речей і документів (ч.1, 2 ст. 333).

Прийняття речей і документів та витребування речей і документів у КПК прямо не закріплені, однак наявність у суду таких повноважень впливає із норм більш загального характеру, і тому їх слід визнавати судовими діями.

Відмітимо, що зазначений перелік є достатньо традиційним для вітчизняної нормативної регламентації судово-слідчих дій. Так, КПК 1960 р. до таких дій відносив: допити, очну ставку, оголошення показань, проведення експертизи, огляд речових доказів, документів, місця події, пред'явлення для впізнання осіб або предметів, прийняття і приєднання до кримінальної справи предметів і документів, поданих сторонами, витребування предметів та документів, направлення судового доручення, доручення провести оперативно-розшукові заходи [164].

Схожі переліки містять і КПК ряду зарубіжних держав.

КПК ФРН [85] передбачає, що дослідження доказів має бути поширене на всіх викликаних судом і таких, які з'явилися свідків і експертів, а також на інші

засоби доказування, зібрані прокуратурою або судом відповідно до § 214 (абз. 4)*, за винятком випадків, в яких дослідження доказів є недопустимим (§ 245), і окремо вказує на перехресний допит, допит свідка, заслуховування експерта, оголошення письмових документів, оголошення протоколів, відтворення відео- та аудіозаписів, оголошення офіційних та медичних заяв.

За КПК Франції, у суді асизів проводиться допит підсудного, свідків, експертів, огляд речових доказів, оголошення документів. Однак, перелік судових дій не є вичерпним. Головуючий в суді асизів в силу належних йому дискреційних повноважень має право розпорядитися про проведення та інших процесуальних дій (скажімо, обшуку), що, втім, робиться досить рідко [96, с. 357].

Під час розгляду справи суд у Литовській Республіці має право здійснювати будь-які процесуальні дії, визначені статтями другою, третьою, четвертою та п'ятою розділу XIV Кодексу. Якщо при здійсненні цих дій у суді з будь-яких причин справу неможливо розглядати або її характер дуже ускладнений, тоді суд може доручити виконання цих дій чи їхню організацію судді досудового слідства [163].

У Модельному КПК для держав-учасниць СНД [204] передбачено такі судові дії: допити, оголошення показань, експертиза, огляд речових доказів, оголошення документів, огляд місцевості та приміщення, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, отримання зразків для дослідження.

У КПК Республіки Казахстан [294] передбачені такі судово-слідчі дії: допит підсудного, оголошення показань підсудного, допит потерпілого, допит свідка, оголошення показань потерпілого та свідка, експертиза, допит експерта, огляд речових доказів, оголошення протоколів слідчих дій та документів, огляд місцевості та приміщення.

КПК Республіки Білорусь [293] передбачає, що у судовому слідстві можуть бути проведені: допити (обвинуваченого, потерпілого, свідка, експерта), оголошення показань потерпілого та свідка, експертиза, огляд речових доказів,

* Прокуратура здійснює надання предметів, які є речовими доказами. Воно може бути здійснено також судом (§ 214, абз. 4).

оголошення протоколів слідчих дій та документів, огляд місцевості та приміщення, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, освідування.

КПК Російської Федерації [297] перелічує допити підсудного, потерпілого, свідка, оголошення показань цих учасників, проведення судової експертизи, огляд речових доказів, оголошення протоколів слідчих дій та інших документів, долучення до матеріалів кримінальної справи матеріалів, наданих суду, огляд місцевості та приміщення, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, освідування, приєднання до матеріалів кримінальної справи документів, наданих суду.

КПК Республіки Молдова [295] до дій, що проводяться у судовому розслідуванні, віднесено: допити (підсудного, інших сторін, свідків, експерта), оголошення свідоцьких показань, огляд речових доказів, дослідження документів та протоколів процесуальних дій, експертиза, інші процесуальні дії (на прохання сторін у разі потреби судова інстанція в ході судового розгляду може здійснити відповідно до цього Кодексу інші процесуальні дії з метою встановлення обставин справи).

За КПК Туркменістану [263], у судовому слідстві проводяться: допит підсудного, оголошення показань підсудного, допит потерпілого, допит свідка, оголошення їх показань, проведення експертизи, допит експерта, огляд речових доказів, оголошення протоколів слідчих дій та інших документів, огляд місцевості та приміщень, пред'явлення для впізнання, освідування, перевірка і уточнення показань на місці, проведення судового експерименту, отримання зразків для експертного дослідження.

За КПК Грузії [290], проводиться дослідження депонованих показань свідка, прямий та перехресний допит свідка, демонстрування доказів.

За КПК Азербайджанської Республіки [289], проводиться допит обвинуваченого, допит свідка та оголошення їх показань, допит потерпілого, експертиза, допит експерта, огляд речових доказів, оголошення документів, огляд місцевості та приміщення, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, вилучення зразків для дослідження.

КПК Республіки Таджикистан [296] передбачає проведення допиту підсудного, оголошення його показань, допит потерпілого, допит свідка, оголошення показань цих осіб, проведення експертизи, допит експерта, огляд речових доказів, оголошення протоколів слідчих дій та документів, огляд місцевості та приміщення, проведення слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, освідування.

КПК Республіки Вірменія [292] закріплює такі судові дії з дослідження доказів, як допит підсудного, оголошення показань обвинуваченого, підсудного, допит засудженого, допит свідка, оголошення показань свідка, допит потерпілого, оголошення показань потерпілого, проведення експертизи, допит експерта, огляд речових доказів, оголошення документів, огляд місцевості та приміщення, пред'явлення для впізнання, проведення слідчого експерименту, отримання зразків для дослідження.

За КПК Естонської Республіки [298], проводяться допит підсудного, оголошення показань підсудного, наданих на попередньому розслідуванні, допит свідків, оголошення показань свідків, наданих на попередньому розслідуванні, допит потерпілого, оголошення показань потерпілого, наданих на попередньому розслідуванні, пред'явлення для впізнання, участь експерта, допит експерта, огляд речових доказів, огляд місця події, зіставлення показань з обстановкою, оголошення документів, слідчий експеримент.

Як видно, найбільш повторюваними у текстах кодексів є такі дії, як допити, експертизи, огляд речових доказів, оголошення документів (у т.ч. протоколів). Огляд місцевості та приміщення, пред'явлення для впізнання згадується у КПК країн СНД та Модельному КПК. Слідчий експеримент регламентується у Модельному КПК для держав-учасниць СНД, КПК Республіки Білорусь, КПК РФ, КПК Туркменістану (як судовий експеримент, а також додається, як окрема дія, перевірка і уточнення показань на місці), КПК Азербайджанської Республіки, КПК Республіки Таджикистан, КПК Республіки Вірменія, КПК Естонської Республіки (а також додається як окрема дія зіставлення показань із обстановкою). Освідування може проводитися за КПК Республіки Білорусь, КПК

Російської Федерації, КПК Туркменістану, КПК Республіки Таджикистан. Отримання зразків для дослідження згадуються у Модельному КПК для держав-учасниць СНД, КПК Республіки Вірменія, отримання зразків для експертного дослідження – у КПК Туркменістану, вилучення зразків для дослідження – у КПК Азербайджанської Республіки.

Судова дія, пов'язана із проведенням дослідницьких дій у судовому розгляді, найчастіше іменується у кодексах як слідчий експеримент, хоча у КПК Туркменістану названа судовим експериментом. Положення щодо такого експерименту мають відсильний характер і направляють до порядку проведення експерименту у досудовому розслідуванні, однак без понять. Виникає питання щодо доцільності проведення цієї дії у судовому розгляді, особливо враховуючи, що ч. 3 ст. 398 Модельного КПК для держав-учасниць СНД передбачає можливість доручення проведення слідчого експерименту мировому судді, якщо його з дотриманням процедур судового розгляду провести неможливо, а ст. 336.3 Азербайджанської Республіки – прокурору, який здійснював процесуальне керівництво попереднім розслідуванням.

Відмітимо, що можливість проведення перевірки показань на місці, слідчого експерименту, відтворення обстановки і обставин події підтримувалася деякими вченими у період дії КПК 1960 р. [111; 123, с. 130-132; 140, с. 176; 187; 330] Так, О.І. Коровайко писав, що до судової дії у певних випадках за необхідності, яка виникає під час судового слідства, слід віднести перевірку показань на місці та «експеримент», який має одержати назву «судовий». Суд повинен бути вправі провести перевірку показань на місці або судовий експеримент, якщо у ході судового слідства виникне потреба у перевірці нових версій обставин події, які не були відомі слідчому і можуть бути викладені підсудними лише у ході судового розгляду справи, зокрема, перевірити алібі, на яке вказує підсудний і яке виключатиме можливість його участі у вчиненні злочину, а також у випадку виникнення необхідності особисто впевнитися у тих чи інших обставинах, які мають істотне значення для справи. Потреба у проведенні перевірки показань на місці та судового експерименту у ході розгляду кримінальної справи може

виникнути також з метою перевірити розбіжність у показаннях свідків, потерпілих, якщо іншим чином встановити причину розбіжності не виявляється можливим [140, с. 176]. Доцільним проведення слідчого експерименту А.Г. Маланюк пропонує вважати тоді, коли воно не вимагає значних організаційних заходів, тривалого переїзду до місця події, що досліджується, залучення великого кола допоміжних осіб чи значних затрат часу. У такому випадку така слідча дія могла б провадитись і судом [187, с. 431]. У свою чергу умовами проведення слідчого експерименту Д.Д. Заяць називає випадки, коли перевірка показань свідка, потерпілого, підсудного у досудовому слідстві не проводилася чи була проведена з порушеннями процесуального законодавства чи загальних тактичних правил її проведення, або зазначені особи змінили показання у ході судового слідства, і якщо прокурором чи захисником були надані нові докази, які потребують перевірки [111, с. 31]. Враховуючи потреби судової практики, коли, дійсно, виникають, та можуть виникати випадки, коли слід проводити певні дослідницькі дії з відтворення обстановки та обставин події кримінального правопорушення, слід підтримати точку зору вищезазначених вчених про можливість проведення слідчого експерименту та перевірки показань на місці у судовому розгляді*. Враховуючи організаційно-технічні складнощі, що можуть виникнути при проведенні цих дій у судовому розгляді, у залі судового засідання, у КПК слід уточнити, що їх проведення можливе судом за участі учасників судового провадження та інших осіб, якщо показання можуть бути перевірені, а обстановка – відтворена в умовах судового засідання у залі суду або у виїзному судовому засіданні.

Освідування, як судову дію, передбачено у КПК Республіки Білорусь, КПК Російської Федерації, КПК Туркменістану, КПК Республіки Таджикистан. При цьому, за ч. 2 ст. 343 КПК Республіки Білорусь, освідування, що супроводжується оголенням освідуваної особи, проводиться в окремому приміщенні лікарем, яким складається і підписується акт освідування. Після цього зазначені особи

* При цьому слід додатково регламентувати можливість проведення перевірки показань на місці у досудовому розслідуванні, враховуючи істотну різницю між цими слідчими (розшуковими) діями (див. [6, с. 179; 335]).

повертаються в зал судового засідання, де в присутності сторін повідомляють суду про сліди та прикмети на тілі освідуваної особи, якщо вони виявлені, відповідають на запитання сторін і суддів. Акт освідування долучається до кримінальної справи. Близьку за змістом норму містять КПК Російської Федерації, КПК Туркменістану, КПК Республіки Таджикистан. Оцінка можливості проведення освідування у суді залежить від мети освідування та можливості її досягнення у судовому розгляді. Якщо розглядати мету освідування в контексті встановлення особливих прикмет в освідуваної особи і виявлення слідів кримінального правопорушення, то друга мета, враховуючи час, що може пройти з моменту вчинення, може бути недосяжною, а проведення освідування – безрезультатним. Як зазначає А. Маланюк, метою даної слідчої дії є необхідність виявлення чи засвідчення особливих прикмет підозрюваного, обвинуваченого або потерпілого, слідів злочину, тілесних ушкоджень і т.д. Окремі з цих ознак можуть зберігатись на тілі людини і на момент судового розгляду справи, а саме: особливі прикмети, деякі тілесні ушкодження, що були заподіяні як потерпілому, так і підсудному. Як бути суду, коли потерпілий, для прикладу, вказує у своїх показаннях на те, що внаслідок боротьби на руці підсудного мав залишитись шрам відповідної конфігурації? Чи повинен суд, у цьому випадку, обмежитись оголошенням протоколу чи довідки освідування, чи повинен сам переконатись у наявності такої прикмети на тілі підсудного? Звичайно, суд може допитати підсудного щодо цієї обставини, але наочне спостереження є найбільш переконливим, і не пов'язане з відмовою останнього давати показання і відповідати на запитання. Тому обмежувати способи пізнавальної діяльності суду було невиправдано, тим паче, що це не вимагає від суду надміру складних і організаційно громіздких дій [187, с. 431].

Разом з тим, як вірно зазначає О.І. Коровайко, вказана слідча дія нерідко пов'язана з оголенням особи, а згідно закону при цьому можуть бути присутніми тільки особи одної статі з особою, яка освідується, хоча навряд чи таке можливо з урахуванням гласності судового розгляду [40, с. 34-35]. Відмітимо, що у тих КПК, де цю судову дію регламентовано, у разі оголення освідуваної особи, освідування

проводиться у окремому приміщенні лікарем, що вже ставить під сумнів доцільність проведення цієї дії як судової, адже безпосередність дослідження доказів не забезпечується. Тому пропонуємо передбачити у КПК України освідування як судову дію, якщо воно не пов'язане із оголенням освідуваної особи, та здійснюється добровільно. Відповідно, пропонуємо доповнити КПК ст. 361¹ такого змісту:

«Стаття 361¹. Освідування

1. Суд за клопотанням сторін або за власної ініціативи здійснює освідування обвинуваченого, потерпілого, свідка для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо воно не пов'язане із оголенням освідуваної особи.

2. Освідування здійснюється, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря.

3. У судовому розгляді освідування не може бути проведено примусово. При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я.»

Стаття 332 КПК України, яка регламентує проведення експертизи за ухвалою суду, не встановлює порядок отримання зразків для експертизи. Цей порядок встановлено ст. 245 КПК, яка міститься у Главі КПК, що відноситься до провадження досудового розслідування. Положення щодо отримання зразків для дослідження (Модельний КПК для держав-учасниць СНД, КПК Республіки Вірменія), отримання зразків для експертного дослідження (КПК Туркменістану), вилучення зразків для дослідження (КПК Азербайджанської Республіки) мають відсильний характер до відповідних правил на стадії досудового розслідування, із уточненням, що проводиться за участі сторін. КПК України потребує уточнення положень ст. 245 шляхом вилучення норм, нехарактерних для стадії досудового розслідування, та розміщення їх у окремій частині ст. 332. Крім того, враховуючи, що освідування натепер не проводиться у судовому розгляді, коригування потребує питання про відбирання біологічних зразків. Відповідно, пропонуємо ст. 332 КПК доповнити ч. 5 такого змісту: «Відібрання зразків для проведення

експертизи за дорученням суду здійснюється судом або, за його дорученням, залученим спеціалістом. Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160-166 цього Кодексу). Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за ухвалою суду. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки, суд, за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160-166 цього Кодексу, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово.»

КПК 1960 р. передбачав можливість оголошення показань підсудного, свідка, потерпілого. КПК 2012 р. такого положення не містить, а, навпаки, передбачає, що не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених КПК (ч. 2 ст. 23). Виняток зроблено для показань, отриманих у порядку ст. 225 КПК та показань з чужих слів. Логічність в цілому подібної норми беззаперечна, враховуючи обмежено змагальний характер досудового розслідування та непоодинокі випадки непроцесуального впливу на підозрюваного, потерпілого, свідка. Для порівняння, § 250 КПК ФРН [85] регламентує: якщо доказ факту ґрунтується на сприйнятті індивідом, він повинен бути допитаний на основному судовому засіданні. Допит не може бути замінений оголошенням протоколу попереднього допиту або письмового пояснення.

Відмітимо, що за КПК 1960 р. оголошення показань підсудного, даних під час дізнання, досудового слідства або на суді, як за ініціативою суду, так і за клопотанням прокурора та інших учасників судового розгляду були можливі у таких випадках: при наявності істотних суперечностей між показаннями, які підсудний дав на суді і під час досудового слідства або дізнання; в разі відмови підсудного давати показання на судовому слідстві; коли справа розглядається у відсутності підсудного. Щодо оголошення показань свідка, то воно можливе у

випадках: наявності істотних суперечностей між показаннями, які свідок дав на суді і під час досудового слідства або дізнання; неявки в судове засідання свідка, явка якого з тих або інших причин неможлива; коли справа розглядається у відсутності свідка в порядку, передбаченому частиною другою статті 292 КПК; показань свідка, допитаного судом відповідно до статті 292¹ КПК. Оголошення показань як судова дія закріплена у Модельному КПК для держав-учасниць СНД, КПК Республіки Казахстан, КПК Республіки Білорусь, КПК Російської Федерації, КПК Республіки Молдова, КПК Туркменістану, КПК Азербайджанської Республіки, КПК Республіки Таджикистан, КПК Республіки Вірменія, КПК Естонської Республіки. Підстави оголошення стосуються випадків, коли особа відмовляється давати показання у суді*; не з'явилася у судове засідання; є істотні суперечності між раніше наданими показаннями; депонування показань слідчим суддею (КПК Республіки Казахстан); анонімних свідків (КПК Естонської Республіки). За КПК ФРН, допит свідка, експерта або іншого підсудного в тому ж процесі може бути замінений оголошенням письмового запису показань на допиті або документа, що містить власноручне письмове пояснення: якщо у підсудного є захисник, і прокурор, захисник і підсудний з цим згодні; якщо свідок, експерт або інший підсудний помер або з інших причин не може бути допитаний судом в особистому майбутньому; в обсязі, в якому запис або документ стосується наявності або розміру майнової шкоди. Допит свідка, експерта або іншого підсудного в тому ж процесі може бути також замінений оголошенням письмового запису показань на попередньому допиті, зробленому суддею, якщо: явці свідка, експерта або іншого підсудного на основне судове засідання перешкоджає на тривалий або невизначений час хвороба або немічність, інші нездоланні перешкоди; від свідка чи експерта, з урахуванням значення їх показань, в силу великої відстані не може вимагатися явка на основне судове засідання; прокурор, захисник і підсудний згодні з оголошенням (§ 251).

Разом з тим, у кримінальному провадженні України можливі ситуації, коли в силу об'єктивних причин неможливо допитати свідків та потерпілих у судовому

* За КПК Республіки Молдова, Республіки Таджикистан неможливо.

засіданні, наприклад, якщо свідок або потерпілий неочікувано помер, загинув, і його показання не були депоновані. Вважаємо, що у такому випадку слід передбачити у КПК можливість оголошення таких показань, адже вони можуть мати важливе значення для встановлення обставин кримінального провадження, а іншими способами отримати цю інформацію може бути неможливо. Таким чином, пропонуємо передбачити можливість оголошення показань підозрюваного, потерпілого, свідка у випадку їх смерті. Крім того, слід звернути увагу на ще один важливий момент. На час набуття чинності КПК 2012 р. у ньому не існувало інституту спеціального судового провадження. Натепер судовий розгляд у кримінальному провадженні щодо злочинів, зазначених у частині другій статті 297¹ КПК, може здійснюватися за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Участь захисника у спеціальному судовому провадженні є обов'язковою (ч.3 ст. 323 КПК). Разом з тим, навіть за умови оголошення протоколів допитів цього підозрюваного або відтворення аудіозаписів* його допитів суд не має права посилатися на них у вирoku, навіть якщо вони мають виправдувальний характер, хоча показання підозрюваного – це не тільки джерело доказів, а й важливий засіб права на захист [193, с. 156]. Тому в такому виключному випадку пропонуємо надати можливість оголошення показань підозрюваного за клопотанням сторони захисту.

Для реалізації наведених пропозицій слід доповнити КПК ст. 354¹ такого змісту:

«Стаття 354¹. Оголошення показань обвинуваченого, потерпілого, свідка

1. Оголошення судом за клопотанням сторін або з власної ініціативи показань обвинуваченого, потерпілого, свідка, які вони давали під час досудового розслідування, дозволяється у разі їх смерті до допиту у судовому розгляді.

* Це питання є проблемним у науці та практиці, однак, враховуючи практику, яка склалася, вважаємо за можливе приєднатися до думок, що протоколи допитів можуть бути оголошені у судовому розгляді [136, с. 378; 223, с. 90].

2. Оголошення судом за клопотанням сторони захисту показань обвинуваченого, які він давав під час досудового розслідування, дозволяється у випадку постановлення судом ухвали про здійснення спеціального судового провадження стосовно такого обвинуваченого.»

За КПК Грузії [290] передбачена така окрема судова дія, як дослідження депонованих показань свідка. Так, публічне зачитування в судовому засіданні депонованих показань свідка в ході слідства, а також заслуховування (демонстрування) аудіо- або відеозаписів його свідчень допускаються в разі смерті свідка, його відсутності в Грузії, якщо його місцезнаходження невідоме або вичерпані всі розумні можливості його подання до суду і показання дані в порядку, встановленому Кодексом. За наявності обґрунтованого припущення, що свідок піддався примусу, погрозам, залякуванню або підкупу, і в даних ним показаннях є суттєві суперечності, сторона вправі заявити клопотання про публічне зачитування показань свідка, а також заслуховування (демонстрування) аудіо- або відеозаписи його свідчень без дотримання вимоги частини першої цієї статті. В основу обвинувального вироку не можуть бути покладені тільки ці докази (ст. 243). Очевидно, що другий випадок можливий і за КПК 2012 р., однак не в контексті дослідження депонованих показань, а в контексті оголошення протоколів допитів та відтворення звукозаписів допитів, які проводилися у досудовому розслідуванні.

КПК ФРН [85] передбачає у судовому розгляді оголошення офіційних та медичних заяв. Можуть бути оголошені: 1) заяви, що містяться в свідоцтвах і експертних висновках а) публічних відомств, б) експертів, узагальненим чином приведених до присяги для складання експертних висновків відповідного виду, а також с) лікарів судової медичної служби, за винятком показань про спосіб життя і поведінку підсудного; 2) медичні висновки про тілесні ушкодження, що не відносяться до тяжких; 3) медичні свідоцтва, що стосуються проби крові; 4) експертні висновки, що стосуються аналізу даних, що містяться на носії інформації про використання транспортного засобу, визначення групи крові або концентрації алкоголю в крові, включаючи розрахунок часу зниження

концентрації, і 5) протоколи, а також документовані заяви правоохоронних органів про вчинення слідчих дій, в обсязі, в якому їх предметом не є допит.

3.2. Обсяг дослідження доказів у судовому розгляді за КПК 2012 року

Обсяг дослідження доказів у судовому розгляді встановлюється шляхом: 1) пропозиції головуючого учасникам судового провадження висловитися з приводу обсягу та порядку дослідження доказів; 2) висловлювання учасників судового провадження (послідовність КПК не встановлює, але, враховуючи нормативну вимогу про те, що докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту - у другу, послідовність висловлювань повинна бути аналогічною, а після сторін – інші учасники судового провадження); 3) постановлення судом ухвали про обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження.

Враховуючи спрямованість КПК України 2012 р. на застосування целерантних процедур, що знайшло свій прояв у нормативній регламентації провадження на підставі угод, зрозумілим є залишення у тексті КПК т.зв. «скороченого судового розгляду» (ч.3 ст. 349), яке мало місце і в КПК 1960 р., хоча і заслужило деякі критичні зауваження [124, с. 106; 229, с. 136; 327, с. 67].

Частина 3 статті 349 КПК передбачає, що суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Для порівняння, ч.ч. 3, 4 ст. 299 КПК 1960 р. передбачали, що суд вправі, якщо проти цього не заперечують учасники судового розгляду, визнати недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи та розміру цивільного позову, які ніким не оспорюються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють підсудний та інші учасники судового розгляду зміст цих

обставин, чи немає сумнівів у добровільності та істинності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оспорювати ці фактичні обставини справи та розмір цивільного позову у апеляційному порядку. Якщо для вирішення питання щодо обсягу доказів, які будуть досліджуватися, необхідно допитати підсудного, суд вирішує його після допиту підсудного.

ВССУ в Інформаційному листі «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 05.10.2012 р. [114] вказав, що суд вправі, заслухавши думку учасників судового провадження, за відсутності заперечень та сумнівів у добровільності їх позиції, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. Наприклад, якщо обвинувачений повністю визнає свою вину в інкримінованому йому органом досудового розслідування кримінальному правопорушенні, погоджується з кваліфікацією вчиненого ним діяння, а прокурор, потерпілий не висловлюють жодних заперечень щодо встановлених обставин, – суд вправі визнати недоцільним дослідження доказів, поданих на підтвердження події кримінального правопорушення, винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення тощо.

Враховуючи значний період дії інституту скороченого судового слідства на основі КПК 1960 р. та проблеми судової практики, що виникли, науковці та практичні працівники на основі аналізу нормативних положень судової практики сформулювали ряд пропозицій щодо удосконалення цього інституту, які стосувалися: обмеження кола справ, у яких він може застосовуватися [107; 141, с. 91; 183, с. 89-90; 239, с. 26; 266, с. 37; 268, с. 12; 353, с. 211; 354, с. 68]; розширення кола судово-слідчих дій, що мають проводитися обов'язково [141, с. 90; 352, с. 286]; дій суду у випадку зміни прокурором обвинувачення [140, с. 88]; обов'язковості участі захисника [141, с. 90; 268, с. 12; 340, с. 179; 351, с. 7]; особливих вимог до мотивувальної частини вироку [340, с. 180; 351, с. 14]. Як видно із наведених вище положень, жодна з цих пропозицій не реалізована.

За КПК 2012 р. вже також є пропозиції щодо удосконалення цієї процедури, зокрема, доповнення ч. 3 ст. 349 умовами про: визнання обвинуваченим своєї вини [225, с. 172]; щодо обов'язкової участі потерпілого або його представника [97, с. 108]; проведення допиту обвинуваченого до визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню [225, с. 173]; участь захисника [80, с. 442-443; 225, с. 174]; обмеження кола кримінальних проваджень, у яких можливе проведення скороченого судового розгляду [73, с. 141; 225, с. 174-175]; уточнення дій суду у випадках, коли обвинувачений у судових дебатах або при виголошенні останнього слова повідомить про нові обставини, які мають істотне значення для справи або спростовують пред'явлене йому обвинувачення [225, с. 176-177]; регламентацію особливостей мотивування вироку, ухваленого у результаті проведення скороченого судового розгляду [225, с. 178].

Така умова, як визнання обвинуваченим своєї вини, прямо не передбачена у ч. 3 ст. 349 КПК як умова скороченого судового слідства, хоча як така зазначена в Інформаційному листі «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 05.10.2012 р. [114]. Її відсутність викликає два питання, першим з яких є те, чи можливе проведення скороченого судового розгляду, якщо обвинувачений не визнав вини, однак не оспорує встановлені обставини. Відмітимо, що у судовій практиці визнання вини, як правило, розглядається як умова проведення скороченого судового розгляду [39; 40; 41; 42; 46; 47; 50; 52; 53; 55; 57; 59; 60; 65; 67; 68; 69; 70; 71]. Хоча є приклади вироків, де не зазначається про визнання обвинуваченим вини: наприклад, зазначається таке: «Враховуючи те, що обвинувачений та інші учасники судового розгляду не оспорюють всі фактичні обставини справи і судом встановлено, що вони правильно розуміють зміст цих обставин, відсутні будь-які сумніви у добровільності та істинності їх позицій, суд, роз'яснивши учасникам процесу положення ст. 349 КПК України, провів судові слідство у справі щодо всіх фактичних обставин із застосуванням правил ч. 3 ст. 349 КПК України, визнавши недоцільним дослідження в цій частині інших доказів по справі. Учасникам

розгляду справи роз'яснено, що вони позбавлені права оспорювати обставини, які ніким не оспорювалися під час судового розгляду і дослідження яких було визнано судом недоцільним згідно положень ч. 3 ст. 349 КПК України» [51]. Вважаємо, що слід підтримати точку зору, що визнання обвинуваченим своєї вини має бути умовою проведення скороченого судового розгляду [225, с. 170].

Складно визнати логічним наявний підхід законодавця у нормативній регламентації цієї процедури із іншою целерантною процедурою – провадження на підставі угоди про визнання винуватості. Враховуючи положення ст. 472 КПК, умовою угоди про визнання винуватості є «беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення». Виникає питання, чому умовою цього провадження, де підсумком є узгоджене покарання, де передбачена обов'язкова участь захисника, є визнання винуватості, а при проведенні скороченого судового слідства, яке не містить особливих додаткових гарантій саме для обвинуваченого – ні? Це указує на явний дисбаланс у регламентації останньої процедури, оскільки в ній обвинувачений також відмовляється від права на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожную обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, але не отримує жодних преференцій і не має достатніх гарантій охорони своїх прав і в контексті добровільного визнання винуватості, і в контексті участі захисника.

Відповідно, виникає і друге питання: чи можливе проведення скороченого судового розгляду без допиту обвинуваченого? У літературі така можливість оцінюється по-різному. З одного боку, зазначається, що його проведення за відмови обвинуваченого від дачі показань не відповідає тим завданням кримінального провадження, які визначені у ст. 2 КПК [225, с. 172], з іншого боку, вказується, що спрощений судовий розгляд кримінального провадження за відмови обвинуваченого від надання показань можливий за відсутності обґрунтованих сумнівів щодо правильного розуміння обвинуваченим змісту й суті висунутого обвинувачення, добровільності його позиції та наявності всіх необхідних передумов для цього [130, с. 53].

Вважаємо, що коректна відповідь на це питання може бути отримана тільки у нерозривній єдності із попереднім. Так, якщо обов'язковою умовою проведення скороченого судового розгляду є визнання вини (а необхідність нормативізації цієї умови достатньо доведена в літературі [225, с. 172]), то визначити відношення обвинуваченого до пред'явленого йому обвинувачення у належному обсязі (тобто такому, що дозволяє встановити добровільність його позиції та правильність розуміння змісту обставин, які не оспорується), можливе тільки за умови допиту обвинуваченого у судовому розгляді. Іншим чином встановити наведені обставини неможливо. Відповідно, проведення скороченого судового розгляду без допиту обвинуваченого неможливе. Відмітимо, що у ст. 326 КПК Республіки Білорусь регламентовано можливість прийняття рішення про скорочений порядок судового розгляду лише після допиту обвинуваченого.

Порівняно із КПК 1960 р., ч. 3 ст. 349 КПК не містить згадки про обставини, які стосуються цивільного позову. Як вказує Л.Б. Коваленко, у сучасній практиці при невизнанні обвинуваченим вимог цивільного позову, які не входять до обставин кримінального провадження, у ході з'ясування думки учасників судового провадження суд має право прийняти рішення про дослідження лише тих доказів, які стосуються цих вимог позову, і матеріалів, що характеризують особу обвинуваченого. Якщо з'ясується незгода обвинуваченого з розміром цивільного позову, який у свою чергу є обставиною кримінального провадження, тобто входить до об'єктивної сторони складу злочину і є елементом предмета доказування, відповідно до ст. 91 КПК України, застосувати спрощений судовий розгляд у такому випадку не можливо [130, с. 53-54].

Вважаємо, що така позиція є дещо неточною. Розмір цивільного позову як такий не є обставиною кримінального провадження і не є елементом предмета доказування, оскільки елементом предмета доказування (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК) та обставиною кримінального провадження є вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Інше питання у тому, що вид і розмір шкоди може бути елементом складу кримінального правопорушення, коли «певні наслідки злочину передбачені як елемент складу злочину ... охоплюється

поняттям «подія злочину», адже відсутність таких наслідків не дозволяє розглядати подію як злочин» [162, с. 239]. Тоді вони встановлюються у межах п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК, і оспорення цих наслідків у вигляді шкоди, дійсно, не дає можливості проводити скорочений судовий розгляд. В інших випадках невизнання цивільного позову є підставою для дослідження обставин та доказів лише у цій частині.

Умовою проведення скороченого судового розгляду є правильність розуміння учасниками судового провадження змісту обставин, які не оспорується, добровільність їх позиції. Така ж умова характерна для аналогічних процедур за КПК Республіки Білорусь, Республіки Таджикистан, РФ.

Відмітимо, що законодавець за КПК 1960 р. передбачав обов'язковість з'ясування істинності позицій учасників судового розгляду. Причини такого звуження умов пояснити складно, і це обґрунтовано зазнало критики у доктрині [225, с. 168]. Відмітимо, що у вироках непоодинокими є посилання на встановлення не тільки добровільності, а й істинності позицій учасників судового провадження [45; 50; 52; 53; 56; 57; 58], що, на нашу думку, свідчить про намагання суддів впевнитись у правильності розуміння характеру та наслідків цієї процедури учасниками судового провадження. Разом з тим, є поодинокі випадки, коли добровільність позиції не констатується у вирокі. Так, наприклад, у вирокі зазначається: «Допитаний в судовому засіданні ОСОБА 1 повністю визнав свою вину в скоєнні злочину, щиро покався та повідомив суду обставини, за яких незаконно заволодів транспортним засобом. Потерпілий в судові засідання не з'явився, проте подав письмову заяву про відсутність претензій матеріального та морального характеру до обвинуваченого та про розгляд справи за його відсутності. Враховуючи, що учасники судового розгляду не заперечували, суд, відповідно до ч.3 ст. 349 КПК України, визнає недоцільним дослідження доказів відносно тих фактичних обставин справи, які ніким не оспорується, в тому числі й обвинуваченим. Учасникам процесу роз'яснено, що в такому разі вони будуть позбавлені права оспорювати ці фактичні обставини справи в апеляційному порядку.» [61]

Пропозиції щодо обмеження кола кримінальних проваджень, у яких можливе проведення скороченого судового розгляду, висловлювалися і на основі КПК 1960 р., і на основі КПК 2012 р. Натепер скорочене судове провадження прямо заборонене при проведенні спеціального судового розгляду (ч. 2 ст. 349). Крім того, хоча КПК і не містить аналогічної норми, у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» [231] зазначено: «Судам належить суворо додержуватись вимоги ст. 419 КПК про обов'язкову участь прокурора і захисника в судовому засіданні не тільки у справах про застосування примусових заходів медичного характеру, а й у справах про їх продовження, зміну чи скасування (припинення). При цьому слід мати на увазі, що за змістом ст. 299 КПК застосування у справах такої категорії скороченої процедури дослідження доказів не передбачено». Вважаємо, що це правило досі є доцільним при застосуванні скороченого судового розгляду.

На відміну від КПК України, у кодексах деяких зарубіжних держав передбачені переліки випадків, коли не допускається проведення скороченого порядку судового розгляду. За КПК Республіки Білорусь [293], це такі випадки: кримінальні справи про злочини неповнолітніх, а також про злочини, за вчинення яких за законом можуть бути призначені позбавлення волі на строк понад десять років або смертна кара, і у випадках, коли хоча б один з обвинувачених не визнає своєї вини і справу стосовно нього неможливо виділити в окреме провадження; за КПК Республіки Таджикистан [296] – справи про злочини неповнолітніх, про тяжкі та особливо тяжкі злочини, а також у випадках, коли хоча б один з підсудних не визнає своєї вини і справу стосовно нього неможливо виділити в окреме провадження.

Вважаємо, що слід нормативно передбачити заборону застосування цієї процедури у кримінальних провадженнях щодо осіб, які є неповнолітніми, а також мають фізичні або психічні вади, оскільки кримінальне процесуальне законодавство встановлює для таких категорій осіб додаткові процесуальні гарантії, а такою процедурою вони можуть бути нівельовані, так як істинність

розуміння її характеру та наслідків, враховуючи стан розвитку таких осіб, може бути піддана сумніву. Крім того, аналогічне правило слід встановити для «групових» кримінальних проваджень (що вже пропонувалося у літературі [141, с. 91]), у яких хоча б один обвинувачений не погоджується на проведення скороченого судового розгляду, оскільки у майбутньому це може призвести до колізійних вироків, що поставить під сумнів правильність вирішення питання про винуватість/невинуватість окремих з обвинувачених.

У літературі пропонується заборонити проведення скороченого судового слідства при обвинуваченні у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів [73, с. 141]. Вважаємо, що цю пропозицію можна підтримати лише частково, хоча у кодексах зарубіжних держав аналогічні норми є. Так, якщо КПК передбачає можливість укладення угоди про визнання винуватості по тяжким злочинам, то за умови нормативізації обов'язкової участі захисника немає сенсу відмовлятися від можливості проведення скороченого судового розгляду у цій категорії кримінальних проваджень.

Відповідно, потребує вирішення питання про участь захисника в процедурі скороченого судового розгляду. На нелогічність підходу законодавця у регламентації цього питання порівняно із провадженням на підставі угод вже зверталася увага вище. Тому слід підтримати пропозиції щодо обов'язкової участі захисника в цій процедурі [80, с. 442-443; 225, с. 174], що дозволить: по-перше, забезпечити кваліфіковану правову допомогу для правильного розуміння обставин, встановлення яких він може не оспорювати, підтвердження добровільності його позиції, додаткового роз'яснення обвинуваченому, що у такому випадку він буде позбавлений права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку; по-друге, нормативізувати обмеження кола кримінальних проваджень, у яких є можливою така процедура.

КПК не передбачає особливих вимог щодо викладу мотивувальної частини вироку, ухваленого за результатами скороченого судового розгляду, що було характерно і для КПК 1960 р. Так за КПК 1960 р. було проведено узагальнення практики складання та оформлення судових рішень у кримінальних справах та

справах про адміністративні правопорушення, де було зазначено таке: при проведенні відповідно до ч.3 ст. 299 КПК так званого скороченого судового слідства суди по-різному формулюють мотивувальну частину вироку. Деякі суди обґрунтовують вирок лише показаннями підсудного, який визнав себе винним у суді, інші - посилаються як на показання підсудного, так і на те, що обвинувачення доведено матеріалами кримінальної справи. Є й такі, що наводять усі докази, котрі містяться в обвинувальному висновку, але не досліджувалися в судовому засіданні, або ж оголошують їх у судовому засіданні, що відображається у протоколі. Правильною слід визнати практику тих судів, які, у разі застосування положень ч.3 ст. 299 КПК, обґрунтовують свої висновки лише доказами, що досліджувалися у судовому засіданні (відповідно до ст. 323 КПК), із зазначенням, що показання підсудного відповідають фактичним обставинам справи, які ним не оспорується [303].

Зазначена проблема своєї актуальності не втратила, враховуючи відсутність нормативної регламентації таких вироків. В.В. Шумов на основі положень КПК 1960 р. запропонував доповнити ч. 1 ст. 334 КПК реченням наступного змісту: «Якщо кримінальна справа розглядається в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 299 КПК України, суд у мотивувальній частині вироку має навести формулювання обвинувачення, пред'явленого підсудному, його кваліфікацію, показання підсудного по суті пред'явленого обвинувачення та вказати докази винуватості підсудного, зібрані у справі, які не оспорує підсудний та інші учасники процесу, не розкриваючи змісту цих доказів» [351, с. 14].

Наведемо декілька прикладів з вироків на основі КПК 2012 року.

Так, у вирокі Самбірського міськрайонного суду Львівської області зазначено: «отримавши показання обвинуваченого, що відповідають фактичним обставинам кримінального провадження, враховуючи те, що обвинувачений не оспорує всі фактичні обставини справи і судом встановлено, що він правильно розуміє зміст цих обставин, відсутні будь-які сумніви у добровільності та істинності його позиції, суд, роз'яснивши обвинуваченому ОСОБА 1 положення ст. 349 КПК України, провів судове слідство у справі щодо всіх фактичних

обставин із застосуванням правил ч. 3 ст. 349 КПК України, оскільки учасники судового провадження не заперечують проти цього, визнавши недоцільним дослідження в цій частині інших доказів по справі. Обвинуваченому ОСОБА 1 роз'яснено, що він позбавлений права оспорювати обставини, які ніким не оспорювалися під час судового розгляду і дослідження яких було визнано судом недоцільним згідно положень ч.3 ст.349 КПК України. Суд вважає доведеною винуватість обвинуваченого ОСОБА 1 у таємному викраденні чужого майна (крадіжці), а саме: 120 Євро, дві сковорідки та дві газові колонки, чим потерпілій заподіяно матеріальну шкоду на загальну суму 2054,29 грн., а тому кваліфікація дій обвинуваченого за ч.1 ст. 185 КК України є вірною» [63].

Як видно, посилань на докази, крім показань обвинуваченого, вирок не містить. Це характерно і для інших вироків. Наприклад, у вирокі Костопільського районного суду Рівненської області навіть не вказано на показання обвинуваченого: «враховуючи те, що обвинувачений та інші учасники судового розгляду не оспорюють всі фактичні обставини справи і судом встановлено, що вони правильно розуміють зміст цих обставин, відсутні будь-які сумніви у добровільності та істинності їх позиції, суд, роз'яснивши учасникам процесу положення ст. 349 КПК України, провів судове слідство у справі щодо всіх фактичних обставин із застосуванням правил ч. 3 ст. 349 КПК України, визнавши недоцільним дослідження в цій частині інших доказів по справі. Учасникам розгляду справи роз'яснено, що вони позбавлені права оспорювати обставини, які ніким не оспорювалися під час судового розгляду і дослідження яких було визнано судом недоцільним згідно положень ч. 3 ст. 349 КПК України. Таким чином, аналізуючи наведене, суд вважає, що дії обвинуваченого вірно кваліфіковано за ч. 3 ст. 185 КК України як таємне викрадення чужого майна, поєднане з проникненням у приміщення» [51].

Навпаки, у вирокі Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області зазначено: «суд, з'ясувавши думку сторін кримінального провадження, роз'яснив їм вимоги ч.3 ст. 349 КПК України і наслідки обмеження обсягу доказів, визнав недоцільним дослідження інших доказів, крім допиту обвинуваченої

ОСОБА 2 відносно фактичних обставин справи, допиту потерпілої ОСОБА 3 відносно цивільного позову, оскільки вони ніким не оспорюються, та обмежився дослідженням тільки цивільного позову та доказів, які характеризують особу обвинуваченої» [40], але при цьому вказав: «оцінюючи докази у сукупності, суд визнає винною обвинувачену ОСОБА 2 в інкримінованому їй кримінальному правопорушенні за ч. 1 ст. 125 КК України як умисне нанесення легкого тілесного ушкодження» [40], хоча у вирокі мало місце посилення лише на показання обвинуваченої та висновки експерта, а обсяг дослідження доказів було обмежено дослідженням тільки цивільного позову та доказів, які характеризують особу обвинуваченої.

Є приклад і більш розширеного мотивування. В судовому засіданні обвинувачений ОСОБА 3 свою вину у вчиненні злочину визнав повністю та пояснив, що дійсно 14.12.2014 близько 02:00 години, перебуваючи у квартирі АДРЕСА 1, у нього виник умисел на таємне викрадення чужого майна, з корисливих мотивів, з метою протиправного збагачення, шляхом вільного доступу, таємно викрав із сумочки ОСОБА 2 фотоапарат марки «Canon» моделі «Power Shot A3400 IS HD» та гроші у сумі 150,00 гривень. Обвинувачений потерпілій шкоду відшкодував, вибачився, розкаюється, просить суворо не карати. Крім повного визнання своєї вини обвинуваченим ОСОБА 3, його вина у вчиненні інкримінованого злочину повністю та об'єктивно підтверджується іншими зібраними по справі доказами, однак, відповідно до ст. 349 КПК України, суд визнає недоцільним дослідження цих доказів стосовно фактичних обставин справи, з чим погоджуються сторони, які вказані обставини не оспорюють. При цьому суд з'ясував в обвинуваченого, а також інших учасників процесу, чи правильно вони розуміють зміст фактичних обставин справи, чи немає сумнівів у добровільності та істинності їх позицій, а також роз'яснив підсудному та іншим учасникам процесу, що вони будуть позбавлені права оспорювати ці фактичні обставини справи у апеляційному порядку [44]. Про які інші зібрані докази йде мова залишилося із тексту вироку незрозумілим.

Усе це вказує на невирішеність проблеми мотивування вироків за результатами скороченого судового розгляду. Як видається, враховуючи положення засади безпосередності дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК), то суд при застосуванні цієї процедури позбавлений можливості посилалися у вирок на ті докази, які ним не досліджувалися; тому пропозиція у вироку «вказати докази винності підсудного, зібрані у справі, які не оспорує підсудний та інші учасники процесу, не розкриваючи змісту цих доказів» [351, с. 14] за КПК 2012 р. реалізована бути не може. Отже мотивувальна частина такого вироку має, безумовно, містити посилання на докази, які були досліджені у судовому засіданні (зокрема, показання обвинуваченого, викладені наступним чином: «в судовому засіданні ОСОБА 2 свою вину у крадіжці майна 17.04.2015 в магазині «АТБ» за вищенаведеними обставинами визнав повністю, з переліком викраденого майна, його вартістю погодився, у скоєному щиро розкався. Показання обвинуваченого є послідовними, логічними й такими, що не викликають у суду підстав для сумніву щодо істинності його позиції» [53]), а також вказівку на те, що обставини кримінального провадження (повністю або у певній частині) учасниками судового провадження не оспоруються, не зазначаючи про докази, на основі яких їх встановлено, оскільки зібрані у досудовому розслідуванні та не досліджені у суді фактичні дані судовими доказами не є.

Саме від волевиявлення учасників у судовому провадженні, по суті, залежить обсяг доказів, які й будуть досліджуватися, та перелік тих судово-слідчих дій, що будуть проводитися. Ухвала суду про обсяг дослідження доказів ґрунтується на клопотаннях сторін. Наприклад, в ухвалі Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 31.01.2013 зазначено таке: «прокурор заявив клопотання про наступний обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження: відповідно до реєстру досудового розслідування – оголошення постанови про порушення к/с, допит свідків ОСОБА 3, ОСОБА 4, ОСОБА 5, ОСОБА 6, ОСОБА 7, ОСОБА 8, ОСОБА 9, ОСОБА 10, ОСОБА 11, ОСОБА 12, ОСОБА 13, ОСОБА 14, дослідження показань ОСОБА 2,

результатів огляду предметів, обшуку, перегляд відеозапису, дослідження фіксації затримання підозрюваного. Крім того, просить дослідити матеріали, які характеризують особу обвинуваченого. Захист та обвинувачений підтримали зазначений обсяг дослідження доказів. Заслухавши думки сторін, суд вважає, що клопотання необхідно задовольнити» [321].

Разом з тим, бувають випадки, коли суд проявляє активність у визначенні обсягу доказів. Наприклад, в ухвалі Селидівського міського суду Донецької області від 21.01.2014 указано: «в судовому засіданні при встановленні порядку та обсягу дослідження доказів прокурор висловив думку щодо необхідності допиту обвинувачених, вивчення матеріалів кримінального провадження, дослідження відеозапису слідчих дій. Зі сторони обвинувачення потерпілий підтримав думку прокурора, сторона захисту – обвинувачений ОСОБА 2 просив дослідити речові докази в кримінальному провадженні. Заслухавши прокурора, обвинувачених, потерпілого, захисників, вивчивши обвинувальний акт, колегія суддів вважає, що для досягнення мети кримінального судочинства, крім вивчення обсягу доказів, заявленого сторонами, необхідно провести допит потерпілого та дослідження доказів в порядку, передбаченому КПК України» [323]. Як нами зазначалося вище, допит потерпілого відноситься до судово-слідчих дій, ініціатива для проведення яких прямо не визначена. Враховуючи це, вважаємо логічним та правомірним таке обґрунтування необхідності допиту потерпілого в ухвалі суду.

Як роз'яснив ВССУ в Інформаційному листі «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 05.10.2012, незалежно від обсягу доказів, які досліджуватимуться судом, зокрема, внаслідок визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються, допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо ця особа відмовилася від надання показань або якщо суд розглядає обвинувальний акт щодо кримінальних проступків у спрощеному порядку, що згідно з ч. 1 ст. 381 КПК здійснюється за відсутності учасників судового

провадження [114]. Крім того, під час здійснення спеціального судового провадження досліджуються всі надані докази.

3.3. Процесуальний порядок дослідження доказів за КПК 2012 року

Досягнення повноти судового розгляду можливе лише за умови правильного визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та послідовного й логічного порядку їх дослідження, що забезпечуватиме правильне встановлення фактичних обставин кримінального провадження.

КПК детально не регламентує порядок дослідження доказів, віддавши ініціативу його визначення учасникам кримінального провадження. Стаття 349 КПК передбачає, що головуючий з'ясовує думку учасників судового провадження про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження. Докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту – в другу. Обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду і в разі необхідності можуть бути змінені. На те, що докази обвинувачення подаються першими, вказують і КПК Республіки Білорусь (ст. 325) [293], КПК Республіки Молдова (ст. 365) [295], КПК Республіки Казахстан (ст. 366) [294], КПК Азербайджанської Республіки (ст. 325.2.1.) [289], КПК Грузії (ст. 242) [290].

За КПК 1960 р. було сформульовано ряд рекомендацій щодо порядку дослідження доказів за багатоепізодними справами, у справах з декількома підсудними, в залежності від того, чи визнає підсудний свою вину та чи бажає давати показання [140, с. 95-97]. Натепер суд також може використовувати зазначені рекомендації, зокрема, щодо поєпізодного дослідження доказів або щодо окремих обвинувачених, однак за умови, якщо на це є волевиявлення сторін. Слід погодитися із О.Ю. Костюченко в тому, що суду варто в ухвалі про визначення обсягу та порядку дослідження доказів максимально повно задовольняти бажання сторін, оскільки вони ґрунтуються на розроблених ними

правових позиціях і продуманій стратегії та тактиці проведення дослідження доказів [148, с. 67].

Надання ініціативи сторонам у визначенні порядку дослідження доказів логічно витікає з правила ч. 4 ст. 291 КПК про те, що надання суду інших документів, крім обвинувального акту та додатків, передбачених ст. 291 КПК, до початку судового розгляду забороняється. Відмітимо, що застосування цієї норми у судовій практиці, особливо на початковому етапі дії КПК 2012 р., не було одноманітним, оскільки, з одного боку, деякі прокурори на підготовчому засіданні передавали суддям усі томи справи, з іншого боку, була позитивна практика повернення суддями обвинувальних актів прокурорам на підставі того, що «в порушення вимог ч. 4 ст. 291 КПК України до обвинувального акта долучено кримінальне провадження відносно особи, що заборонено згаданим положенням КПК України» (ухвала Козелецького районного суду Чернігівської області від 06.10.2014 (справа № 734/2741/14)) [284]. Для прикладу наведемо витяг з ухвали: «кримінальне провадження підсудне Нововолинському міському суду, підстав для його закриття або зупинення немає, обвинувальний акт відповідає вимогам КПК України, клопотання прокурора про приєднання до обвинувального акта документів підлягає задоволенню» [318]. Крім того, були випадки зобов'язання прокурора надати матеріали до початку судового розгляду: «Зобов'язати прокурора відділу прокуратури Івано-Франківської області подати до суду до початку судового розгляду матеріали кримінального провадження №12014090000000072 з метою забезпечення можливості ознайомлення з ними учасників судового провадження» [306-308]. Відмітимо, що ухвалою апеляційного суду Івано-Франківської області від 02.09.2015 судове рішення, яким прокурора зобов'язано до початку судового розгляду надати матеріали кримінального провадження, визнане винесеним з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону [305].

В узагальненні судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод [304] роз'яснено: якщо кримінальне провадження здійснюється у загальному порядку, суду мають надаватися лише документи, вичерпний перелік

яких наведено у ст. 291 КПК, зокрема, обвинувальний акт, реєстр матеріалів досудового розслідування тощо. Докази, здобуті під час досудового розслідування, а також інші матеріали можуть подаватися лише під час судового розгляду. Водночас матеріали на обґрунтування заявлених під час підготовчого судового засідання клопотань можуть подаватися сторонами, а тому суд повинен їх приймати.

У літературі ця норма зазнала протилежних тлумачень і оцінок як в контексті правильного моменту подання сторонами матеріалів [136, с. 377; 161, с. 577-578; 165, с. 789; 172, с. 96; 223, с. 23-24; 230, с. 44-45], так і в контексті логічності існування цієї норми [197, с. 143].

Разом з тим, враховуючи відсутність вимог та можливостей сторони захисту подати до суду свої захисні матеріали разом із матеріалами досудового розслідування, що потенційно можуть бути подані прокурором, така вимога є, на наш погляд, логічною.

Проте, ч. 1 ст. 349 КПК не дає відповіді на питання, у якій послідовності досліджуються інші докази, подані, наприклад, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (а їх право на збирання доказів передбачено ч. 1 ст. 93), а також цивільним позивачем (який має права та обов'язки, передбачені КПК для потерпілого, в частині, що стосуються цивільного позову) та цивільним відповідачем (який має права та обов'язки, передбачені КПК для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються цивільного позову). Відмітимо, що Модельним КПК для держав-учасниць СНД [204] більш детально регламентовано порядок дослідження доказів. У судовому слідстві досліджуються докази: 1) подані стороною обвинувачення: прокурором, потерпілим, його представником, цивільним позивачем та його представником; 2) подані стороною захисту: підсудним, його захисником, законним представником підсудного, цивільним відповідачем та його представником; 3) витребувані за ініціативи суду. Першими досліджуються докази, подані стороною обвинувачення, потім – стороною захисту. Сторона обвинувачення та сторона захисту подають докази, дотримуючись послідовності, встановленій у частині

першій ст. 385. Черговість дослідження кожного із доказів, поданих учасником процесу на стороні обвинувачення або захисту, визначає та особа, яка подає докази. Черговість дослідження доказів, витребуваних за ініціативи суду, встановлює суд після заслуховування думок сторін. При поданні доказів стороною обвинувачення у їх дослідженні бере участь сторона захисту, а потім судді; при дослідженні доказів, поданих стороною захисту, у їх дослідженні бере участь сторона обвинувачення, а потім суд. Докази, витребувані з ініціативи суду, спочатку досліджуються стороною обвинувачення, потім стороною захисту. Суд бере участь у дослідженні кожного із цих доказів останнім. У випадку перехресного допиту можливість задати питання в останню чергу надається особі, з ініціативи якої викликаний допитуваний. Аналогічні правила встановлені у КПК Туркменістану (ст. 386) [263], КПК Республіки Азербайджан (ст. 325.2) (крім положення, що у разі перехресного допиту викликаному на допит питання задає, в першу чергу, особа, з ініціативи якої він був викликаний) [289].

Таким чином, ч. 1 ст. 349 КПК потребує уточнення у вищенаведених питаннях. Також за умови реалізації наведених нами вище пропозицій* щодо внесення змін та доповнень до ст. 93 КПК, відповідно, потребуватиме змін і ч. 1 ст. 349 КПК у контексті порядку дослідження доказів з урахуванням доказів, зібраних судом. Відповідно, для забезпечення змагального характеру дослідження доказів, слід передбачити дослідження зібраних судом доказів після доказів обвинувачення та захисту, а також інших учасників судового провадження, враховуючи те, що вони мають матеріально-правові та процесуальні інтереси у кримінальному провадженні.

Як вказувалося вище, формальних вимог КПК щодо послідовності дослідження джерел доказів (крім загальних – обвинувачення-захист) не містить.

* Стаття 93 КПК, ч. 3¹: «Суд здійснює збирання доказів шляхом проведення допитів, пред'явлень для впізнання, оглядів на місці, залучення експерта, застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження, дослідження речових доказів, дослідження документів, дослідження звуко- і відеозаписів, прийняття речей і документів, витребування речей і документів. У випадках, прямо передбачених цим Кодексом, а також у виключних випадках у разі, якщо цього потребують інтереси правосуддя (зокрема, встановлення обставин, які характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання), суд проводить ці дії з власної ініціативи, про що виносить мотивовану ухвалу.»

Не містив такого порядку і КПК 1960 р., крім вказівки на те, що допит потерпілого проводиться перед допитом свідків (ст. 308). У доктрині на основі КПК 1960 р. зазначалося, що звичайним порядком дослідження доказів вважається такий, коли спочатку допитується підсудний, потім потерпілий, свідки, заслуховується висновок експерта, оглядаються речові докази, оглядаються та оголошуються документи. Причому останні дві процесуальні дії можуть проводитися одразу після допиту певної особи, якщо вони пов'язані з її показаннями [154, с. 484].

Слід відмітити і те, що, хоча КПК і не містить відповідної норми, очевидно, що послідовність дослідження власних доказів сторона пропонує самостійно. Для прикладу, адвокат ОСОБА 1 подав письмове клопотання про встановлення порядку дослідження доказів, відповідно до якого докази захисту слід дослідити після дослідження доказів обвинувачення у наступній послідовності: 1) допит свідка ОСОБА 7, дослідження письмових доказів, що підтверджують показання свідка: постанову про закінчення кримінального провадження за заявою ОСОБА 7, (а.с. 142), ухвалу Новгород-Сіверського районного суду від 27.02.2013 у справі 739/280/13-к про скасування постанови про закриття кримінального провадження (а.с.204), схему місця подій (а.с.205), протокол огляду велосипеда (а.с.122-128), протокол допиту підозрюваного (а.с.92), клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів (а.с.158), ухвала суду про надання тимчасового доступу до речей та документів від 02.01.2013 (а.с.159), клопотання слідчого про продовження строку досудового розслідування (а.с.174), постанова про продовження строку досудового розслідування (а.с.176-177), лист оператора мобільного зв'язку від 26.01.2013 №236/7/00/021000 (а.с.162), доручення слідчого від 12.02.2013 (а.с.163), протокол тимчасового доступу до речей та документів (а.с.164-167), клопотання захисника про звернення за поновленням процесуального строку (а.с.174), відмову у задоволенні клопотання захисника (а.с.211); 2) допит свідка ОСОБА 10, дослідження письмових доказів: схема місця події (а.с.205), протокол одночасного допиту ОСОБА 10, та ОСОБА 8 (а.с.154-155); 3) допит свідка ОСОБА 9, дослідження речових доказів: дисків з

фотографіями слідчих дій - відтворення обстановки та обставин справи за участю свідка; 4) допит обвинуваченого ОСОБА 2, дослідження письмових доказів: постанови про порушення кримінальної справи (а.с. 143), протоколу очної ставки у частині показань ОСОБА 8 під час проведення очної ставки про його побиття свідками ОСОБА 4 та ОСОБА 5 (а.с.73); 5) дослідження експертних висновків. Судом клопотання було задоволено [317].

За КПК 2012 р., роз'яснення щодо послідовності дослідження окремих джерел доказів надав ВССУ в Інформаційному листі «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 05.10.2012 р. [114], зазначивши, що спочатку підлягає допиту обвинувачений, потерпілий, потім свідки, досліджується висновок експерта, речові докази тощо, що повністю відтворює звичайний порядок дослідження доказів, що мав місце у період дії КПК 1960 р. Слід відзначити, що такий порядок дослідження доказів активно застосовується у судовій практиці [312; 319; 323] і в деяких судових рішеннях отримав назву «загальний» [315; 316]. Наприклад, в ухвалі Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 27.12.2012 зазначено: «прокурор запропонував звичайний порядок дослідження доказів: допитати обвинуваченого, потерпілу, їх представників; дослідити результати відтворення обстановки та обставин події, дослідити матеріали, які характеризують обвинуваченого, умови його виховання. Заслухавши думки сторін про порядок дослідження доказів, суд вважає можливим погодитися з запропонованою обвинуваченням пропозицією щодо загального порядку дослідження доказів.» [320] Разом з тим, з позиції положень КПК цей порядок не є ні формалізованим, ні загальним, оскільки в ухвалях встановлені порядки дослідження доказів істотно варіюються з урахуванням, зокрема, категорії провадження, кількості потерпілих, свідків, а також значного об'єму письмових доказів [312]. У такому контексті зазначений порядок дослідження доказів є різновидом правового звичаю у кримінальному провадженні, яким є правило поведінки, що склалося в результаті багаторазового повторення людьми певних дій, санкціоноване державою та забезпечуване нею

[162, с. 55-56]. Відмітимо при цьому, що не завжди потерпілий допитується перед допитом свідків [310; 322].

Зазначимо, що у кримінальному процесі Франції судове слідство відкривається оголошенням секретарем судового засідання постанови про віддання до суду. Далі відбувається збирання і дослідження доказів, для яких встановлено певний порядок. Він не є імперативним (на це прямо вказував Касаційний суд Франції), але в судовій практиці його дотримуються практично без винятків. Збирання доказів починається з допиту підсудного. Він проводиться головуючим, який з'ясовує у підсудного всі відомі йому обставини справи. Також головуючий має право ставити підсудному питання, пов'язані з різними аспектами його особистості. Законодавець передбачив єдине обмеження для головуючого під час допиту підсудного: він не вправі висловлювати свою думку про винуватість цієї особи (ст. 328 КПК). Відповідні норми кримінально-процесуального закону, що регулюють допит підсудного, прямо не згадують про право сторін задавати питання. Однак, це право впливає зі ст. 312 КПК, яка має загальний характер, і реалізувати його сторони можуть лише після того, як головуючий з'ясував у підсудного все, що вважав за потрібне. Після допиту підсудного суд переходить до допиту свідків. Порядок їх допиту встановлюється головуючим. Першими зазвичай допитуються свідки обвинувачення. Після закінчення допиту свідків проводяться допити експертів, огляд речових доказів та оголошення документів. Однак, перелік судових дій не є вичерпним. Головуючий в суді асизів у силу належних йому дискреційних повноважень має право розпорядитися про проведення також інших процесуальних дій (скажімо, обшуку), що, втім, робиться досить рідко [96, с. 356-357].

Аналіз практики застосування норми ч. 1 ст. 349 КПК дозволяє виділити певні недоліки її формулювання та застосування. Так, вказуючи на те, що докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту – у другу, КПК, разом з тим, не містить чіткої класифікації доказів на докази обвинувачення та докази захисту. Якщо це стосується подання стороною речових доказів, документів, звуко- і відеозаписів, клопотання про допит свідка, то питань

не виникає. Разом з тим, відповіді на питання, до якого різновиду доказів віднести показання обвинуваченого та потерпілого ні КПК, ні судова практика відповіді не дають.

Наприклад, в ході судового розгляду справи прокурор запропонував такий порядок дослідження доказів: допитати свідків, потерпілого, обвинувачених та дослідити письмові докази. Захист запропонував: дослідити письмові докази, допитати потерпілого, обвинувачених і свідків, мотивуючи своє клопотання тим, що спочатку досліджуються докази обвинувачення, а показання обвинувачених є свого роду доказами захисту. Представники потерпілого запропонували наступний варіант: допитати обвинувачених, потерпілого, свідків та дослідити письмові докази. Суд вирішив допитати свідків, потерпілого, дослідити письмові докази та допитати обвинувачених [322]. Це вже вказує як на певну схематичність нормативної регламентації правил визначення порядку дослідження доказів, так і на необхідність її уточнення.

Відмітимо, що, враховуючи віднесення обвинуваченого до сторони захисту, його показання, безумовно, є доказами захисту. Разом з тим, не завжди є логічним проведення його допиту після дослідження доказів обвинувачення. Що стосується потерпілого, то ситуація ще більш цікава, оскільки він не відноситься до сторони, однак допитується у межах прямого та перехресного допиту, при чому послідовність допиту КПК не встановлює. У літературі висловлено наступну пропозицію: враховуючи, що потерпілий може набувати у деяких випадках прав сторони обвинувачення, доцільним вбачається, щоб він допитувався за правилами допиту свідка обвинувачення [161, с. 659]. У дійсності правова позиція потерпілого не завжди може мати обвинувальний характер, тому пропонуємо встановлювати послідовність допиту потерпілого, враховуючи його клопотання та клопотання сторін.

Для прикладу застосування ч. 1 ст. 349 КПК наведемо витяг з ухвали: «визначити наступний порядок дослідження доказів: допит обвинуваченого, свідків, дослідження матеріалів (результатів огляду предметів, обшуку, копіювання та перегляду відеозапису), дослідження затримання підозрюваного.»

[321] КПК не передбачає такої судово-слідчої дії, як дослідження матеріалів або їх вивчення (що також вказується у клопотаннях [323]), тому є незрозумілим, чому способом дослідження є копіювання відеозапису, як можна дослідити затримання підозрюваного – мабуть, мався на увазі протокол затримання.

Перехресний допит як засіб дослідження доказів, хоча й не є повною новелою для КПК, однак набув нових рис порівняно із КПК 1960 р. в якому цей термін не вживався при тому, що у ст. 303 було вказано, що після того, як свідок розповів усе, що йому відомо в справі, його допитують прокурор, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник, підсудний, суддя та народні засідателі. Якщо свідка викликано в судове засідання за клопотанням прокурора або інших учасників судового розгляду, запитання йому ставить спочатку той учасник судового розгляду, за клопотанням якого свідка викликано. На основі положень КПК 1960 р. було сформульовано такі ознаки перехресного допиту, як: обмеженість предмета перехресного допиту, обмеженість кола допитуваних осіб, змагальний характер допиту, вторинний характер допиту, можливість поставлення навідних питань, особливий суб'єктний склад допитуючих осіб (стороною, яка не ініціювала виклик та допит свідка) [140, с. 11].

Стаття 352 КПК, на відміну від КПК 1960 р., не передбачає етапу «вільної розповіді» при допиті свідка, потерпілого, що є характерним для перехресного допиту в англо-американській правовій системі. Так, як пояснює У. Бернем, свідкам не дозволяється давати показання у формі розповіді. Вони мають право лише відповідати на питання, задані їм адвокатами. Існують дві причини, з яких свідкам не дозволяється просто робити розповідні заяви. Перша з причин полягає в тому, що в ході розповідних заяв важко розмежувати допустимі і недопустимі докази, оскільки свідок може наговорити багато недопустимого, а в адвоката протилежної сторони не буде часу для внесення протесту. Вимога про дачу показань свідків лише у відповідь на питання надає представнику протилежної сторони час для визначення, на основі заданого питання, чи призведе воно до оголошення доказів, які за правилами не повинні бути допущені. Друга причина, по якій розповідна заява не використовується, полягає в тому, що для адвокатів

вважається бажаним контролювати і надавати показанням потрібну форму за допомогою питань, що ставляться. Таким чином, вони зможуть представити показання в найбільш вигідному для себе світлі [27]. На відсутність цього етапу допиту за оновленим законодавством звертають увагу також українські дослідники [148, с. 67; 161, с. 656].

Разом з тим, нормативна регламентація перехресного допиту в КПК України має певні вади. Так, як правильно звертає увагу О.Ю. Костюченко, проблемним у судовій практиці може бути питання права обвинуваченого самостійно поставити, необхідні, на його думку, питання під час прямого чи перехресного допиту, який проводить його захисник. Положення ч. 6 ст. 352 КПК України спрямовують на те, що свідка захисту під час прямого допиту допитує захисник, якщо обвинувачений взяв захист на себе – обвинувачений. Слід зауважити, що тлумачити будь-які норми кримінального процесуального законодавства належить виходячи з положень міжнародних декларацій та загальних засад кримінального провадження. Право на перехресний допит гарантовано обвинуваченому, що випливає з того, що всі передбачені у ч.2 ст. 87 КПК України порушення є прикладами «істотних порушень прав людини і основоположних свобод». Порушення права на перехресний допит є безумовним істотним порушенням прав людини і основоположних свобод (п.5 ч. 2 ст. 87 КПК України) [148, с. 70, 71]. Безсумнівно, відсутність такої можливості у обвинуваченого прямо суперечить положенням п. d) ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [137] про те, що обвинувачений має право допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення.

Відповідно, цей недолік потребує виправлення на законодавчому рівні. Крім того, нічого не вказано у ст. 353 КПК про можливість законного представника обвинуваченого ставити питання, хоча на таку можливість для законних представників інших учасників судового провадження вказано (ч. 11 ст. 353 КПК).

Висновки до Розділу 3

1. Прийняття речей і документів та витребування речей і документів входять до системи судових дій на стадії судового розгляду, хоча прямо не зазначені у Главі 28 КПК.

2. У судовому розгляді можуть виникати випадки, коли слід проводити певні дослідницькі дії з відтворення обстановки та обставин події кримінального правопорушення, тому система судово-слідчих дій потребує розширення за рахунок слідчого експерименту та перевірки показань на місці у судовому розгляді, які мають проводитися судом за участі учасників судового провадження та інших осіб, якщо показання можуть бути перевірені, а обстановка - відтворена в умовах судового засідання у залі суду або у виїзному судовому засіданні.

3. У КПК слід закріпити можливість проведення освідування у судовому розгляді, якщо воно не пов'язане із оголенням освідуваної особи, та здійснюється добровільно.

4. Для уточнення порядку отримання зразків для експертизи під час судового розгляду слід уточнити положення ст. 245 КПК шляхом вилучення норм, нехарактерних для стадії досудового розслідування, та розміщення їх у окремій частині ст. 332 КПК, яка є правовою нормою загальних засад судового розгляду.

5. Застосування ч. 3 ст. 349 КПК потребує нормативних обмежень у кримінальних провадженнях щодо осіб, які є неповнолітніми, а також мають фізичні або психічні вади, оскільки кримінальне процесуальне законодавство встановлює для таких категорій осіб додаткові процесуальні гарантії, які такою процедурою можуть бути нівельовані, а істинність розуміння її характеру та наслідків, враховуючи стан розвитку таких осіб, може бути піддана сумніву.

6. Обов'язкова участь захисника в процедурі «скороченого судового слідства» дозволить забезпечити кваліфіковану правову допомогу для правильного розуміння обставин, які обвинувачений може не оспорювати, підтвердження добровільності його позиції, додаткове роз'яснення

обвинуваченому, що в такому випадку він буде позбавлений права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку та нормативізувати обмеження кола кримінальних проваджень, у яких є можливою така процедура.

7. В силу відсутності вимог та можливостей сторони захисту подати до суду свої матеріали одночасно із матеріалами досудового розслідування, що потенційно можуть бути подані прокурором, є обґрунтованою заборона надання суду інших документів, крім обвинувального акту та додатків, передбачених ст. 291 КПК, до початку судового розгляду.

8. При проведенні судом допитів, пред'явлень для впізнання, оглядів на місці, залучення експерта, застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження, дослідження речових доказів, документів, звуко- і відеозаписів, прийняття речей і документів, витребування речей і документів з власної ініціативи для забезпечення змагального характеру дослідження доказів слід передбачити можливість дослідження зібраних судом доказів після доказів обвинувачення та захисту, а також інших учасників судового провадження.

9. Порядок дослідження доказів: допит обвинуваченого, потерпілого, свідків, дослідження висновку експерта, речових доказів тощо, тобто загальний порядок дослідження доказів, є різновидом правового звичаю у кримінальному провадженні.

10. При визначенні порядку дослідження доказів питання про момент допиту обвинуваченого повинне вирішуватися без урахування загального правила про дослідження доказів: зі сторони обвинувачення в першу чергу, зі сторони захисту - в другу, а за клопотанням сторони захисту, з метою забезпечення права на захист та переваг захисту, – проводитися у будь-який момент судового слідства.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладаються найбільш важливі теоретичні положення дисертаційного дослідження, формулюються пропозиції з удосконалення кримінального процесуального законодавства України:

1. Метою доказування у кримінальному провадженні, зокрема, на стадії судового розгляду, є встановлення фактичних обставин кримінального провадження в обсязі, необхідному для правильного застосування норм матеріального права для постановлення справедливого по суті судового рішення. Характер істини, який встановлюється, презумптивно має об'єктивний характер, однак може варіюватися залежно від обставин кримінального правопорушення (що впливає на можливість його розкриття та викриття особи, яка його вчинила), юридичних особливостей кримінального провадження (застосування целерантних процедур, дотримання норм кримінального процесуального законодавства при збиранні та перевірці доказів, використання загальновідомих та преюдиціальних фактів у доказуванні).

2. Елементами процесу доказування на стадії судового розгляду є кваліфікація фактичних даних, перевірка доказів, оцінка доказів.

3. Залежно від характеру недопустимості доказу – очевидного чи неочевидного, порядок та момент судового розгляду, в якому докази визнаються недопустимими мають бути різними: при встановленні очевидної недопустимості доказу – його недопустимість визнається в окремому порядку (шляхом постановлення ухвали і виключення доказу з розгляду) за умови наявності клопотання сторони або потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; при неочевидності недопустимості доказу – суд у вирoku повинен визнавати докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, недопустимими за клопотанням сторін або потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, чи з власної ініціативи.

4. Суд є суб'єктом кримінального-процесуального доказування у контексті збирання, перевірки та оцінки доказів.

5. За КПК України 2012 р. до судово-слідчих дій, які можуть проводитися як за ініціативою (клопотанням) сторін або потерпілого чи інших учасників судового провадження, так і за ініціативою суду відносяться: допит експерта у суді (ч. 1 ст. 356), дослідження документів (ст. 358), огляд на місці (ст. 361), експертиза у порядку ч. 2 ст. 332, повторний допит свідка (ч. 13 ст. 352), одночасний допит (ч. 14 ст. 352); до судово-слідчих дій, ініціатива для проведення яких прямо не визначена, відносяться: допит обвинуваченого (ст. 351), допит свідка (ст. 352), допит потерпілого (ст. 253), пред'явлення для впізнання (ст. 355), дослідження речових доказів (ст. 357), дослідження звуко- і відеозаписів (ст. 359); до судово-слідчих дій, що проводяться лише за ініціативою (клопотанням) сторін або потерпілого, відносяться: експертиза у порядку ч. 1 ст. 332, доручення провести слідчі (розшукові) дії (ч. 3 ст. 333), тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 1, 2 ст. 333).

6. Концептуальні засади визначення активності суду у кримінально-процесуальному доказуванні включають такі положення:

1) активність суду є необхідною, вона не суперечить принципу змагальності;

2) ініціатива у визначенні обсягу та порядку дослідження доказів належить сторонам;

3) суд за браком активності сторін у встановленні того, чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений, чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення, а також чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чию користь, в якому розмірі та в якому порядку (оскільки вирішення цього питання впливає із вирішення вищенаведених), має використовувати механізм стимулювання доказової активності сторін;

4) суд повинен здійснювати заповнюючу активність у доказуванні при встановленні обставин, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження, звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності або від покарання;

5) суд повинен здійснювати субсидіарну активність, що є проявом «сприяння захисту», при недостатній активності сторони захисту, особливо у випадку, коли захисник не бере участі у кримінальному провадженні;

6) суд збирає докази з метою перевірки наданих сторонами доказів;

7) суд приймає рішення про визнання доказів недопустимими;

8) при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення у суді, враховуючи обмежені можливості потерпілого щодо збирання доказів та відсутність обов'язкового представництва потерпілого, суд має проявляти субсидіарну активність.

Для нормативізації цих засад стаття 93 КПК може бути доповнена частиною 3¹ у такій редакції: «Суд здійснює збирання доказів шляхом проведення допитів, пред'явлень для впізнання, оглядів на місці, залучення експерта, застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження, дослідження речових доказів, дослідження документів, дослідження звуко- і відеозаписів, прийняття речей і документів, витребування речей і документів. У випадках, прямо передбачених цим Кодексом, а також у виключних випадках у разі, якщо цього потребують інтереси правосуддя, зокрема, встановлення обставин, які характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання, суд проводить ці дії з власної ініціативи, про що постановляє мотивовану ухвалу».

7. Особливості здійснення діяльності з доказування у кримінальному провадженні на підставі угод проявляються у специфіці предмета доказування,

суб'єктів доказування, тягаря та обов'язку доказування, елементів процесу доказування.

8. Система судових дій у судовому розгляді має бути доповнена такими елементами: 1) прийняття речей і документів, 2) витребування речей і документів, 3) слідчий експеримент, 4) перевірка показань на місці, 5) освідування, 6) оголошення показань підозрюваного, потерпілого, свідка (у випадку їх смерті), 7) оголошення показань підозрюваного за клопотанням сторони захисту у спеціальному судовому провадженні.

9. Через вимоги засади безпосередності дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК), мотивувальна частина вироку, постановленого у порядку частини третьої ст. 349 КПК, має містити посилання на докази, які були досліджені у судовому засіданні, а також вказівку на обставини кримінального провадження, які учасниками судового провадження не оспорюються повністю або у певній частині.

10. Для уточнення порядку дослідження доказів з урахуванням наведених концептуальних засад активності суду в доказуванні на стадії судового розгляду речення другої частини першої ст. 349 КПК слід замінити такими положеннями: «Докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту – у другу, крім допиту обвинуваченого. Допит обвинуваченого за клопотанням сторони захисту проводиться у будь-який момент з'ясування обставин та перевірки їх доказами. Далі досліджуються докази, подані потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Докази, отримані за ініціативою суду, досліджуються після дослідження доказів сторін та інших учасників судового провадження».

11. Стаття 352 КПК з урахуванням запропонованих повноважень суду викликати та допитувати свідків з власної ініціативи потребує доповнення ч. 7¹ такого змісту: «7¹. Свідка, викликаного за ініціативи суду, першим допитує прокурор, потім обвинувачений, захисник, а після них суд. Під час допиту не

дозволяється ставити навідні запитання, тобто запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї».

Частина друга ст. 353 КПК потребує викладення у такій редакції: «2. Допит потерпілого проводиться з дотриманням правил, передбачених частинами другою, третьою, п'ятою, сьомою – чотирнадцятою статті 352 цього Кодексу. Послідовність прямого та перехресного допиту потерпілого встановлюється судом за клопотанням сторін кримінального провадження, потерпілого, його представника та законного представника.»

12. Для усунення недоліків нормативної регламентації перехресного допиту у судовому розгляді перше речення частини шостої ст. 353 КПК потребує викладення у такій редакції: «6. Свідка обвинувачення першим допитує прокурор, а свідка захисту – обвинувачений, його захисник та законний представник (прямий допит).»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авилов А. В. Субъекты обязанности доказывания в уголовном судопроизводстве : [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. В. Авилов. – Краснодар, 2011. – 25 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1456419>
2. Авилов А. В. Субъекты обязанности доказывания в уголовном судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Авилов Александр Владимирович. – Краснодар, 2011. – 165 с.
3. Адамайтис М. Право суда на инициативу в исследовании доказательств мешает его беспристрастности / М. Адамайтис // Российская юстиция. – 2003. – № 11. – С. 32.
4. Александров А. С. Принципы уголовного процесса / А. С. Александров // Правоведение. – 2003. – № 3. – С. 162-178.
5. Александрова С. А. Судебные действия, осуществляемые судом первой инстанции в уголовном судопроизводстве России: понятие, виды, процессуальный режим [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. А. Александрова. – Воронеж, 2010. – 24 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1379117>.
6. Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий : монография / Ю. П. Аленин. – Одесса : Центр.-Укр. изд-во, 2002. – 264 с.
7. Аленін Ю. П. Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України : навч.-метод. посіб. / Ю. П. Аленін, В. Г. Пожар, І. В. Гловюк [та ін.]. – Одеса : Фенікс, 2012. – 138 с.
8. Андрущенко Т. И. Суд как субъект доказывания в уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Т. И. Андрущенко. – Ростов-на-Дону, 2012. – 25 с.
9. Апостолова Н. Н. Целесообразность (дискреционность) в российском уголовном судопроизводстве [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... д-ра юрид.

наук : 12.00.09 / Н. Н. Апостолова. – Москва, 2010. – 62 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1414046>.

10. Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе / В. Д. Арсеньев. – Москва, 1964. – 179 с.

11. Астафьев А. Ю. Процессуальная независимость судьи как субъекта доказывания: пределы дискреционных полномочий / А. Ю. Астафьев // Вестник Воронежского государственного университета. Серия Право. – 2013. – № 1. – С. 327-339.

12. Аширова Л. М. Проблемы реализации принципа справедливости в уголовном процессе [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л. М. Аширова. – Уфа, 2006. – 26 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1291322>.

13. Бабаєва О. Рішення, які приймає по кримінальній справі суддя на стадії попереднього розгляду / О. Бабаєва // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 4. – С. 232-241.

14. Бабанли Р. Ш. Доведеність вини поза розумним сумнівом у кримінальному процесі України: особливості розуміння та правозастосування / Р. Ш. Бабанли, М. В. Сіроткіна // Адвокат. – 2013. – № 10. – С. 19-21.

15. Багдасаров Р. В. Принцип состязательности в уголовном процессе России и стран Европейского Союза [Электронный ресурс] / Р. В. Багдасаров. – Москва : Юрлитинформ, 2008. – 216 с. – Режим доступа: <http://www.mgimo.ru/files/34866/34866.pdf>.

16. Баев О. Я. Усмотрение в уголовном судопроизводстве / О. Я. Баев // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право. – 2010. – № 1. – С. 438-450.

17. Балакшин В. С. Доказательства в теории и практике уголовно-процессуального доказывания (важнейшие проблемы в свете УПК Российской Федерации) : дис. ... д-ра юрид. наук / Балакшин Виктор Степанович. – Екатеринбург, 2005. – 533 с.

18. Банчук О. А. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда. – Київ : Леста, 2005. – 116 с.
19. Барабанов П. К. Реализация назначения уголовного судопроизводства при доказывании в суде первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Барабанов Павел Кельсеевич. – Владимир, 2011. – 244 с.
20. Барак А. Судейское усмотрение : пер. с англ. / А. Барак ; вступ. ст. М. В. Баглая. – Москва : Норма, 1999. – 376 с.
21. Басай Н. М. Визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України: підстави, процесуальний порядок і правові наслідки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. М. Басай. – Одеса, 2012. – 20 с.
22. Безносьок А. М. Доведеність поза розумним сумнівом та достовірність як стандарти доказування у кримінальному процесі України / А. М. Безносьок // Судова апеляція. – 2014. – № 3. – С. 23-28.
23. Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособие / А. Р. Белкин. – Москва : НОРМА, 1999. – 429 с.
24. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин. – Москва : Наука, 1966. – 295 с.
25. Берг Л. Н. Судебное усмотрение и его пределы: общетеоретический аспект [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. Н. Берг. – Екатеринбург, 2008. – 22 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1279817>.
26. Бержель Ж.-Л. Общая теория права = Theorie Generale du Droit / Жан-Поль Бержель ; пер. с фр. Г. В. Чуршукова ; под общ. ред. В. И. Даниленко. – Москва : Nota Bene, 2000. – 576 с.
27. Бернэм У. Суд присяжных заседателей [Электронный ресурс] / У. Бернэм. – Москва, 1995. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1131501>.
28. Бобечко Н. Р. Доказування у стадіях апеляційного та касаційного провадження за КПК України : навч. посіб. / Н. Р. Бобечко ; за ред. акад. НАПрН України, проф. В. Т. Нора. – Тернопіль : Підручники та посібники, 2014. – 134 с.

29. Бойльке В. Уголовно-процессуальное право ФРГ : учебник / Вернер Бойльке ; пер с нем. Я. М. Плошкиной ; под ред. Л. В. Майоровой. – 6-е изд. с доп. и изм. – Красноярск : РУМЦ ЮО, 2004. – 352 с.
30. Бурмагин С. В. Роль и правовое положение суда в современном российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Бурмагин Сергей Викторович. – Владимир, 2009. – Т. 1. – 263 с.
31. Вапнярчук В. В. Стандарт кримінального процесуального доказування / В. В. Вапнярчук // Вісник Національної академії правових наук України. – 2015. – № 1. – С. 100-112.
32. Вапнярчук В. Суб'єкти кримінального процесуального доказування / В. Вапнярчук // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1. – С. 160-168.
33. Вапнярчук В. В. Сутність активної та ініціативної діяльності суду в кримінальному провадженні / В. В. Вапнярчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. – 2014. – Вип. 25. – С. 236-239.
34. Вапнярчук В. В. Сутність, зміст та механізм формування внутрішнього переконання як результату оцінки доказування / В. В. Вапнярчук // Юрист України. – 2014. – № 4. – С. 103-110.
35. Вапнярчук В. Сутність категорії «тягар доказування» у кримінальному провадженні України / В. Вапнярчук // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2. – С. 145-155.
36. Вапнярчук В. Сущность истины в уголовном процессе Украины / В. Вапнярчук // *Legea și viața*. – 2013. – № 9/2. – С. 53-56.
37. Васин В. Руководящее начало как проблема процессуальной активности суда в доказывании при рассмотрении уголовного дела по первой инстанции / В. Васин // Мировой судья. – 2008. – № 7. – С. 19-22.
38. Васяев А. А. Исследование доказательств в ходе судебного следствия в суде первой инстанции в российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Васяев Александр Александрович. – Саранск, 2008. – 242 с.

39. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 14 листопада 2014 р. (справа № 297/2527/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41397770>.
40. Вирок Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 03 квітня 2015 р. (справа № 495/1943/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43480281>.
41. Вирок Богодухівського районного суду Харківської області від 06 лютого 2015 р. (справа № 613/149/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42600337>.
42. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 08 липня 2014 р. (справа № 127/11118/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39648838>.
43. Вирок Гадяцького районного суду Полтавської області від 4 червня 2014 р. (справа № 526/2080/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39048259>.
44. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 20 березня 2015 р. (справа № 461/977/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43295933>.
45. Вирок Іванівського районного суду Одеської області від 03 жовтня 2013 р. (справа № 499/1331/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33994591>.
46. Вирок Кам'янського районного суду Черкаської області від 11 лютого 2015 р. (справа № 696/150/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42651551>.
47. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 13 вересня 2013 р. (справа № 640/14287/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33504181>.
48. Вирок Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 10 вересня 2014 р. (справа № 133/1118/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40413859>.

49. Вирок Коростенського міськрайонного суду від 22 квітня 2014 р. (справа № 279/4149/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38316774>.
50. Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області від 03 квітня 2015 р. (справа № 347/406/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43421418>.
51. Вирок Костопільського районного суду Рівненської області від 31 грудня 2014 р. (справа № 564/2874/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42596508>.
52. Вирок Лісянського районного суду Черкаської області від 23 серпня 2013 р. (справа № 700/855/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33202303>.
53. Вирок Лубенського районного суду Полтавської області від 15 травня 2015 р. (справа № 539/1644/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44193185>.
54. Вирок Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 26 лютого 2013 р. (справа № 541/269/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29563605>.
55. Вирок Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 24 квітня 2014 р. (справа № 660/444/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38389822>.
56. Вирок Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 14 жовтня 2014 р. (справа № 398/5088/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41544917>.
57. Вирок Оржицького районного суду Полтавської області від 20 лютого 2015 р. (справа № 543/66/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42797650>.
58. Вирок Петриківського районного суду Дніпропетровської області від 14 травня 2015 р. (справа № 187/470/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44137964>.

59. Вирок Підволочиського районного суду Тернопільської області від 08 серпня 2014 р. (справа № 1-кп/604/71/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40177266>.
60. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 03 лютого 2014 р. (справа № 711/9340/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36943538>.
61. Вирок Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 10 лютого 2014 р. (справа № 742/460/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37052263>.
62. Вирок Рівненського міського суду від 31 жовтня 2014 р. (справа № 569/17927/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41290683>.
63. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 30 грудня 2013 р. (справа № 452/4006/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36445673>.
64. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 7 квітня 2014 р. (ун. № 759/12412/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38094937>.
65. Вирок Сокальського районного суду Львівської області від 27 вересня 2013 р. (справа № 454/2657/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33753379>.
66. Вирок Теплицького районного суду Вінницької області від від 22 березня 2013 р. (справа № 144/271/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30162724>.
67. Вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 10 квітня 2014 р. (справа № 337/433/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38157475>.
68. Вирок Чорнухинського районного суду Полтавської області від 21 листопада 2013 р. (справа № 549/800/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35494370>.

69. Вирок Чуднівського районного суду Житомирської області від 31 липня 2014 р. (справа № 294/994/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39986949>.
70. Вирок Чуднівського районного суду Житомирської області від 18 листопада 2014 р. (справа № 294/1630/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41444306>.
71. Вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 07 листопада 2013 р. (справа № 688/3784/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35140344>.
72. Власов А. А. Полномочия следователя в советском уголовном процессе [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Власов. – Москва, 1979. – 23 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=48653>.
73. Власова Г. П. Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика : монографія / Г. П. Власова. – Ірпінь : Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2014. – 424 с.
74. Воробьева Ю. Ю. Современные проблемы процесса доказывания в российском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. Ю. Воробьева. – Оренбург, 2006. – 22 с.
75. Воскобитова Л. А. Механизм реализации судебной власти посредством уголовного судопроизводства [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Л. А. Воскобитова. – Москва, 2004. – 56 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/script/cntSource.asp?cntID=100076189>.
76. Галоганов Е. А. Проблемы реализации принципа состязательности в уголовном судопроизводстве Российской Федерации [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. А. Галоганов. – Москва, 2008. – 30 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1278667>.
77. Глинська Н. В. Класифікація кримінальних процесуальних рішень та її значення для визначення специфіки стандартів їх доброякісності / Н. В. Глинська

// Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Харків, 2014. – Вип. 27. – С. 142-155.

78. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : монографія / Н. В. Глинська. – Київ : Істина, 2014. – 588 с.

79. Гловюк І. В. Деякі аспекти доказування у кримінальному провадженні на підставі угод [Електронний ресурс] / І. В. Гловюк // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3/1. – Режим доступу: http://pap.in.ua/3-1_2013/9/Hloviuk%20I.V.pdf.

80. Гловюк І. Деякі проблеми участі захисника у судовому провадженні / І. Гловюк // Актуальні питання державотворення в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (23 трав. 2014 р.) / редкол.: д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), проф. П. С. Берзін (заст. голови), к.ю.н. І. С. Сахарук (відп. ред.) – Київ : Прінт-Сервіс, 2014. – С. 442-443.

81. Гловюк І. В. Потерпілий як суб'єкт доказування: проблеми визначення процесуальних можливостей / І. В. Гловюк // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.) / відп. за вип. Ю. П. Аленін. – Одеса : Юрид. літ., 2013. – С. 178-184.

82. Гмирко В. П. Стандарти доказаності: спроба прагматичного погляду / В. П. Гмирко // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Харків, 2012. – Вип. 23. – С. 168-179.

83. Говорун Д. М. Поняття принципу публічності та його нормативний зміст [Електронний ресурс] / Д. М. Говорун // Теорія і практика правознавства. – 2011. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1/Govorun.pdf.

84. Головки Л. В. Теоретические основы модернизации учения о материальной истине в уголовном процессе / Л. В. Головки // Библиотека криминалиста. – 2012. – № 4. – С. 65-87.

85. Головненков П. В. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – *Staflprozessordnung (StPO)* [Электронный ресурс] : науч.-практ. коммент. и пер. текста закона / Павел Головненков, Наталья Спица ; со вступ. ст. Уве Хелльманна. – Potsdam : Universitätsverlag Potsdam, 2012. – 404 с. – Режим доступа: <http://opus.kobv.de/ubp/volltexte/2012/6177/pdf/sdrs02.pdf>.
86. Горобец В. Законность, обоснованность и справедливость приговора в условиях состязательности процесса [Электронный ресурс] / В. Горобец // Российская юстиция. – 2003. – № 8. – С. 37-39. – Режим доступа: http://www.juristlib.ru/book_2781.html.
87. Горский Г. Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г. Ф. Горский, Л. Д. Кокорев, П. С. Элькинд. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 303 с.
88. Гочияев М. К. Судебное следствие как объективная основа законного и обоснованного приговора [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. К. Гочияев. – Краснодар, 2006. – 24 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1326874>.
89. Григорьева Н. Принципы уголовного судопроизводства и доказательства / Н. Григорьева // Российская юстиция. – 1995. – № 8. – С. 39-42.
90. Гринюк В. О. Незалежність судді у кримінальному процесі України : монографія / В. О. Гринюк. – Київ : Вид. група «Наш продукт», 2012. – 202 с.
91. Гринюк В. Отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні: деякі проблемні питання / В. Гринюк // Право України. 2015. – № 1. – С. 143-151.
92. Гришин С. П. Активность суда и состязательность уголовного процесса / С. П. Гришин // Российский судья. – 2006. – № 1. – С. 9-13.
93. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – Київ : КНТ, 2006. – 272 с.
94. Грошевий Ю. М. Роль суду в змагальному кримінальному процесі / Ю. М. Грошевий // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. – 2009. – Вип. 100. – С. 344-345.

95. Гуртієва Л. М. Способи збирання та перевірки доказів у стадії досудового розслідування / Л. М. Гуртієва // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.) / відп. за вип. Ю. П. Аленін. – Одеса : Юрид. літ., 2013. – С. 248-253.
96. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – Москва : Зерцало-М, 2001. – 470 с.
97. Давиденко С. В. Особливості процесуального положення потерпілого в судовому розгляді за ч. 3 ст. 349 КПК України [Електронний ресурс] / С. В. Давиденко // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 105-109. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_2_19.pdf.
98. Дерев'янкін С. Л. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. Л. Дерев'янкін ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2005. – 20 с.
99. Дехтяр О. Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Г. Дехтяр ; кер. роботи В. Д. Басай ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2014. – 20 с.
100. Деєв М. В. Достатність доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. В. Деєв ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2008. – 16 с.
101. Дзюбенко А. А. Собираніе и исследование доказательств мировым судьей по уголовным делам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дзюбенко Александра Александровна. – Омск, 2008. – 238 с.
102. Дискреция [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/3695>.
103. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса (вопросы теории и практики) / Т. Н. Добровольская. – Москва : Юрид. лит., 1971. – 199 с.

104. Дудко Н. А. Общие условия судебного разбирательства в системе гарантий социалистического правосудия : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дудко Нина Алексеевна. – Москва, 1984. – 218 с.
105. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6. Право на справедливое судебное разбирательство: прецеденты и комментарии / Нула Моул, Катарина Харби, Л. Б. Алексеева. – Москва, 2001. – 144 с.
106. Ермакова К. П. Пределы судебного усмотрения [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / К. П. Ермакова. – Москва, 2010. – 26 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1425882>.
107. Загурський О. Б. Спрощений порядок судового розгляду кримінальних справ: сучасний стан та шляхи удосконалення [Електронний ресурс] / О. Б. Загурський // Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми правотворчості очима науковців». – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=714.
108. Зайцева Е. А. В развитие учения С. А. Шейфера о формировании доказательств / Е. А. Зайцева, А. И. Садовский // Вестник СамГУ. – 2014. – № 11/2. – С. 22-28.
109. Захаров Д. О. Роль суда у формуванні доказової бази у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] / Д. О. Захаров, А. В. Руденко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2012. – Т. 25, № 2. – С. 202-203. – Режим доступа: http://sn-jurid.crimea.edu/arhiv/2012/25_2law/027zaxar.pdf.
110. Зашляпин Л. А. Судебные действия следственного характера как научная метафора / Л. А. Зашляпин. – Москва : Юрлитинформ, 2011. – 320 с.
111. Заяць Д. Д. Перевірка показань на місці у ході судового слідства: питання законодавства та практика застосування / Д. Д. Заяць // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 11. – С. 29-32.
112. Зверев И. В. Субъекты доказывания в уголовном судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. В. Зверев. – Волгоград, 2005. – 195 с.

113. Зінченко І. Л. Проблеми змагальності в кримінальному процесі / І. Л. Зінченко // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. – 2006. Вип. 85. – С. 136-140.
114. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 05 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12>.
115. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» від 15 листопада 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.
116. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» від 05 квітня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13/paran7#n7>.
117. Іщенко В. М. Перспективи формування стандартів доказування у сучасному кримінальному процесі України [Електронний ресурс] / В. М. Іщенко // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 302-307. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_3_44.pdf.
118. Каз Ц. М. Субъекты доказывания в советском уголовном процессе / Ц. М. Каз. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1968. – 68 с.
119. Карабанова Т. Н. Роль суда в доказывании в уголовном процессе Российской Федерации / Т. Н. Карабанова // Вестник Российского университета дружбы народов. – 2007. – № 1. – С. 52-57.
120. Карабанова Т. Н. Судебное следствие в уголовном процессе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Карабанова Татьяна Николаевна. – Москва, 2008. – 231 с.

121. Карабут Л. Соглашения в уголовной процессуальной деятельности: пределы доказывания и заключения / Л. Карабут // *Legea și viața*. – 2014. – № 2/2. – С. 127-130.
122. Карабут Л. В. Щодо формування доказів під час досудової кримінальної процесуальної діяльності за новим КПК [Електронний ресурс] / Л. В. Карабут // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 1. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12klvznk.pdf>.
123. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури : навч.-метод. посіб. / П. М. Каркач. – Харків : Право, 2007. – 208 с.
124. Карпов Н. С. Проведення скороченого судового розгляду у кримінальному процесі / Н. С. Карпов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. – № 10-2, т. 2. – С. 104-106.
125. Карякин Е. А. Теоретические и практические проблемы формирования истины по уголовному делу в суде первой инстанции / Е. А. Карякин. – Москва : Юрлитинформ, 2009. – 296 с.
126. Квятковський М. Проблемні питання кримінального провадження на підставі угод про визнання винуватості та про примирення у кримінальному провадженні / М. Квятковський // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 4. – С. 98-103.
127. Кириллова Н. П. Состязательность судебного разбирательства и установление истины по уголовному делу / Н. П. Кириллова // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2008. – № 1. – С. 83-100.
128. Кіцен Н. В. Неповнота судового розгляду як підстава для зміни та скасування судового рішення у апеляційному порядку / Н. В. Кіцен // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С. В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 трав. 2014 р.): у 2 т. / відп. ред. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юрид. літ., 2014. – Т. 1. – С. 676-678.
129. Кобликов А. С. Судебный приговор / А. С. Кобликов. – Москва, 1966. – 136 с.

130. Коваленко Л. Б. Проблемні аспекти спрощеного судового розгляду у кримінальному процесі України / Л. Б. Коваленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2014. – Вип. 6-1, т. 4. – С. 52-56.
131. Ковальчук С. О. Способи збирання речових доказів стороною обвинувачення [Електронний ресурс] / С. О. Ковальчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14kosdso.pdf>.
132. Ковтун Н. Н. О роли суда в доказывании по уголовным судам в свете конституционного принципа состязательности процесса / Н. Н. Ковтун // Государство и право. – 1998. – № 6. – С. 59-63.
133. Когутич І. Судово-слідчі дії як засіб розгляду кримінальних справ у суді / І. Когутич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 352-357.
134. Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / І. І. Когутич. – Київ, 2010. – 37 с.
135. Колбая Г. Н. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства / Г. Н. Колбая. – Москва : Юрид. лит., 1975. – 152 с.
136. Колодчин В. В. Особливості участі прокурора в судовому розгляді [Електронний ресурс] / В. В. Колодчин // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 376-379. – Режим доступу: http://pap.in.ua/5_2014/113.pdf.
137. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004
138. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
139. Корневский Ю. Восполнение судом пробелов предварительного следствия / Ю. Корневский // Советская юстиция. – 1992. – № 3. – С. 8-9.

140. Коровайко О. І. Особливості провадження дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів в ході судового слідства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. І. Коровайко . – Одеса, 2010. – 242 с.
141. Коровайко О. Процесуальний порядок скороченого судового слідства: перспективи удосконалення / О. Коровайко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 6. – С. 89-92.
142. Коровайко О. І. Суд як суб'єкт доказування у стадії судового розгляду / О. І. Коровайко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса, 2010. – Вип. 55. – С. 49-57.
143. Коровина М. С. Проблемы доказывания по уголовным делам в суде первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Коровина Марина Станиславовна. – Иваново, 2007. – 162 с.
144. Коротич В. А. Доказывание при судебном разбирательстве уголовного дела : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. А. Коротич. – Киев, 1973. – 202 с.
145. Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. Я. Корсун. – Київ, 2011. – 16 с.
146. Корчагин А. Ю. Организационно-тактические и методические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А. Ю. Корчагин. – Москва, 2007. – 44 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1273758>.
147. Корчева Т. В. Актуальні питання застосування угод у судовому провадженні за Кримінальним процесуальним кодексом України [Електронний ресурс] / Т. В. Корчева // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2. – С. 309-312. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/2_2014/85.pdf.
148. Костюченко О. Ю. Особливості проведення прямого та перехресного судового допиту свідків і потерпілих / О. Ю. Костюченко // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 1. – С. 66-73.

149. Котик З. Поняття, зміст і обов'язок доказування у кримінальному судочинстві України / З. Котик // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 11. – С. 86-93.
150. Котубей І. І. Про активність суду під час дослідження доказів у кримінальному провадженні / І. І. Котубей // Молодий вчений. – 2014. – № 7. – С. 146-149.
151. Кочеткова Е. А. Состязательность в судебном следствии по уголовным делам [Электронный ресурс]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Е. А. Кочеткова. – Воронеж, 2007. – 27 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1368969>
152. Кочеткова Е. А. Состязательность в судебном следствии по уголовным делам: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Кочеткова Елена Александровна. – Воронеж, 2007. – 243 с.
153. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Харків: Право, 2010. – 608 с.
154. Кримінальний процес України: підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – Київ: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
155. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – Київ: Центр учб. літ., 2013. – 544 с.
156. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц [та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків: Право, 2013. – 824 с.
157. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, 11-12, 13. – Ст. 88.
158. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль [та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків: Право, 2012. – 768 с.

159. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – 664 с.
160. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.
161. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Харків : Одиссей, 2013. – 1104 с.
162. Кримінально-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Харків : Одиссей, 2009. – 816 с.
163. Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки від 14 березня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.org.ua/files/_%282%29.pdf.
164. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-05>
165. Крушинський С. А. Проблеми подання доказів у стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції / С. А. Крушинський // Молодий вчений. – 2015. – № 2. – С. 787-789.
166. Кузнецов Н. П. Доказывание и его особенности на стадиях уголовного процесса России : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Н. П. Кузнецов. – Воронеж, 1998. – 444 с.
167. Кучинська О. П. Забезпечення прав осіб при розгляді справ у суді першої інстанції [Електронний ресурс] / О. П. Кучинська // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 1. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11kopspi.pdf>.
168. Лазарева В. А. Доказывание в уголовном процессе : учеб.-практ. пособие / В. А. Лазарева. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Юрайт, 2010. – 343 с.

169. Лазарева В. Состязательность и доказывание в уголовном процессе / В. Лазарева // Уголовное право. – 2007. – № 3. – С. 98-102.
170. Ларинков А. А. Теоретические и правоприменительные проблемы доказывания на стадии судебного разбирательства в суде первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Ларинков. – Санкт-Петербург, 2006. – 232 с.
171. Левченко О. В. Система средств познавательной деятельности в доказывании по уголовным делам и ее совершенствование : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Левченко Ольга Владимировна. – Краснодар, 2004. – 418 с.
172. Легких К. В. Процесуальні помилки суб'єктів доказування при застосуванні статей 23, 291, 349 КПК як підстава визнання доказів недопустимими / К. В. Легких // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2014. – № 5. – С. 95-99.
173. Литвин О. В. Деякі питання порядку визнання судом недопустимості доказів у стадії судового розгляду [Електронний ресурс] / О. В. Литвин // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-1. – Режим доступу: http://pap.in.ua/3-1_2013/9/Lytvyn%20O.V.pdf.
174. Литвин О. В. Обов'язок та тягар доказування у кримінальному судочинстві / О. В. Литвин // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20-21 квіт. 2012 р.) / відп. за вип. д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Фенікс, 2012. – Т. 2. – С. 413-415.
175. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник / Л. М. Лобойко. – Київ : Істина, 2014. – 432 с.
176. Лукашкина Т. В. Доказывание как этап правоприменительного процесса / Т. В. Лукашкина // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.) / відп. за вип. Ю. П. Аленін. – Одеса : Юрид. літ., 2013. – С. 30-36.
177. Лукашкина Т. В. Пределы судебного разбирательства / Т. В. Лукашкина // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса, 2006. – Вип. 27. – С. 125-135.

178. Лукашкіна Т. В. Роль суду в доказуванні у кримінальному процесі (за проектом КПК) / Т. В. Лукашкіна // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20-21 квіт. 2012 р.) / відп. за вип. д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Фенікс, 2012. – Т. 2. – С. 401-403.
179. Лукашкіна Т. В. Теорія доказів у кримінальному судочинстві : навч.-метод. посіб. / Т. В. Лукашкіна, Л. М. Гуртієва. – Одеса : Фенікс, 2012. – 54 с.
180. Лупинская П. Доказательства и доказывание в новом уголовном процессе / П. Лупинская // Российская юстиция. – 2002. – № 7. – С. 5-7.
181. Лупинская П. А. Доказывание в советском уголовном процессе : учеб. пособие для студентов, изучающих спецкурс «Доказательства в уголовном процессе» / П. А. Лупинская. – Москва, 1966. – 102 с.
182. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве: их виды, содержание и формы / П. А. Лупинская. – Москва : Юрид. лит., 1976. – 168 с.
183. Льовкін В. Л. Зізнання обвинуваченого у вчиненні злочину і спрощений порядок судового розгляду / В. Л. Льовкін // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 6. – С. 84-91.
184. Ляш А. О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві : навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський ; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – Київ, 2006. – 185 с.
185. Макаренко А. С. Суддівський розсуд при призначенні покарання в Україні : монографія / А. С. Макаренко. – Одеса : Юрид. літ., 2013. – 273 с.
186. Макарова З. О пользе «старых» представлений в уголовном процессе / З. Макарова // Уголовное право. – 2008. – № 4. – С. 100-104.
187. Маланюк А. Слідчі дії у судовому розгляді кримінальної справи / А. Маланюк // Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції (9-10 лют. 2006 р.). – Львів, 2006. – С. 430-432.
188. Малахова О. В. Обов'язок і тягар доказування у кримінальному провадженні України / О. В. Малахова // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф.

(м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.) / відп. за вип. Ю. П. Аленін. – Одеса : Юрид. літ., 2013. – С. 215-219.

189. Малахова О. В. Щодо процесуального порядку визнання доказів недопустимими в судовому розгляді / О. В. Малахова // Правова політика в Україні: питання теорії та практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 жовт. 2014 р.) : в 2 т. / Нац. акад. прокуратури України. – Київ, 2014. – Т. 2. – С. 213-215.

190. Маляренко В. Т. Про змагальність сторін у кримінальному судочинстві та функціональне становище суду (окремі аспекти) / В. Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 6. – С. 6-10.

191. Марков П. В. Правовая природа и условия осуществления судебного усмотрения [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / П. В. Марков. – Москва, 2012. – 30 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1509331>.

192. Маслова Ю. А. Инициативная деятельность суда первой инстанции в условиях состязательного уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. А. Маслова ; [Воронеж. гос. ун-т]. – Воронеж, 2011. – 23 с.

193. Матвієвська Г. В. Заочне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. В. Матвієвська ; наук. кер. В. М. Трофименко ; НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого». – Харків, 2013. – 226 с.

194. Маткина Д. В. Конвенциональная форма судебного разбирательства: история, современность и перспективы развития [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. В. Маткина. – Оренбург, 2009. – 26 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1314749>.

195. Махоркин И. Л. Реализация полномочий суда как элемент правового регулирования досудебного уголовного производства / И. Л. Махоркин // Адвокат. – 2009. – № 5. – С. 84-86.

196. Меринов Э. Правомерна ли активность суда в решении вопросов о допустимости доказательств / Э. Меринов // Законность. – 2006. – № 3. – С. 35-37.

197. Мирошниченко Ю. Проблеми судового розгляду в кримінальному провадженні: організаційно-підготовчий аспект / Ю. Мирошниченко // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 4. – С. 139-144.
198. Мирошниченко Ю. М. Співвідношення принципу змагальності і активності суду в ході розгляду кримінальних справ / Ю. М. Мирошниченко // Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 квіт.) / відп. за вип. І. І. Поляков. – Сімферополь : КРП «Кримнавчпеддержвидав», 2010. – С. 409-410.
199. Михайловская И. Б. Соотношение судебных и следственных доказательств / И. Б. Михайловская // Государство и право. – 2006. – № 9. – С. 39-47.
200. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве : монография / М. М. Михеенко. – Киев : Вища шк., 1984. – 131 с.
201. Михеенко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеенко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – Київ, 1999. – 533 с.
202. Мірошников І. Ю. Судове слідство в апеляційній інстанції : монографія / І. Ю. Мірошников. – Харків : Право, 2007. – 192 с.
203. Мірошниченко Т. М. Проблеми реалізації нормативного змісту принципів кримінального судочинства у ході доказування / Т. М. Мірошниченко // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4. – С. 256-261.
204. Модельный Уголовно-процессуальный кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств : принят Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств 17 февр. 1996 г. // Информационный бюллетень. – 1996. – № 10, приложение.
205. Мотовиловкер Я. О. О принципах объективной истины, презумпции невиновности и состязательности процесса / Я. О. Мотовиловкер. – Ярославль, 1978. – 96 с.
206. Мотовиловкер Я. О. Основные уголовно-процессуальные функции / Я. О. Мотовиловкер. – Ярославль, 1976. – 94 с.

207. Муравин А. Б. Уголовный процесс : учеб. пособие / А. Б. Муравин. – Харьков : Бурун Книга, 2008. – 240 с.
208. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Харків : Фактор, 2013. – 1072 с.
209. Никонов М. А. Судейское усмотрение: уголовно-процессуальные аспекты [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. А. Никонов. – Москва, 2014. – Режим доступа: <http://www.iaaj.net/node/1496>.
210. Никульшина О. Г. Исследование банковских документов в уголовном судопроизводстве [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Г. Никульшина. – Москва, 2003. – 29 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1173622>.
211. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості / Р. В. Новак // Право і безпека. – 2014. – № 4. – С. 131-137.
212. Нор В. Всебічність, повнота й неупередженість встановлення обставин кримінального правопорушення: доктринальні підходи і нормативне регулювання за новим КПК України / В. Нор // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XIX звіт. наук.-практ. конф. 7-8 лют. 2013 р. / Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. – Львів, 2013. – С. 358-360.
213. Нор В. Т. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація [Електронний ресурс] / В. Т. Нор // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2010. – № 2. – С. 10-12. – Режим доступу: <http://www.lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10nvtdpr.pdf>.
214. Нор В.Т. Роль суду у встановленні обставин справи за чинним КПК України та його новим проектом / В.Т. Нор // Актуальні проблеми кримінального права, та кримінології, кримінально-виконавчого права : Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики», присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 28 жовтня 2011 року). – Одеса : Фенікс 2011. – С. 264-267.

215. Орлов Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе / Ю. К. Орлов. – Москва : Юристъ, 2009. – 175 с.
216. Павлишин А. Кримінально-процесуальна форма і встановлення істини / А. Павлишин // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XVII регіон. наук.-практ. конф. 3-4 лют. 2011 р. / Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. – Львів, 2011. – С. 364-368.
217. Павлишин А. Окремі питання допустимості доказів за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. / А. Павлишин // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2014. – Вип. 59. – С. 356-364.
218. Панасюк О. Застосування належної правової процедури судом першої інстанції при вирішенні питання допустимості доказів / О. Панасюк // Національний юридический журнал. – 2014. – № 6. – С. 256-261.
219. Панова А. В. До питання про поняття «недопустимість доказу» у кримінальному провадженні / А. В. Панова // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Харків, 5 груд. 2014 р. / ХНУВС. – Харків, 2014. – С. 209-210.
220. Пастернак Ю. Проблема істини в сучасному кримінальному процесі / Ю. Пастернак // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2009. – Вип. 49. – С. 274-280.
221. Пашков С. Ю. Роль председательствующего в обеспечении всесторонности и полноты исследования обстоятельств уголовного дела / С. Ю. Пашков // Уголовный процесс. – 2009. – № 10. – С. 36-39.
222. Пиук А. В. Роль суда в собирании доказательств по уголовному делу на стадии предварительного расследования и при рассмотрении дела в суде первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Пиук Алексей Валерьевич. – Томск, 2004. – 225 с.
223. Підтримання прокурором державного обвинувачення в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу України : зб. метод. рек. / за заг. ред. В. П. Пшонки, Ю. М. Дьоміна. – Київ : Алерта, 2013. – 438 с.

224. Плашевская А. А. Собираение судом доказательств при рассмотрении дела по первой инстанции в уголовном процессе России: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Плашевская Анастасия Анатольевна. – Томск, 2006. – 241 с.
225. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження): монографія / Є. В. Повзик. – Харків : Право, 2014. – 224 с.
226. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. Погорецький // Право України. – 2014. – № 10. – С. 12-25.
227. Погребняк С. П. Основоположні принципи права [Електронний ресурс]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / С. П. Погребняк; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2009. – 36 с. –Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2009/09pspopp.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.
228. Поляков М. П. Принцип чистой состязательности как источник проблем судебного следствия / М. П. Поляков // Уголовное судопроизводство. – 2007. – № 1. – С. 36-39.
229. Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи : навч. посіб. для вузів / В. О. Попелюшко. – Київ : Кондор, 2006. – 234 с.
230. Попелюшко В. О. Формування кримінальної справи на стадії судового провадження / В. О. Попелюшко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 44-49.
231. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 3 червня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05>.
232. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення правового регулювання питань кримінального провадження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=44779&pf35401=237431>.

233. Пронин К. В. Дискреционные полномочия суда в уголовном судопроизводстве [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / К. В. Пронин. – Челябинск, 2010. – 25 с. – Режим доступа: http://www2.susu.ac.ru/file/abstract/pronin_konstantin_vladimirovich.doc.
234. Пшенічко С. О. Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Пшенічко Станіслав Олексійович ; НУ ОЮА. – Одеса, 2014. – 253 с.
235. Ратушна Б. Стандарт доказування як критерій достовірності результату судового пізнання / Б. Ратушна // Право України. – 2012. – № 6. – С. 282-291.
236. Решетникова И. В. Доказательственное право Англии и США / И. В. Решетникова. – Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1997. – 240 с.
237. Рибалка О. В. Значення кримінально-процесуального доказування / О. В. Рибалка // Адвокат. – 2011. – № 10. – С. 15-21.
238. Рибалка О. В. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Рибалка. – Київ, 2010. – 20 с.
239. Рибалка О. В. Суд як суб'єкт доказування у разі застосування спрощеного порядку судового слідства / О. В. Рибалка // Адвокат. – 2011. – № 12. – С. 23-26.
240. Рибалка О. В. Суд як учасник процесу доказування в процесі реформування кримінального процесуального законодавства / О. В. Рибалка // Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства : матеріали регіон. «круглого столу» (19 квіт. 2013 р.) / відп. за вип. д.ю.н., проф. Ю. П. Аленін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Юрид. літ., 2013. – С. 134-137.
241. Рісний М. Б. Правозастосувальний розсуд у юридичній практиці (загальнотеоретичне дослідження) / М. Б. Рісний. – Львів, 2007. – 192 с. – (Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / редкол.: П. М. Рабинович (голов. ред.) [та ін.]. Серія 1. Дослідження та реферати ; вип. 16).

242. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кобець проти України» від 14 лютого 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_320.
243. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Козинець проти України» від 6 грудня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_334.
244. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сергій Савенко проти України» від 24 жовтня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_992.
245. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ухань проти України» від 18 грудня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_440.
246. Рожнова В. В. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні / В. В. Рожнова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 301-306.
247. Россинский С. Б. Уголовный процесс России : курс лекций / С.Б. Россинский. – Москва : Эксмо, 2008. – 576 с.
248. Рыжих А. Н. Полномочия суда на досудебных стадиях уголовного процесса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Рыжих Алексей Николаевич. – Екатеринбург, 2008. – 251 с.
249. Савицкий М. Я. К вопросу о системе принципов советского уголовного процесса / М. Я. Савицкий // Советское государство и право. – 1950. – № 1. – С. 45-56.
250. Савицький Д. О. Процес доказування у справах з протокольною формою досудової підготовки матеріалів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д. О. Савицький. – Київ, 2003. – 18 с.
251. Самоходкина О. С. Доказывание при производстве по уголовным делам в суде первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Самоходкина Ольга Семеновна. – Ростов-на-Дону, 2006. – 209 с.

252. Сардарян Н. Т. Активность суда в доказывании и принцип состязательности / Н. Т. Сардарян // Закон и право. – 2008. – № 9. – С. 38-39.
253. Свиридов М. К. О возвращении судом дела на дополнительное расследование / М. К. Свиридов // Правовые проблемы укрепления российской государственности : сб. ст. / отв. ред.: М. К. Свиридов, Ю. К. Якимович ; под ред. О. И. Андреевой, И. В. Чадновой. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2013. – Ч. 59. – С. 201-205.
254. Свиридов М. К. Установление судом истины в судебном разбирательстве / М. К. Свиридов // Вестник Томского государственного университета. – 2011. – № 353. – С. 142-147.
255. Семенцов В. А. Оценка доказательств судом первой инстанции по уголовному делу : монография / В. А. Семенцов, И. И. Белохортов. – Москва : Юрлитинформ, 2012. – 184 с.
256. Семухина О. Б. Типология уголовного процесса и деятельность суда в рамках обвинительного и состязательного типов уголовного процесса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Семухина Ольга Борисовна. – Томск, 2002. – 216 с.
257. Сенькина Ж. С. Активность суда в уголовно-процессуальном доказывании : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сенькина Жанна Сергеевна. – Нижний, 2014. – 246 с.
258. Серeda Ю. М. Формування доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. М. Серeda. – Київ, 2012. – 16 с.
259. Сиза Н. Процесуальні повноваження суду щодо дослідження доказів у кримінальному провадженні / Н. Сиза // Право України. – 2013. – № 11. – С. 189-197.
260. Скребец Г. Г. Участие адвоката-защитника в формировании доказательств на стадии предварительного расследования [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. Г. Скребец. – Екатеринбург, 2008. – 22 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1298437>.
261. Сліпченко В. І. Оцінка доказів судом другої інстанції / В. І. Сліпченко // Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального права :

матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті професорів кафедри правосуддя М. М. Михеєнка та М. Й. Штефана. – Київ : ВГЛ «Обрій», 2009. – С. 231-233.

262. Слюсарчук Х. До питання про сутність поняття «стандарти доказування» / Х. Слюсарчук // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXI звіт. наук.-практ. конф. (12–13 лют. 2015 р.) : у 2 ч. / Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. – Львів, 2015. – Ч. 2. – С. 258-261.

263. Смирнов А. В. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Туркменистана: постатейный / А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский ; под общ. ред. проф. А. В. Смирнова. – 2011. – 656 с.

264. Смирнов В. П. Разделение основных функций и равноправие сторон [Электронный ресурс] / В. П. Смирнов // Правовоеведение. – 1999. – № 3. – С. 171-177. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=150360>.

265. Сморгунова М. Е. Теоретические основы и практика проверки досудебных доказательств в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сморгунова Мария Евгеньевна. – Нижний Новгород, 2004. – 250 с.

266. Сокира Л. Скорочений порядок судового розгляду кримінальних справ / Л. Сокира // Вісник прокуратури. – 2002. – № 4. – С. 35-39.

267. Соколовская Н. С. Роль суда в состязании сторон по уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Соколовская Наталья Сергеевна. – Томск, 2005. – 182 с.

268. Сопронюк І. О. Принцип процесуальної економії у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. О. Сопронюк. – Київ, 2011. – 20 с.

269. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія / С. М. Стахівський. – Київ, 2005. – 272 с.

270. Степаненко А. С. Предмет доказывания: сущность и понятие / А. С. Степаненко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2014. – Вип. 9-2, т. 2. – С. 123-125.

271. Степаненко А. С. Проблеми визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом» [Електронний ресурс] / А. С. Степаненко // Юридичний електронний науковий журнал. – 2014. – № 6. – С. 225-227. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/6_2014/62.pdf.
272. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. М. Стоянов ; ОНЮОА. – Одеса, 2010. – 20 с.
273. Стоянов М. М. До питання визначення властивостей доказів у кримінальному процесі / М. М. Стоянов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса, 2008. – Вип. 44. – С. 208-213.
274. Стоянов М. М. До питання про визначення локального предмета доказування / М. М. Стоянов // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20-21 квіт. 2012 р.) / відп. за вип. д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Фенікс, 2012. – Т. 2. – С. 403-405.
275. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1 / М. С. Строгович. – Москва : Наука, 1968. – 470 с.
276. Судебная власть / под ред. И. Л. Петрухина. – Москва : ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с.
277. Сысков В. Л. Доказательственная деятельность суда первой инстанции по уголовным делам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сысков Владимир Леонидович. – Челябинск, 2006. – 279 с.
278. Теория доказательств в советском уголовном процессе / авт. кол.: Р. С. Белкин, А. И. Винберг, А. Я. Дорохов [и др.] ; редкол.: Н. В. Жогин (отв. ред.) [и др.]. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Юрид. лит., 1973. – 735 с.
279. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая. – Москва : Юрид. лит., 1966. – 584 с.
280. Тетенькин Б. А. Проверка доказательств в структуре уголовно-процессуального доказывания [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд.

- юрид. наук : 12.00.09 / Б. А. Тетенькин. – Москва, 1983. – 22 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1290991>.
281. Тихомиров Ю. А. Теория компетенции / Ю. А. Тихомиров. – Москва, 2001. – 355 с.
282. Ткачук О. С. Визнання доказів допустимими за Кримінальним процесуальним кодексом України / О. С. Ткачук // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2013. – № 1. – С. 86-91.
283. Томин В. Т. О понятии принципа советского уголовного процесса / В. Т. Томин // Труды Высшей школы МООП РСФСР. – Москва, 1965. – Вып. 12. – С. 192-201.
284. 35 неформальних практик у кримінальному судочинстві України / О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, Л. М. Лобойко, З. М. Саїдова. – Київ : Арт-Дизайн, 2014. – 48 с.
285. Трофименко В. М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Трофименко. – Харків, 2000. – 19 с.
286. Трунов И. Суд не должен добывать доказательства / И. Трунов, Л. Трунова // Российская юстиция. – 2001. – № 9. – С. 56.
287. Тютюнник В. В. Очевидна недопустимість доказів як критерій здійснення окремої судової процедури визнання доказу недопустимим під час судового провадження / В. В. Тютюнник // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. – № 9-1. – С. 233-236.
288. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : учебник / отв. ред. П. А. Лупинская. – Москва : Юристъ, 2004. – 800 с.
289. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.unodc.org/tldb/pdf/Azerbaijan_Code_of_Criminal_Procedure_in_Russian_Full_text.pdf.

290. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии от 9 октября 2009 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf.
291. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской республики от 30 июня 1999 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.kenesh.kg/RU/Articles/7312-UGOLOVNOPROCESSUALNYJ_KODEKS_KYRGYZSKOJ_RESPUBLIKI_v_red_ZKR_18_noyabrya_2014_goda_N_155_.aspx.
292. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 01 июля 1998 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1450&lang=rus#7>.
293. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://etalonline.by/?type=text®num=HK9900295#load_text_none_1.
294. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.
295. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.
296. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2009 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovno-processualnyj-kodeks-respubliki-tadzhikistan>.
297. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/upkrf>.
298. Уголовно-процессуальный кодекс Эстонской Республики от 12 февраля 2003 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://estonia.news-city.info/docs/sistems/dok_iegb/z/index.htm.

299. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : підручник / Л. Д. Удалова. – Київ : Вид. Паливода А. В., 2007. – 352 с.
300. Удалова Л. Д. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, О. В. Рибалка. – Київ : КНТ, 2012. – 161 с.
301. Удалова Л. Д. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : монографія / Л. Д. Удалова, В. Я. Корсун. – Київ : Скіф, 2012. – 169 с.
302. Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 – перше півріччя 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/%D0%A3%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE](http://www.sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/%D0%A3%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D1%81%D1%82.%203,5,6%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%202011-12%20%D1%80%D1%80%20(%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20+%20%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%20+%20%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%2012.06.13.).doc)
303. Узагальнення практики складання та оформлення судових рішень у кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0058700-04>.
304. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/%D0%97%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE>

%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%96%20%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B4.rar.

305. Ухвала Апеляційного суду Івано-Франківської області від 02 вересня 2015 р. (справа № 342/538/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49585284>.

306. Ухвала Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 30 квітня 2014 р. (справа № 342/538/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38494828>.

307. Ухвала Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 05 травня 2014 р. (справа № 342/511/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38599721>.

308. Ухвала Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 05 травня 2014 р. (справа № 342/438/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38601464>.

309. Ухвала Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 24 травня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32731491>.

310. Ухвала Кам'янобрідського районного суду м.Луганська від 05 лютого 2013 р. (справа № 196/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45329570>.

311. Ухвала Керченського міського суду АР Крим від 29 березня 2013 р. (справа № 107/10/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31781430>.

312. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 06 лютого 2014 р. (справа № 520/13521/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42943002>.

313. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 26 лютого 2013 р. (справа № 2018/20674/2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30060153>.
314. Ухвала Личаківського районного суду м. Львова від 22 серпня 2013 р. (справа № 1-кп/463/188/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33106372>.
315. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 23 липня 2013 р. (справа № 161/9000/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32661178>.
316. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 17 вересня 2013 р. (справа № 161/12399/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33526804>.
317. Ухвала Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області від 13 травня 2013 р. (справа № 739/449/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31688321>.
318. Ухвала Нововолинського міського суду Волинської області від 19 лютого 2013 р. (справа № 165/354/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29507222>.
319. Ухвала Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 18 грудня 2012 р. (справа № 1118/10054/12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29200800>
320. Ухвала Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 27 грудня 2012 р. (справа № 118/10054/12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29200114>.
321. Ухвала Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 31 січня 2013 р. (справа № 1118/10216/12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29697597>.
322. Ухвала Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 02 червня 2015 р. (справа № 349/546/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44538019>.

323. Ухвала Селидівського міського суду Донецької області від 21 січня 2014 р. (справа № 242/2422/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36742512>.
324. Ухвала Талалаївського районного суду Чернігівської області від 14 травня 2013 р. (справа № 747/102/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31231213>.
325. Фаткуллин Ф. Н. Изменение обвинения / Ф. Н. Фаткуллин. – Москва : Юрид. лит., 1971. – 164 с.
326. Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф. Н. Фаткуллин. – Казань, 1976. – 206 с.
327. Форостяний А. В. Проведення спрощеного судового розгляду за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / А. В. Форостяний // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 64-68.
328. Хайдаров А. А. Судейское усмотрение и его пределы в судебных стадиях уголовного процесса России [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Хайдаров. – Москва, 2011. – 24 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1422024>.
329. Хачиров А. Д. Влияние процессуального статуса сторон в уголовном судопроизводстве на постановление приговора [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Д. Хачиров. – Краснодар, 2009. – 29 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1374550>.
330. Ціркаль В. Проведення судом відтворення обстановки і обставин події / В. Ціркаль // Право України. – 2004. – № 10. – С. 75-79.
331. Цыпкин А. Л. Судебное разбирательство в советском уголовном процессе / А. Л. Цыпкин. – Саратов, 1962. – 74 с.
332. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учеб. для вузов / А. Ф. Черданцев. – Москва : Юрайт, 2002. – 432 с.

333. Черкасова Н. Ю. Исследование доказательств в суде первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Черкасова Наталья Юрьевна. – Самара, 1993. – 251 с.
334. Черненко А. П. Роль суда в процесі доказування під час кримінального провадження / А. П. Черненко, А. Г. Шиян // Право і суспільство. – 2015. – № 1. – С. 268-272.
335. Чернецький О. К. Особливості розмежування слідчого експерименту та перевірки показань на місці / О. К. Чернецький, А. В. Реуцький // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3. – С. 355-359.
336. Чистова Н. И. Признание недопустимыми доказательств, полученных на предварительном следствии [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. И. Чистова. – Краснодар, 2006. – 24 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1282456>.
337. Шадрин В. С. Современные проблемы истины и ее установление в уголовном процессе / В. С. Шадрин // Современные проблемы уголовно-процессуального доказывания. – Волгоград, 2000. – С. 5-19.
338. Шамардин А. А. Активность суда в доказывании и ее сочетание с принципом диспозитивности в рамках состязательной модели уголовного процесса [Электронный ресурс] / А. А. Шамардин // Школы и направления уголовно-процессуальной науки : докл. и сообщ. на учредит. конф. Междунар. ассоц. содействия правосудию. Санкт-Петербург, 5–6 окт. 2005 г. / под ред. А. В. Смирнова. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 164-169. – Режим доступа: <http://www.artshamardin.narod.ru/list.html>.
339. Шамардин А. А. К вопросу об обязанности доказывания в уголовном судопроизводстве [Электронный ресурс] / А. А. Шамардин // Труды Оренбургского института (филиала) МГЮА. – Оренбург, 2005. – Вып.8. – С. 393-406. – Режим доступа: <http://artshamardin.narod.ru/files/students/acts2/article/71.doc>.

340. Шаренко С. Проблеми скороченого судового розгляду кримінальної справи / С. Шаренко // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 1. – С. 175-181.
341. Шевчук М. І. Власна ініціатива суду щодо дослідження доказів під час судового розгляду кримінальної справи / М. І. Шевчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2013. – № 6-3, т. 2. – С. 130-135.
342. Шевчук М. І. Межі активності суду: теоретичні і практичні аспекти / М. І. Шевчук // Право і суспільство. – 2014. – № 1-2. – С. 291-297.
343. Шевчук М. Роль суда в исследовании доказательств в состязательном уголовном производстве Украины / М. Шевчук // Jurnalul juridic național: teorie și practică. – 2014. – № 5. – С. 198-204.
344. Шевчук М. І. Теоретичні моделі ролі суду в дослідженні доказів під час судового розгляду / М. І. Шевчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2013. – Вип. 22, ч. 2, т. 3. – С. 132-136.
345. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С. А. Шейфер. – Москва : Норма : ИНФРА-М, 2010. – 240 с.
346. Шейфер С. А. О понятии и цели доказывания в уголовном процессе / С. А. Шейфер // Государство и право. – 1996. – № 9. – С. 60-67.
347. Шестакова С. Д. Проблемы состязательности в российском уголовном процессе [Электронный ресурс] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шестакова София Дмитриевна. – Санкт-Петербург, 1998. – Режим доступа: http://kalinovskyy-k.narod.ru/b/shest/shest_3_3.htm.
348. Штукенберг К. Исследование материальной истины в уголовном процессе / К. Штукенберг // Государство и право. – 2014. – № 5. – С. 78-86.
349. Шумилин С. Ф. Полномочия следователя: механизм и проблемы реализации / С. Ф. Шумилин. – Москва : Экзамен, 2006. – 382,[2] с.

350. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормальної моделі / М. Є. Шумило // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 2. – С. 40-48.
351. Шумов В. В. Вирок суду при спрощеній формі судового розгляду кримінальних справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Шумов. – Харків, 2011. – 18 с.
352. Шумов В. В. Забезпечення судом прав потерпілого при розгляді кримінальної справи за спрощеною формою / В. В. Шумов // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса, 2008. – Вип. 35. – С. 284-287.
353. Шумов В. В. Обставини, що виключають можливість застосування спрощеної форми судового розгляду / В. В. Шумов // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса, 2009. – Вип. 36. – С. 209-213.
354. Щолкін В. Визнання вини підсудним як спосіб спрощення кримінального процесу: «за» і «проти» / В. Щолкін, О. Стулов // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 66-70.
355. Юдківська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. Ю. Юдківська. – Київ, 2008. – 20 с.
356. Якушева Т. В. Об объективности исследования обстоятельств уголовного дела в судебном следствии / Т. В. Якушева // Известия Алтайского государственного университета. – 2007. – № 2 (54). – С. 55-57.
357. Якушева Т. В. Судебное следствие как средство достижения обоснованности приговора / Т. В. Якушева // Известия Алтайского государственного университета. – 2001. – № 2 (20). – С. 56-60.
358. Яновська О. Г. Роль суду в змагальному кримінальному судочинстві / О. Г. Яновська // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 87-91.
359. Federal Rules of Evidence [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.law.cornell.edu/rules/fre/overview.html>.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник декана
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
д.ю.н., проф. Д.С. Берзін

2015 р.

Акт

впровадження у навчальний та науково-дослідний процес юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка результатів дисертаційного дослідження Литвина Олександра Валерійовича на тему: «Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія спеціалізованої вченої ради Д.26.001.05 у складі:

1. Завідувач кафедри правосуддя, д.ю.н., проф. М. А. Погорецький
2. Професор кафедри правосуддя, д.ю.н., проф. О.П. Кучинська
3. Професор кафедри правосуддя, д.ю.н., проф. О.Г. Яновська

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Литвина Олександра Валерійовича на тему: «Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду» поданих на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність є цілком обґрунтованими, мають належний науковий рівень та вагоме практичне значення для використання в навчальному процесі кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес України», «Актуальні проблеми кримінального процесу України», «Кримінальне процесуальне доказування», «Актуальні проблеми кримінального судового провадження», а також в науково-дослідній роботі студентів, аспірантів та викладачів.

Завідувач кафедри правосуддя,
д.ю.н., проф.

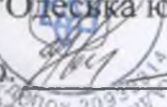
М.А. Погорецький

Професор кафедри правосуддя,
д.ю.н., проф.

О.П. Кучинська

Професор кафедри правосуддя,
д.ю.н., проф.

О.Г. Яновська

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Ректор Національного університету
“Одеська юридична академія”
проф. В.В. Завальнюк
18 вересня 2015 р.

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Литвина
Олександра Валерійовича “Кримінально-процесуальне доказування у стадії
судового розгляду” в навчальну діяльність Національного університету
“Одеська юридична академія”**

Комісія у складі: *голови* – першого проректора, проректора з навчальної роботи Національного університету “Одеська юридична академія”, професора М.Р. Аракеляна, *членів комісії*: директора Інституту прокуратури та слідства, кандидата юридичних наук, доцента В.М. Підгородинського, начальника навчального відділу, кандидата юридичних наук, доцента Г.І. Васильєва, завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора Ю.П. Аленіна, завідувача кафедри криміналістики, доктора юридичних наук, професора В.В. Тіщенка, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Литвина Олександра Валерійовича на тему: “Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду” на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність використовуються в навчальному процесі Національного університету “Одеська юридична академія” при викладанні навчального курсу “Кримінальний процес”, спеціальних курсів “Судовий контроль у кримінальному судочинстві”, “Прийняття кримінально-процесуальних рішень”, “Судові рішення у кримінальному провадженні”, “Теорія доказів у кримінальному провадженні”, “Проблеми

вдосконалення кримінально-процесуального законодавства”, а також в науково-дослідній роботі студентів, аспірантів та здобувачів.

Так, були враховані положення дисертації про необхідність розширити обсяг матеріалу, що викладається в курсі кримінального процесу щодо особливостей доказування у судовому розгляді, урахування цієї проблематики при формулюванні тем кваліфікаційних робіт.

Крім того, рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації здобувача:

1. Литвин О.В. Дослідження доказів у судовому розгляді: деякі питання // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 67 / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) [та ін.] ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. — Одеса : Юридична література, 2012. — С. 728-734.
2. Литвин О.В. Деякі питання порядку визнання судом недопустимості доказів у стадії судового розгляду // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. - №3-1. // Режим доступу: http://pap.in.ua/3-1_2013/9/Lytvyn%20O.V..pdf
3. Литвин О.В. Проблеми визначення ролі суду I інстанції у доказуванні за новим КПК України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2013. - Випуск №22. - Частина II. — Том 3. — С. 118-121.
4. Литвин О.В. Забезпечення судом доказової активності сторін на стадії судового розгляду // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. — 2014. — Вип. 5. — Т.3. — С. 151-155.
5. Литвин О.В. Активність суду у доказуванні (стадія судового розгляду) / О. В. Литвин // Молодий вчений. — 2015. — №2. — С. 795-798.
6. Литвин О.В. Принцип змагальності та активність суду у кримінально-процесуальному доказуванні // Актуальні проблеми кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики», присвяченої 10-

- річчю Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 28 жовтня 2011 року). — Одеса : Фенікс 2011. — С. 230-232.
7. Литвин О.В. Обов'язок та тягар доказування у кримінальному судочинстві // Правове життя сучасної України: Матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. Складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). Т.2. / відп. за вип. д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін / Націон. ун-т "Одеська юридична академія". — Одеса: Фенікс, 2012. — С. 413-415.
 8. Литвин О.В. Поняття "дослідження доказів" у судовому розгляді // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М.В. Салтевського (м. Одеса, 2 листопада 2012 року). — Одеса: Фенікс, 2012. — С.395-399.
 9. Литвин О.В. Повноваження суду із доказування у стадії судового розгляду // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матер. Міжнар. наук. конф. (Одеса, 30 листопада 2012 р.) Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». - Одеса : Фенікс, 2012. — С. 387-389.
 10. Литвин О.В. Суд як суб'єкт доказування за новим КПК // Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства : матер. регіонального круглого столу (19 квітня 2013 р.) / відп. за випуск д.ю.н., проф. Ю.П. Аленін; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». — Одеса : Юридична література, 2013. — С. 178-182.
 11. Литвин О.В. Визнання судом недопустимості доказів у стадії судового розгляду // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (16-17 травня 2013 р.). Т.2. / відп. за вип. д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін / Націон. ун-т "Одеська юридична академія". — Одеса: Фенікс, 2013. — С. 515-517.
 12. Литвин О.В. Повноваження суду I інстанції із доказування у судовому розгляді // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27

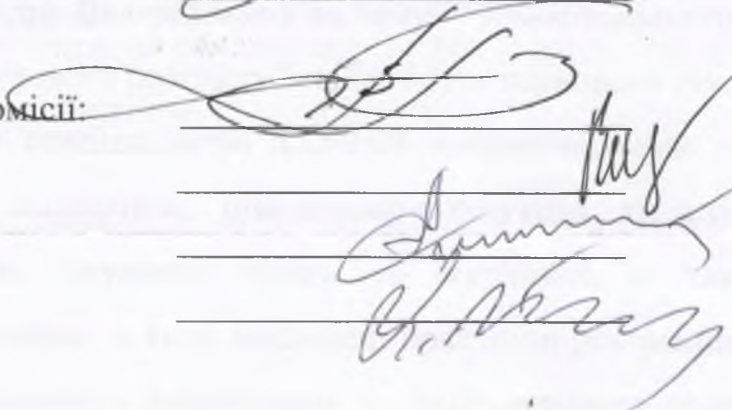
- листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Аленін. – Одеса: Юридична література, 2013. – С. 169-173.
13. Литвин О.В. Проблема активності суду у доказуванні у стадії судового розгляду // Правове життя сучасної України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2014. – С. 731-733.
14. Литвин О.В. Забезпечення судом доказової активності сторін у стадії судового розгляду: деякі проблеми теорії // Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: матеріали III Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 04 грудня 2014 року). – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. – С. 94-97.
15. Литвин О.В. Субсидіарна активність суду в доказуванні (стадія судового розгляду) // Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.) / відп. ред. Ю.П. Аленін. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – С. 84-85.

Голова комісії

М.Р. Аракелян

Члени комісії:

В.М. Підгородинський

Г.І. Васильєв

Ю.П. Аленін

В.В. Тіщенко

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Голова апеляційного суду Черкаської області

Бабенко В.М.

“19” березня 2015 р.

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
Литвина Олександра Валерійовича “Кримінально-процесуальне
доказування у стадії судового розгляду” у практичну діяльність місцевого
суду**

Комісія у складі: голови апеляційного суду Черкаської області
Бабенко В.М., судді апеляційного суду Черкаської області
Синдольський М.І., судді апеляційного суду Черкаської області
Іванюк Г.В. склала цей акт з приводу того, що нею розглянуто
результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального
процесу Національного університету "Одеська юридична академія" Литвина
Олександра Валерійовича на тему: “ Кримінально-процесуальне доказування у
стадії судового розгляду ” на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, у вигляді статей в
збірниках наукових праць та журналах, а також тезах доповідей на
конференціях, в яких викладені практичні рекомендації з питань кримінально-
процесуального доказування у стадії судового розгляду, зокрема, щодо ролі
суду у доказуванні в цій стадії, порядку визнання доказів недопустимими у

судовому розгляді, визначення обсягу і порядку дослідження доказів у судовому розгляді та ін.

Комісія вважає, що висловлені у дисертаційному дослідженні пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності місцевого суду. Рекомендовано до використання наступні публікації здобувача:

1. Литвин О.В. Дослідження доказів у судовому розгляді: деякі питання // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 67. — Одеса : Юридична література, 2012. — С. 728-734.
2. Литвин О.В. Деякі питання порядку визнання судом недопустимості доказів у стадії судового розгляду // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — №3-1. // Режим доступу: http://pap.in.ua/3-1_2013/9/Lytvyn%20O.V..pdf
3. Литвин О.В. Проблеми визначення ролі суду I інстанції у доказуванні за новим КПК України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2013. - Випуск №22. - Частина II. — Том 3. — С. 118-121.
4. Литвин О.В. Забезпечення судом доказової активності сторін на стадії судового розгляду // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. — 2014. — Вип. 5. — Т.3. — С. 151-155.
5. Литвин О.В. Активність суду у доказуванні (стадія судового розгляду) / О. В. Литвин // Молодий вчений. - 2015. - №2. — С. 795-798.
6. Литвин О.В. Обов'язок та тягар доказування у кримінальному судочинстві // Правове життя сучасної України: Матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). Т.2. / відп. за вип. д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін / Націон. ун-т "Одеська юридична академія". — Одеса: Фенікс, 2012. — С. 413-415.
7. Литвин О.В. Суд як суб'єкт доказування за новим КПК // Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства : матер. регіонального круглого столу (19 квітня 2013 р.) / відп. за випуск д.ю.н.,

проф. Ю.П. Аленін; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса :
Юридична література, 2013. – С. 178-182.

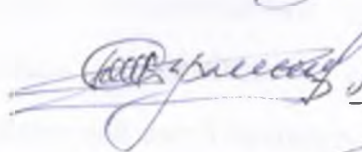
8. Литвин О.В. Повноваження суду I інстанції із доказування у судовому розгляді // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Аленін. – Одеса: Юридична література, 2013. – С. 169-173.
9. Литвин О.В. Субсидіарна активність суду в доказуванні (стадія судового розгляду) // Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.) / відп. ред. Ю.П. Аленін. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – С. 84-85.

Голова апеляційного суду
Черкаської області

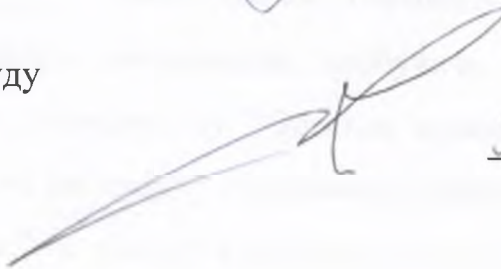
В.М. Бабак

Суддя апеляційного суду
Черкаської області

М.І. Суходавської

Суддя апеляційного суду
Черкаської області

Г.В. Іваненко